

”En koe ollenkaan että olen joutunut johonkin, kyllä tämä on enemmän lahja”

Isovanhemmasta sukulaissijaisvanhemmaksi: Elämäkulun uusi polku

Hanna Tervola
Y2201652
Pro-gradu tutkielma
sosiaalityö
2024
Kaisa Kostamo-Pääkkö

Lapin yliopisto

Tiedekunta: Yhteiskuntatieteiden tiedekunta

Työn nimi: ”En koe ollenkaan että olen joutunut johonkin, kyllä tämä on enemmän lahja” Isovanhemmasta sukulaissijaisvanhemmaksi: Elämänkulun uusi polku.

Tekijä/-t: Hanna Tervola

Koulutusohjelma/oppiaine: Sosiaalityö Lapin yliopisto

Työn laji: Pro gradu -tutkielma/Maisteritutkielma _x_ Lisensiaatin tutkimus__

Sivumäärä: 73

Vuosi: 2024

Tiivistelmä:

Tämän pro gradu -tutkielman tarkoituksena oli selvittää isovanhempien roolia lapsenlapsen elämässä ja siinä tapahtuvaa muutosta tilanteessa, jossa oma lapsenlapsi muuttaa isovanhempien luokse lastensuojelun huostaanotto-prosessin kautta. Tutkimuksessa haluttiin ymmärtää myös isovanhemman elämänmuutosta sukulaissijaisvanhemmuuden myötä elämänkulun näkökulmasta. Tutkimus toteutettiin laadullisena tutkimuksena fenomenologis-hermeneuttisen tutkimuksen periaatteita mukailen. Aineisto kerättiin teemahaastattelun avulla haastatteleamalla sukulaissijaisvanhempina toimivia isovanhempia, keille oli aikaisintaan vuosi sitten sijoitettu huostaanotto-prosessin kautta oma lapsenlapsi. Aineiston analysoinnissa käytettiin aineistolähtöisen sisällönanalyysin menetelmää.

Tutkimukseen osallistuneet isovanhemmat toimivat sukulaissijaisvanhempana eri ikäisille lapsenlapsille ja isovanhempien ikäjakauma oli 50–70 ikävuoden välillä. Tutkimustuloksissa nousi esiin, että isovanhemmat kokivat pääsääntöisesti isovanhemman roolin muuttuneen kasvattajan rooliksi sukulaissijaisvanhemmuuden myötä. Isovanhemmat olivat lapsenlapsen syntymästä saakka olleet tiiviisti lapsenlapsen elämässä, ja päätös ryhtyä sukulaissijaisvanhemman tehtävään näyttäytyi selkeänä. Isovanhemman roolia kuvasti lapsenlapsen sijoituksen jälkeen vastuunkantaja sekä rajojen asettaja. Isovanhempien suhde omaan lapseen tutkimuksen perusteella näyttäytyi ristiriitaiselta ja muuttavalta sijoituksen eri vaiheissa. Suhteeseen vaikuttivat huostaanoton vaikutukset biologisen vanhemman elämän sekä joissain tilanteissa myös viranomaisten päätökset. Huostaanotto-prosessi isovanhemman näkökulmasta näyttäytyi tutkimuksen mukaan byrokraattisena toimena, jossa sukulaissuhteen erityisyyttä ei aina osattu huomioida. Tutkimuksessa nousi esiin isovanhempien positiivinen suhtautuminen sukulaissijaisvanhemman tehtävään, ja arjen haasteet olivat usein lapsenlapsesta riippumattomia tekijöitä. Isovanhemmat kuvasivat omaa elämänkulkua vaihteittain ja esiin nostettiin erilaisia käännekohtia elämässä. Käännekohtiksi lukeutuivat usein kotoa pois muuttaminen, avioliitto tai ero sekä lapsenlapsen muutto isovanhemmalle. Isovanhemmat kuvasivat sukulaissijaisvanhemmuuden muuttaneen elämänkulun suuntaa hyvin konkreettisten esimerkkien avulla. Elämänvaihe ennen sijoitusta isovanhempien kohdalla oli rauhallista sekä vapaata omien lasten itsenäistymisen jälkeen. Lapsenlapsen sijoituksen jälkeen isovanhemmat kokivat isoimmaksi muutokseksi arjessa sen rytmittymisen uudelleen pikkulapsiarjen mukaiseksi. Lisäksi erilaiset sijoitukseen liittyvät palaverit, tapaamiset sekä muut menot nousivat usein esiin haastatteluissa merkittävänä muutoksena. Isovanhempien odotukset tulevaisuudelta keskittyivät lapsenlapsen selviytymiseen elämässä sekä omien eläkesuunnitelmien toteutumiseen. Tutkimuksen keskeisenä tuloksena nousi esiin isovanhemman roolin erityisyys sukulaissijaisvanhempana. Isovanhemman läheinen suhde omaan lapseen sekä lapsenlapseen oli toistuva teema haastatteluissa ja perhesuhteiden ymmärtäminen ja niiden huomioiminen on tärkeä osa viranomaistyöskentelyä. Tulosten perusteella voi olla perusteluta lisätä tietoa sukulaissijaisvanhempien erityisyydestä sekä ymmärtää sukulaissijoituksen merkitystä isovanhemman elämänkulun kannalta.

Avainsanat: *sukulaissijaisvanhemmuus, huostaanotto, sijaishuolto, perhehoito, elämänkulku*

Sisällysluettelo

Johdanto.....	1
1 Sijaishuolto lastensuojelussa	5
1.1 Lapsi sijaishuollossa.....	5
1.2 Sukulaissijaisvanhemmuus perhehoidon muotona.....	9
1.3 Sukulaissijaisvanhemmuutta taustoittavia tutkimuksia	11
2 Yksilön elämäkulku.....	14
2.1 Elämäkulku.....	14
2.2 Ikävaiheet ihmisen elämäkulussa	16
2.3 Ideaali elämäkulku.....	19
3 Tutkimuksen toteutus	21
3.1 Tutkimustehtävä	21
3.2 Metodologia.....	22
3.3. Tutkimuksen toteutus ja aineiston hankinta	23
3.4 Tutkimusetiikka ja tutkijan positio	24
4 ”Olin isovanhempikin ja tavallaan toinen huoltajakin”	26
4.1 Isovanhemman rooli lapsenlapsen elämässä	26
4.2 Isovanhemman suhde omaan lapseen sukulaissijaisvanhempana	30
4.3 Isovanhempien kokemus lapsenlapsen huostaanotto prosessista	32
5 ”Onneksi ei ole kristallipalloa, jolla näkisi elämää eteenpäin”	37
5.1 Isovanhempien oma elämäkulku	37
5.2 Sukupolvien merkitys elämäkulussa	40
5.3 Sukulaissijaisvanhemmuuden tuomat muutokset isovanhemman elämässä	43
6 ”Se on niin ihana, että se pyyhkäisee ne huonot asiat pois”	50
6.1 Isovanhemman odotus elämäkulusta ennen sukulaissijaisvanhemmuutta.....	50
6.2 Arjessa koetut haasteet ja voimavarat	52
6.3 Isovanhemman tulevaisuudenkuva.....	55
7 Tulosten yhteenveto.....	58
Lähteet	64
Liite 1. Haastattelurunko	68
Liite 2. Tutkimustiedote	69
Liite 3. Tutkimukseen osallistuvan suostumus.....	70

Johdanto

Tutun sanonnan mukaan isovanhemmuus on elämän jälkiruoka. Suomessa on arviolta 600 000 isoäitiä ja isoisiä noin 500 000. Vuonna 2007 Isoäidiksi tultiin keskimäärin 56-vuotiaana ja isoisäksi noin 60-vuotiaana. Yhä nuorempana isovanhemmaksi tuleminen ei ole kuitenkaan ennenkuulumatonta. Eliniän pidentymisen takia isovanhemmilla on myös enemmän yhteisiä vuosia lastenlastensa kanssa. Isovanhemman rooliin vaikuttaa myös muutokset väestön kasvussa, sillä verrattuna viime vuosisadan puoliväliin, isovanhemmilla on vähemmän lapsenlapsia, mikä mahdollistaa aktiivisen osallistumisen heidän elämäänsä sekä vahvistaa isovanhemman ja lapsenlapsen läheisiä suhteita (Danielsbacka, Tanskanen & Karisto 2020, 135; Soiluva 2020, 9.) Isovanhemmat nähdään lapsiperheiden arjen helpottajina sekä tuen tarjoajina nyky-yhteiskunnassa. Perhesuhteet ja roolit kuitenkin muuttuvat merkittävästi tilanteessa, jossa lapsenlapsi sijoitetaan kodin ulkopuolelle.

Pro gradu -tutkielmassani käsitellään isovanhempien roolimutosta sukulaissijaisvanhemmuudessa. Tutkimuksessa selvitetään myös lapsenlapsen sijoituksen merkitystä isovanhemmalle elämänkulun näkökulmasta. Isovanhempien kokemuksia tarkastelemalla saadaan tietoa sukulaissijaisvanhemmuuden erityisyydestä lastensuojelun perhehoidossa. Vielä 20 vuotta sitten läheisverkostoa ei huomioitu lapsen huostaanoton yhteydessä, ja voimaan tullut lastensuojelulaki 417/2007 32 § vasta velvoitti viranomaiset selvittämään mahdollisuutta sijoittaa lapsi läheisverkostoon. Myös lapsen oikeuksien sopimuksen 20 artiklan 1 kohdan mukaan vanhemmista erotetulle lapselle on ensisijaisesti pyrittävä löytämään turva perhepiiristä (Araneva 2018, 84). Lapsen kannalta läheisverkostosijoitus lisää pysyvyyden tunnetta sekä tukee lapsen identiteetin muodostumista sekä sopeutumista uuteen tilanteeseen. Lapsenlapsen sijoittaminen isovanhemmille on usein lapsen edunmukainen ratkaisu, sillä isovanhemat ovat usein olleet jo valmiiksi paljon tukemassa lasta ja läsnä tämän arjessa. Sukulaissijaisvanhemmuus on edelleen Suomessa vähän tutkittu aihe verrattuna sijaishuoltoon yleisesti.

Pro gradu- tutkielmani aihevalinta sekä tutkimusintentioni taustalla on oma työkokemukseni lastensuojelun perhehoidossa ja esiin noussut erityisyys isovanhempien sukulaissijaisvanhemmuudessa. Isovanhempien rooli toimeksiantosuhteisena sijaisvanhempana ei lain

silmissä poikkeaa käytänteiltään ulkopuolisista sijaisvanhemmista, mutta tunnetasolla ero on merkittävä. Isovanhemmalla on usein olemassa oleva tunneside lapsen biologiseen vanhempaan sekä lapseen itseensä, mikä on yhtä aikaa vahvuus, että haavoittava tekijä. Isovanhemmat samanaikaisesti pyrkivät olemaan vanhempia omalle lapselleen, isovanhempi lapsenlapselle sekä yhteistyökumppani eri viranomaistahoille. Kiinnostavaa onkin, miten nämä kaikki roolit sulautuvat yhteen toteuttaen tärkeintä tehtävää, eli lapsen arjen ja huolenpidon turvaajaa.

Sijaishuollossa olevan lapsen taustallaan on yleisesti turvattomuuden tunnetta sekä katkoksia ihmissuhteissa. Huostaanoton ja sijoituksen tarkoituksena on suojella lasta enemmältä vahingoittumiselta ja lastensuojelun yksi tärkeimmistä tehtävistä on turvata mahdollisuus ainakin yhteen riittävän turvalliseen ihmissuhteeseen. Sijoituksen jatkumisen kannalta sijaisvanhempien sitoutuminen lapseen on oleellisen tärkeää. Käytännössä sitoutuminen voit tarkoittaa lapsen ehdoilla etenemistä ja myös vaikeiden tunteiden käsittelyä liittyen lapseen sekä omiin reaktioihin (Sinkkonen 2015, 148–156). Sijaisvanhemman tulisi pystyä huolehtimaan ja rakastamaan lasta sekä kohdella häntä perheenjäsenenä. Sijaisvanhemmuuteen kuuluu myös materiaalisen hyveen tarjoamista kuten oma huone, mahdollisesti harrastuksia sekä lomaa (Vuolukka 2015, 45–46). Lapsen sijaishuoltoon kuuluu tavanomaiset kasvatus ja kodinomainen kasvuympäristö, mutta lapsen sijoitus julkisen vallan toimesta tarkoittaa sitä, että lasta ei voi kasvattaa ”kuin omaansa” sillä perus- ja ihmisoikeuksien korostettu huomiointi on aina läsnä kasvatuskäytännöissä (Araneva 2018, 187).

Tutkimukselle keskeisiä käsitteitä ovat sukulaissijaisvanhemmuus, isovanhemmuus sekä elämäntyyli. Sukulaissijaisvanhemmuutta käsitteenä ei ole määritelty suomalaisessa kirjallisuudessa tai tutkimuksissa eikä sukulaissijaisvanhemmuutta ole virallisena käsitteenä myöskään lainsäädännössä (ks. Koisti-Auer 2008, 18). Sukulaissijaisvanhemmuutta lähestytään olemassa olevan tutkimustiedon kautta sekä tarkastellaan, miten sukulais- tai läheissuhde määritellään eri teoksissa. Isovanhemmuutta tarkastellaan elämäntyylin yhteydessä esimerkiksi biologisen ketjun näkökulmasta. Nätkinin (2018, 161) mukaan isovanhemmuustutkimuksessa puhutaan paljon suorasta suhteesta isovanhemman ja lapsenlapsen välillä, joka nähdään tutkimuksen valossa huolettomimpana osana perhesuhdetta. ”Välisukupolvi” eli vanhemman ja aikuistuneen lapsen perhehistoria ja kokemukset voivat taas aiheuttaa huolta isovanhemmalle. Elämäntyyli on käsitteenä laaja ja siihen vaikuttaa olennaisesti

elämäntapahtumat, joita määrittävät perhesuhteiden lisäksi henkilökohtaiset valinnat sekä ympäristö ja yhteiskunnalliset tekijät (Martelin, Pitkänen & Koskinen 2000, 41).

Elämän tapahtumat voivat merkitä suuria muutoksia yksilön elämässä, jotka saattavat luoda uhan hyvinvoinnille ja vaatia erilaisten hallintakeinojen käyttöä. Normatiivisia iänmukaisia elämäntapahtumia ovat biologiset ja ympäristöön liittyvät muutokset, jotka ohjaavat yksilön kehitystä ikänormien edellyttämällä tavalla (Nurmi & Salmela-Aro 2000, 90). Elämäntapahtumien liittyä myös erilaiset positiot, jotka seuraavat toisiaan toisistaan erilaisina ja yhteen limittyvinä. Positiota määrittää ikävaihe, siviilisääty, vanhemmuus, asuinpaikka ja yhteiskunnallinen asema. Näiden positioiden muutokset ja eri vaiheet määrittävät elämäntapahtumia olennaisella tavalla (Häkkinen, Salasuo, Ojajärvi & Puuronen 2013, 13). Elämäntapahtumien vaikuttaa erilaiset elämän tapahtumat, joihin ei aina itse voi olennaisesti vaikuttaa. Keskeistä ihmisen elämäntapahtumissa onkin se, että eri tapahtumat ja kriisit muuttavat yksilön identiteettiä ja nostaa yksilön uudelle tasolle selviytymisvaiheessa.

Elämäntapahtuman vaihe on yhteydessä siihen, minkälaisia suhteita ylläpidetään ja miten hoiva ja huolenpito näyttäytyy arjessa. Vanhemmat auttavat tavallisimmin täysi-ikäisiä lapsiaan enemmän kuin nämä vanhempiaan mutta sukupolvien väliset ristiriidat usein vaikuttavat suhteen laatuun ja auttamisen luonteeseen (Tanskanen, Danielsbacka & Hämäläinen 2020, 220.) Isovanhemman ja lapsen väliset ristiriidat voivat olla esteenä lapsenlapsen ja isovanhemman väliselle suhteelle sekä tuen tarjoamiselle. Perhe on kenttä, jossa sukupolvet kohtaavat, joissa yhdistyvät arvot, tavoitteet ja päämäärät. Suomalaisessa kulttuurissa sukupolven perinnön siirtämistä pidetään tärkeänä ja sukupolvisen perimän jatkamisen kannalta suhteiden ylläpitäminen on keskeistä (Häkkinen 2013, 54.)

Pro gradu -tutkielman teoreettisena viitekehyksenä käsittelen sijaishuoltoa lastensuojelussa sekä sukulaissijaisvanhemmuutta lastensuojelun perhehoidossa. Lapsen siirtyminen sijaishuoltoon on monitasoinen prosessi, johon liittyy eri vaiheita. Perhehoito on määritelty ensisijaiseksi sijaishuoltomuodoksi, ja lähiverkoston merkitystä on korostettu lastensuojelulain (417/2007) muutoksella.

Toisena viitekehyksenä käsittelen ihmisen elämäntapahtumien myöhäisempiä ikävaiheita sekä elämäntapahtumia yleisesti. Isovanhemman ikäperusteisen elämäntapahtuman voidaan olettaa ohittaneen perinteisen ”pikkulapsivaiheen” siinä tilanteessa, kun lapsenlapsi sijoitetaan isovanhemmalle ja näin ollen sijoituksen voidaan katsoa muuttavan odotettua elämäntapahtumia.

Teoreettisen viitekehyksen tarkoitus on tukea myös tutkimuksen metodologiasta näkökulmaa sekä tulosten analysointia.

Sukulaissijaisvanhemmuutta voi lähestyä ulkomaisen tutkimuksen avulla, mutta kotimaasta valmista tutkimusta on huomattavasti vähemmän. Kyseinen seikka jo itsessään täyttää tutkielman ajankohtaisuuden ja merkityksen tieteellisenä tutkimuksena. Pro gradu -tutkimuksen tarkoituksena on tuottaa tärkeää tietoa sukulaissijaisvanhemmuuden sensitiivisyydestä sekä vahvuuksista ja haasteista. Viiteryhmänä isovanhemmat tuovat ajankohtaista tietoa siitä, mitä elämässä tapahtuu sukulaissijaisvanhemmuuden myötä. Tutkimukseen osallistui yhteensä seitsemän isovanhempaa, joilla viidellä oli biologinen side lapsenlapsen. Isovanhemmat saattavat astua viranomaisverkostoon ensimmäisen kerran lapsenlapsen huostaanottoprosessin aikana läheisverkoston selvityksen kautta. Lapsen sukulais- ja läheisverkoston kartoittaminen ja työskentely lapsen läheisten ja sukulaisten kanssa mahdollistaa sen, että nämä tahot voivat eri tavoin osallistua lapsen ja perheen tukemiseen sijoituksen aikana (Räty 2010, 243). Toivon tutkimuksen tarjoavan lisämerkitystä ja näkökulmaa sosiaalityöntekijöille läheisverkostokartoituksen tekemiseen ja verkoston huomioimiseen päätöksenteossa.

Tutkielma rakentuu siten, että ensimmäisenä taustoitan tutkimusta teoreettisen viitekehyksen avulla. Tutkielmassa käsitellään sijaishuoltoa lastensuojelun muotona sekä tarkastellaan perhehoitoa ja sukulaissijaisvanhemmuutta teoreettisesta näkökulmasta. Seuraavassa vaiheessa tarkastellaan, kuinka elämäntilanne nähdään eri teorioiden kautta sekä miten ikävaiheet vaikuttavat olennaisesti elämäntilanteeseen. Teoriaosuuden jälkeen siirrytään kuvaamaan tutkimuksen metodologisia lähtökohtia. Kyseisessä kappaleessa käsitellään tutkimuksen toteuttamisen eri vaiheita, aineiston analysointiin liittyvää metodologiaa sekä tutkimuksen eettisiä lähtökohtia. Tämän jälkeen tutkielmassa siirrytään aineiston analyysin pohjalta muodostuneiden tutkimustulosten esittämiseen ja tarkasteluun. Lopuksi pohditaan tutkimuksen tuloksia ja johtopäätöksiä.

1 Sijaishuolto lastensuojelussa

Tässä luvussa tarkastellaan lastensuojelun prosesseja lapsen siirtyessä sijaishuoltoon. Luvussa käydään läpi sijaishuollon eri muodot sekä sijaishuoltopaikan valintaan vaikuttavia tekijöitä. Lopuksi keskitytään sukulaissijaisvanhemmuuteen perhehoidon muotona. Luvussa tutustutaan myös sukulaissijaisvanhemmuutta koskevaan aiempaan tutkimukseen.

1.1 Lapsi sijaishuollossa

Lapsen huostaanotto ja siirtyminen sijaishuoltoon vaikuttaa merkittävästi lapsen perheeseen sekä muihin läheisiin. Huostaanotto on lastensuojelussa käytettävä toimenpide lapsen kasvun ja kehityksen turvaamiseksi. Huostaanottotilanteessa lastensuojelun työntekijä käyttää julkisen vallan vahvinta muotoa mikä käytännössä tarkoittaa sitä, että vastuu lapsen hoidosta siirtyy viranomaiselle. Huostaanotto rikkoo perhekäsityksen perusolettamusta ja vaikuttaa perheen rakenteisiin. Huostaanotto on lastensuojelun viimesijainen keino turvata lapsen kasvua ja kehitystä. Huostaanotolla puututaan lapsen perustuslaissa säädettyihin oikeuksiin sekä Euroopan ihmisoikeuksien takaamaan perhe-elämäsuojaan. Lapsi voidaan sijoittaa kiireellisesti, jos kodin olosuhteet tai puutteet huolenpidossa välittömästi vaarantaa lapsen terveyttä ja kehitystä. Kiireellisen sijoituksen tarve voi syntyä esimerkiksi silloin, kun lapsen vanhemmat ovat kykenemättömiä huolehtimaan lapsesta humalatilán tai mielenterveyden ongelman vuoksi. Kiireellisen sijoituksen tarve voi syntyä myös silloin, jos herää epäily vanhempien väkivallan käytöstä lasta kohtaan tai lapsi itse käytöksellään tai elämäntavoillaan vaarantaa oman kehityksensä ja terveytensä. Lastensuojeluprosessissa huostaanotto on mahdollinen vain silloin, kun avohuollon tukitoimet eivät ole riittäviä tai niitä ei ole mahdollista järjestää. Huostaanoton perusteita ovat lapsen kasvuoloissa olevat puutteet tai lapsen oma käyttäytyminen, joka merkittävällä tavalla vaarantaa lapsen kasvun ja kehityksen (Sinkkonen 2015, 148; Rätty 2010, 284, 296; Saastamoinen 2010, 23–24.)

Biologinen perhe ja läheiset ovat keskeisessä asemassa siinä, saako lapsi sisäisen luvan asettua sijoituspaikkaan. Lapsen kannalta on erittäin vahingollista, jos vanhemmilla ei ole halua tai voimia muuttaa omaa tilannettaan, mutta silti vastustavat ja pyrkivät estämään lapsen kiinnittymistä sijaishuoltopaikkaan (Sinkkonen 2015, 154). Sijoituksen aikana lapsen huoltajuus säilyy hänen vanhemmillaan, eikä kiireellinen sijoitus tai huostaanotto siirrä lapsen

huoltajuutta toimielimelle. Lapsen huolto säilyy siis kodin ulkopuolisen sijoituksen aikana huoltajalla, mutta valtaosa huoltajalle kuuluvista tehtävistä siirtyy sosiaalihuollosta vastaavalle toimielimelle. Hyvään yhteistoimintaan kuitenkin kuuluu, että kaikesta päätöksenteosta kuten terveydenhuollosta, koulutuksesta ja muista lapsen elämään liittyvistä seikoista keskustellaan ensin lapsen ja lapsen huoltajien kanssa (Saastamoinen 2010, 140–142.)

Lapsen lapsuuden turvaaminen on ensisijaisesti vanhempien tai muiden huoltajien tehtävä. Lapsen huoltajilla on tärkeä rooli lapsen elämässä oikeudellisesti mutta myös tunnetasolla. Jos huoltajilta puuttuu tämä kyky, on julkisenvallan puuttuttava tilanteeseen lapsen edun mukaisesti. Huostaanottotilanteessa lapsen välitön kasvuympäristö muuttuu, mikä vaikuttaa sosiaalisiin suhteisiin, lapsuuden fyysisiin tiloihin ja maantieteelliseen ympäristöön. Lapsen sijaishuoltopaikkaa voidaan kutsua julkiseksi kodiksi joka samalla toteuttaa julkisen vallan määräämää tehtävää, mutta toimii myös lapsen henkilökohtaisena elinympäristönä. Huostaanottopäätös ei erota lasta vanhemmista pysyvästi ja kokonaisvaltaisesti, vaan pyrkii tukemaan perheen jälleenyhdistämistä sekä yhteydenpitoa lapsen, vanhempien ja muiden läheisten välillä. Tästä seuraa sosiaalisten suhteiden, kotien ja ympäristöjen rinnakkainen samanaikaisuus huostaanoton aikana. Lapsen sijoituksen aikana lapsen itsensä lisäksi moni muu asia voi muuttua, kuten lapsen vanhempien elämäntilanne, mikä voi vaikuttaa merkittävästi lapseen (Saastamoinen 2016, 30–39; Enroos, Heino, Helavirta, Laakso & Pösö 2017, 299.)

Lapsen huostaanotto ja sijoittaminen on monisyinen prosessi. Siihen kuuluu useita osatekijöitä ja tahoja, kuten lapsi, biologiset vanhemmat, sisarukset, lastensuojelun sosiaalityöntekijät ja sijoituspaikan aikuiset. Sijoitettavat lapset ovat yhä useammin nuoruusikäisiä, mikä valitettavan usein tarkoittaa sitä, että he ovat olleet kauan epävakaisissa oloissa ja ongelmat ovat monimuotoisempia sekä vaikeampia. Usein sijoitetuilla nuorilla on neurologisia, somaattisia ja psyykkisiä samanaikaissairauksia ja terveydentila yleisesti on muuta väestöä heikompi. Vaikka lapsi siirtyy nykyisin sijaishuoltoon myöhemmässä vaiheessa, on tutkittu että ne lapset, jotka otetaan myöhemmin huostaan ja sijoitetaan pois kotoa ovat usein muista poikkeavia jo perinataalisesti. Syntyessään he ovat pienikokoisempia, Apgar-pisteet ovat matalampia ja he ovat synnytyssairaalassa kauemmin kuin muut lapset. Lasten äidit ovat useimmin naimattomia ja nuoria, sekä tupakoivat useammin kuin muut vastasyntyttäneet äidit. Äideillä on voinut olla raskaudenaikaista päihteidenkäyttöä ja sosiaaliset verkostot ohuet. Sijoitukseen tuleva lapsi ja heidän perheensä ovat usein olleet sosiaalitoimien sekä terveydenhuollon auttamistoimenpiteissä ja lapselle on tehty psykologisia ja psykiatrisia

tutkimuksia. Jokainen sijoitukseen tuleva lapsi on kokenut katkoksia ihmissuhteisiin, vaikka sijoituksen tarkoitus on suojella lasta enemmältä vahingoittumiselta sekä järjestää mahdollisuus ainakin yhden riittävän turvallisen kiintymyssuhteen muodostamiseen. Sijaishuollon tarkoitus on myös turvata lapselle tavallisen arjen ja siihen liittyvän huolenpidon, hoidon ja kasvatuksen sekä tukea lapsen tai nuoren läheisten ihmisten suhdeverkostoa (Sinkkonen 2015, 148–149,163; Pösö 2004, 206).

Lapsen tarpeet ja sijoitusten tavoitteet vaikuttavat siihen, mikä sijaishuoltomuoto lapselle valitaan. Kiintymyssuhdeteoria on tuonut paljon uutta tietoa lapsen elämän riski- ja suojatekijöistä, mikä on taas vaikuttanut sijoitettujen lasten tukimuotojen kehittämiseen sijaishuollon aikana. Lapsella on oikeus tarpeidensa mukaiseen sijaishuoltopaikkaan ja paikkaa valittaessa on keskeistä huomioida, että sijaishuollon aikana lapsella on oikeus saada tarpeidensa mukaisessa laajuudessa sellaista hoitoa ja huolenpitoa mitä lapsen yksilökohtainen tilanne vaatii. Sijaishuollon aikana päätöksenteon on aina perustuttava lapsen etuun. Sijaishuoltopaikan valinta on valmisteltava, harkittava ja arvioitava huolellisesti, sillä lapsen toistuvia sijoituksia tulee mahdollisuuksien mukaan välttää. Sijaishuoltopaikan valinnassa tulee huomioida sijoituksen taustalla olevat tekijät ja ongelmat sekä lapsen yksilölliset tarpeet. Sijaishuoltopaikan valinnassa on huomioitava myös sisarusuhteet, läheisten ihmissuhteiden ylläpitämisen mahdollisuus sekä hoidon jatkuvuus. Myös lapsen ja perheen toiveet on huomioitava päätöksenteossa. Lapsi voidaan sijoittaa perhehoitoon, ammatilliseen perhekotiin, lastensuojelulaitokseen, vastaanottokotiin tai muuhun lapsen tarpeen mukaiseen hoitopaikkaan (Saastamoinen 2010, 102–103; Koisti-Auer 2008, 22–24).

Lastensuojelun perhehoidolla tarkoitetaan henkilön hoidon, kasvatuksen tai muu ympäri- vuorokautisen huolenpidon järjestämistä lapsen kodin ulkopuolella yksityiskodissa. Perhehoidon keskeinen tavoite on tarjota lapselle mahdollisuus perheenomaiseen hoitoon ja läheisiin ihmissuhteisiin. Perhehoidolla pyritään edistämään lapsen perusturvallisuutta ja sosiaalista kehitystä. Perhehoitajaksi voi ryhtyä henkilö, joka koulutuksensa, kokemuksensa sekä henkilökohtaisten ominaisuuksiensa perusteella on soveltuva antamaan perhehoitoa. Perhehoitajat toimivat toimeksiantosuhteisesti. Perhehoitajalle ei ole asetettu erillisiä koulutusvaatimuksia, jos hoidossa on enintään neljä lasta. Ammatillisesta perhehoidosta puhutaan silloin, kun perhehoitajalla on tehtävään soveltuva koulutus ja riittävästi kokemusta hoito- tai kasvatustehtävistä. Tällöin hoidettavia voi olla samanaikaisesti 5–7 henkilöä. Ammatilliset perhekodit ovat sijaiskodin ja laitoksen väliin sijoittuva sijaishuoltomuoto. Ammatillisessa perhekodissa työskentelee henkilöstöä, joka koulutuksensa puolesta pystyy tarjoamaan

vaativampaa hoidollista ja kasvatuksellista sijaishuoltoa. Ammatilliseen perhekotiin sijoitetaan sellaisia lapsia, jotka eivät vaikeahoitoisuuden vuoksi voi asua perhehoidossa (Ketola 2008, 20–21; Saastamoinen 2010, 9–10.)

Rinnakkaisia sijaishuoltopaikkoja lastensuojelun perhehoidon kanssa ovat lastensuojelun laitoshuolto, lapsen tarpeen perusteella määritelty terveydenhuollon yksikkö tai lapsen väliaikainen sijoittaminen vanhempansa tai muun huoltajan luokse. Lastensuojelulaitoksiin luetaan lastenkodit ja koulukodit sekä muut näihin rinnastettavat lastensuojelulaitokset (LSL 57 §). Lastensuojelulaitosten ja perhehoidon keskeisin ero on oikeuksien ja rajoitustoimenpiteiden käyttäminen lapsen turvaamiseksi. Lastensuojelulaitoksen johtajalla on oikeus käyttää julkista valtaa, jolla voidaan puuttua perus- ja ihmisoikeuksiin sekä rajoittaa niitä. Julkista valtaa voi käyttää myös lastensuojelulaitoksen johtajan määräämä hoitohenkilökunta. Perhehoidossa tätä oikeutta ei koskaan ole, ja kaikki perhehoitoon sijoitetun lapsen oikeusasemaan vaikuttavat päätökset tekee lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä (Araneva 2018, 130.) Sijaishuoltopaikkaa selvittäessä on tärkeää ottaa kyseiset seikat huomioon, sillä laitoshuolto vastaa haastavahoitoisempien lasten sijaishuollosta, kun taas perhehoitoon sijoitettavien lasten mahdolliset haasteet eivät ole saman muotoisia. Terveydenhuollon yksikköön lapsi voidaan siirtää silloin, kuin se on lapsen kehityksen ja terveyden kannalta välttämätöntä lääketieteellisen hoidon järjestämiseksi. Sijoitus on mahdollista järjestää yhteistyössä terveydenhuollon ammattilaisen kanssa ja lapsen lääketieteellisen hoidon arvioi poikkeuksetta terveydenhuollon ammattilainen. Terveydenhuollon yksikköön lapsi voidaan sijoittaa tilanteessa, jossa terveydenhuollon ammattilainen on arvioinut lapsen tarpeen lääketieteelliseen hoitoon, mutta huoltaja vastustaa hoitoa. Sijoitus on mahdollista vain silloin, jos terveydenhuoltoon liittyvän lainsäädännön kannalta ei ole mahdollisuutta hoitaa lasta ilman huoltajan suostumusta. Sijaishuollon pääasiallisena syynä ei siis voi olla lääketieteellisen hoidon järjestäminen, vaan lapsen sijoittaminen lastensuojelulain nojalla edellyttää aina sitä, että lapsen kasvuolosuhteet haittaavat erityisesti lapsen kasvua ja kehitystä tai terveyttä (Aer 2012, 107–108; Araneva 2018, 132–133.)

Lapsi voidaan sijoittaa väliaikaisesti myös vanhemman tai muun huoltajan hoidettavaksi ja kasvatettavaksi silloin, kun valmistellaan kotiin palaamista kodin ulkopuolisen sijoituksen jälkeen tai kun se on muusta syystä perusteltua. Lapsen sijoitus vanhemman tai muun huoltajan luokse voi kestää enintään kuusi kuukautta. Määräaikaisuus perustuu siihen, että sijaishuollon olennainen piirre on lapsen sijoittamien kodin ulkopuolelle ja lapsen sijoitus vanhempien hoidettavaksi ja kasvatettavaksi voi tapahtua vain väliaikaisesti ja sille täytyy olla

jokin huostaanottoon liittyvä erityinen peruste. Lapsen kotiin sijoittamisen aikana arvioidaan lapsen ja kodin tilannetta ja viimeistään kuuden kuukauden jälkeen tulee ratkaista se, ovatko huostaanoton syyt poistuneet vai onko sijaishuoltoa syytä jatkaa. Lapsi voidaan sijoittaa kotiin myös muusta syystä esimerkiksi silloin, kun huostaanoton perusteena ovat olleet poikkeuksellisesti seikat, joista huolimatta lapsi voidaan turvallisesti sijoittaa kotiin. Näitä seikkoja voivat olla esimerkiksi tilanteet, jossa lapselle turvataan huostaanotolla välttämätön sairaanhoito, jonka suorittaminen on mahdollista niin, että lapsi asuu kotona eivätkä lapsen kasvuolosuhteet muutoin vaaranna lapsen terveyttä tai kehitystä (Saastamoinen 2010, 12–15.)

1.2 Sukulaissijaisvanhemmuus perhehoidon muotona

Lapsen sijoittamisella pois kotoa on merkittäviä vaikutuksia lapsen koko elämään, identiteettiin, itsetuntoon ja käsitykseen itsestään. Yksi lapsen sijoittamiseen liittyvä uhka on, että lapsi menettää kontaktin juuriinsa sekä oman perheen ja suvun tarinaan. Mitä vähemmän lapsella ja nuorella on tietoa omasta perheestään, pyrkii hän yleensä luomaan ja saamaan sen mielikuvissaan olemassa olevaksi. Tämä voi johtaa tuhoavaankin käytökseen, jolla lapsi tai nuori pyrkii ilmentämään vähäisiä tietojaan juuristaan tai mielikuvia menetetyistä tai kadoksissa olevista vanhemmistaan. Lapsilähtöisessä työskentelyssä lastensuojelussa toivottavaa on, että lapsen läheiset tulevat kartoitetuksi jo lapsensuojelun tarvetta selvitettäessä. Tällöin mahdollisen sijoituksen tapahtuessa työntekijällä on jo tiedossa lapsen läheiset henkilöt, jotka voisivat ottaa hänet luokseen (Koisti-Auer 2008, 39–40.)

Perhehoito on kodinomainen tapa järjestää sijaishuoltoa. Perhehoidossa yksityiset henkilöt hoitavat perhehoitoa tarvitsevaa lasta perheenjäsenenä, toteuttaen samalla toimeksiantopohjaista tehtävää. Sukulaissijaisvanhemmuudella tarkoitetaan sitä, kun lapsen läheinen tai sukulainen ryhtyy perhehoitajaksi ja lapsi muuttaa läheisverkostosijoituksen kautta perheeseen. Lastensuojelulain 32 § määrittelee lapsen läheisverkoston kartoittamisen ennen lapsen sijoittamista kodin ulkopuolelle. Lain mukaan on selvitettävä muun muassa sen vanhemman olosuhteet, jonka luona lapsi ei asu pääasiallisesti, sukulaisten tai muiden lapselle läheisten henkilöiden mahdollisuus ottaa lapsi luokseen asumaan tai muutoin osallistumaan lapsen tukemiseen. Huoltaja sekä 12 vuotta täyttänyt lapsi voi kieltää lapsen läheisverkoston kartoittamisen, jos sijoitus on tarkoitus järjestää avohuollon tukitoimena, sen perustuessa aina suostumukseen (Araneva 2018, 85.)

Läheisverkostokartoituksessa on tarkoitus selvittää toisen vanhemman olosuhteiden lisäksi ne lapselle tärkeät henkilöt, joihin lapsella on läheinen suhde ja jotka ovat olleet lapsen arjessa mukana. Kati Hämäläinen (2012, 130) lähestyy lapsen ja aikuisen välistä ensisijaista suhdetta verisiteen sekä sosiaalisen siteen näkökulmasta. Veriside nähdään omiin juuriin liittyvänä ja sosiaalinen side taas lapsen ja aikuisen yhteiseen historiaan liittyvänä tunnesiteenä. Olemassa oleva side ja kiintymys ennen sijoitusta lapsen ja sijaisvanhemman välillä on merkittävä syy sukulaisten tai läheisten sijaisvanhemmaksi ryhtymiselle. Koisti-Auer (52–55) kirjoittaa, että kansainvälisen tutkimuksen mukaan sukulaissijaisvanhemmat ovat muita sijaisvanhempia iäkkäämpiä. Sukulaissijaisvanhempina toimivia isovanhempia on suuri määrä, mikä selittää korkeaa ikää. Isovanhempina toimivista sukulaissijaisvanhemmista kolmasosa on 60-vuotiaita, kun sijaisperheenä toimivia henkilöitä samasta ikäluokasta oli vain muutama. Sukulaissijaisvanhempien erityisyydestä kertoo se seikka, että enemmän kuin muissa perhehoitajissa sukulaissijaisvanhemmissa esiintyy yksinhuoltajia sekä avoliitossa asuvia. Yksinhuoltajuutta ei enää automaattisesti pidetä lapsen hyvinvointiin liittyvänä riskinä, vaan läheisyysperiaatetta pidetään merkittävämpänä kuin lapsen pääsemistä kotiin, jossa on kaksi vanhempaa.

Läheisverkostokartoituksen tavoitteena on sijaishuoltopaikan löytymisen lisäksi turvata lapsen oikeus pysyviin ja läheisiin ihmissuhteisiin huostaanoton jälkeen. Araneva (2018, 84–86, 92–92) määrittelee lapselle läheisen henkilö sukulaisuuden tai kummiuden perusteella. Vaikka laki velvoittaa sukulaissijaiskotikartoituksen laatimisen, lastensuojelulain 32 § ei aseta lapsen sukulaisia tai muita läheisiä henkilöitä etusijalle verrattuna muihin sijoitusvaihtoehtoihin. Lapsen edun kannalta tärkeää on arvioida kokonaistilanne ja ottaa huomioon sijoituksen pysyvyys ja muut seikat. Sukulaissijoituksessa lapsen sukulais- tai läheisverkostoon kuuluvan henkilön rooli lapsen elämässä muuttuu keskeisesti, kun läheisestä tulee henkilö, joka hoitaa julkista hallintotehtävää lastensuojeluviranomaisen toimeksiannosta. Tehtävään kuuluu erilaisia oikeuksia ja velvollisuuksia, mutta se vaatii myös sopeutumista sukulaissijaisvanhemmuuden tuomiin muutoksiin. Sukulaissijaisvanhempien suhtautuminen lapsen vanhempiin ja muuhun verkostoon on selvitettävä tarkoin, sillä mahdolliset sukulaisten väliset ristiriidat tulee huomioida sijoitusta suunniteltaessa. Sijoituksen muodosta riippumatta kaikilla osapuolilla on oikeus hyvään kohteluun ilman syrjintää, ja sukulaissijaisvanhemman yksi tärkeimmistä tehtävistä on tukea lapsen ja vanhemman välistä yhteydenpitoa sijoituksen aikana. Tuovilan (2008, 48) mukaan biologisen vanhemman tai muun suvun vastustus sijoitusta kohtaan voi heijastua suvun kautta lapseen, mikä vaatisi sosiaalityön

tiivistä työskentelyä perheen kanssa, joka resurssit huomioon ottaen on usein mahdotonta toteuttaa. Huostaanottoon liittyy lähes poikkeuksetta suuria tunteita, ja perhepiirissä tapahtuvassa sijoituksessa lapsi ja sijaisvanhemmat ovat alttiita erilaisille negatiivisille ilmiöille perhesuhteissa. Sukulaissijaisvanhemmuuden keskeistä on ihmissuhteiden toimivuus lapsen edun kannalta ja sukulaissijaisvanhempien on suhtauduttava neutraalisti lapsen vanhempiin sekä tuettava lapsen sosiaalisia suhteita sijoituksen aikana (Mt., 48)

1.3 Sukulaissijaisvanhemmuutta taustoittavia tutkimuksia

Merkittävä osa sukulaissijaisvanhemmuutta koskevaa tutkimusta on tehty Iso-Britanniassa, Yhdysvalloissa, Uudessa-Seelannissa ja Australiassa. Tutkimuksia voidaan joiltain osin soveltaa Suomessa tehtyyn tutkimukseen esimerkiksi ilmiöiden ja yleispiirteiden osalta. Merkittävää on huomioida esimerkiksi se, että Suomessa eivät tuloerot näyttele suurta roolia, sillä äärimmäisen köyhyyden estämiseksi toimeentuloturva eroaa useista muista valtioista. Ulkomailla sukulaissijaisvanhemmuutta on tutkittu eri näkökulmista, mutta Suomessa tutkimus on keskittynyt sijaishuoltoon yleisesti (Vuolukka 2015, 39.) Perhehoitoon sijoitettujen lasten määrä kasvaa vuosittain sekä Suomessa, että kansainvälisesti. Sukulaissijaisvanhemmuuden tutkimuksessa on tärkeää huomioida, että perhehoitoon ja sukulaissijoituksiin on tehty lakimuutoksia Suomessa vasta viime vuosikymmenten aikana, mikä vaikuttaa kotimaisen tutkimuksen yleisyyteen. Läheisverkoston kartoittaminen on kirjattu lastensuojelulakiin (417/2007 32 §), joten läheisverkostosijoitusten voidaan olettaa myös pysyvän merkittävänä sijaishuollon muotona. Eliniänodotteen kasvun ja lapsiperheiden tarvitsevuuden näkökulmasta tarkasteltuna isovanhemmuus ja isovanhempien merkitys tämän päivän yhteiskunnassa murroksessa oleva aihe. Sukulaissijaisvanhemmuus on lain näkökulmasta suhteellisen tuore asia lastensuojelun sijaishuoltoa arvioitaessa, minkä vuoksi myös kotimainen tutkimus aiheesta on merkittävää.

Kaisa Vuolukka (2015) ja Anna-Liisa Koisti-Auer (2008) ovat laatineet sukulaissijaisvanhemmuudesta lisensiaatin työt, joista saa aiheen suomalaisia ilmiöitä hyvin esille. Molemmilla tutkimuksissa on nostettu esiin myös isovanhempien sukulaissijaisvanhemmuuden erityisyyttä. Koisti-Auerin (2008, 66–68) tutkimus antaa profiilin sukulaissijaisvanhemmalle Suomalaisessa yhteiskunnassa. Tutkimuksen mukaan sukulaissijaisvanhemmat jakautuivat kahteen eri ryhmään: isovanhempi- ja muu sukulainen -profiileihin. Tutkimuksen mukaan isovanhemmat ovat ylläedustettuna muihin sukulaissijaisvanhempiin verrattuna ja

koulutusasteen, ammatin ja työssäolon osalta ryhmät erosivat toisistaan. Isovanhemmat olivat enintään perusasteen käyneitä, eläkkeellä tai muusta syystä kotona olevia, kun taas muu sukulainen -profiiliin kuuluvat sijaisvanhemmat olivat pääsääntöisesti korkeakoulutettuja, yrittäjiä tai toimihenkilöitä. Tulotasoissa oli eroja ja muu sukulainen -profiiliin kuuluvat sijaisvanhemmat kokivat terveytensä hyvänä tai erinomaisena kun taas isovanhemmat arvioivat sen enintään kohtalaiseksi.

Yleisesti ottaen sukulaissijaisvanhemmat ja ei-sukulaissijaisvanhemmat eivät poikkea toisistaan tehtävän palkitsevuuden ja stressitekijöiden osalta. Poikkeuksen kuitenkin tekee se, että sukulaissijaisvanhemmilla on tietoa syntymäperheistä ja he ovat todennäköisesti läheisissä tekemisissä heidän kanssaan, mikä korostaa suhdetta biologisten vanhempien ja lapsenlapsen kanssa. Toisin kuin muut sijaisvanhemmat, sukulaissijaisvanhemmat eivät usein suunnittele sijaisvanhemmuutta, vaan tehtävään ryhdytään tilanteessa, kun oman lapsen tai muun läheisen tilanne on jo kriisiytynyt. On todettu, että sukulaissijaisvanhemmat kokevat tyytyväisyyttä hoitaessaan sukulaislastan, mutta epävarmuutta ja stressiä luo ajatus siitä, etteivät he ole riittävän kokeneita tukemaan lasta sosiaalisesti, emotionaalisesta tai muilla tavoin (Coakley 2007, 106.)

Kaisa Vuolukan (2015, 104–106) tutkimuksen mukaan sukulaissijaisvanhemman rooli rakentuu eri osa-alueista, joiden perusteena on lapsen kasvua ja kehitystä tukeva ympäristö. Sukulaissijaisvanhemmuus lapsen arjen huolenpitäjänä – rooli on usein syntynyt jo ennen huostaanottoa, ja tätä roolia tuki olemassa oleva kiintymys ja rakkaus lasta kohtaan. Tutkimuksen sukulaissijaisvanhemmat olivat valmistautuneet huolehtimaan lapsesta täysi-ikäisyyteen saakka ja arjen huolenpitäjän rooli, ja lapsen arkeen tuoma ilo kannatteli sukulaissijaisvanhempien jaksamista tehtävässä. Sukulaissijaisvanhemman rooliin kuuluu myös yhteydenpidon rajoittajan asema, joka määräytyy sen mukaan, miten sukulaissijaisvanhempi suhtautuu yhteydenpitoon lapsen läheisten kanssa. Sukulaissijaisvanhemman tehtävään ryhtyminen on yksi roolimuofo itsessään, ja sitä määrittää se, onko sijaisvanhemmuus tullut äkillisesti ja yllättäen vai onko siihen pystytty varautumaan. Keskeistä muutoksessa on se, että läheisen rooli vaihtuu lapsen arjen huolenpitäjäksi sekä toimeksiantosuhteiseksi lastensuojelun kanssa.

Emick & Hayslip (1999) vertasivat tutkimuksessaan perinteisessä roolissa olevien isovanhempien sekä päätoimisena kasvattajana toimivien tyytyväisyyttä. Tutkimuksesta ilmeni, että huoltajuussuhteessa olevat isovanhemmat toivat esiin rasittuneisuutta

elämäntilanteeseensa sekä lapsenlastensa käytökseen verrattuna perinteisessä roolissa toimiin isovanhempiin, mutta suurimmaksi osaksi isovanhempien rooli näyttöytyi samana. Tutkimuksessa keskeisenä tuloksena selvisi, että isovanhempien roolin lapsenlapsen elämässä määrittelee isovanhempien omat lapset ja isovanhemmat toteuttavat tätä roolia omien intressiensä mukaisesti. Tuloksissa nousi esiin myös isovanhemman suru siitä, että ei pysty tarjoamaan tasavertaista isovanhemmuutta lapsenlapselle, joka ei asu isovanhemman kanssa. Tutkimuksen mukaan sosiaalinen roolimuuotos ei rajoittunut vain sukuun vaan joissain tapauksissa myös muun läheisverkoston etäännyntymiseen. Päätoimisena kasvattajan toimivat isovanhemmat ilmoittivat enemmän taloudellisesta paineesta kuin perinteisessä roolissa toimivat isovanhemmat. Tulokset osoittivat, että isovanhemmat, joiden kasvattamalla lapsenlapsilla oli todettuja haasteita, olivat eniten kuormittuneita sekä tyytymättömiä omaan rooliinsa isovanhempiana. Ne isovanhemmat, jotka kasvattivat lapsiaan, joilla ei ollut todettu erityisiä haasteita, olivat melko tyytyväisiä omaan rooliinsa, mutta silti heidän kokemuksensa erosi tavanomaisessa roolissa oleviin isovanhempiin.

Yhdysvalloissa laaditun tutkimuksen mukaan isovanhemmille on keskeistä emotionaalinen palkitsevuus lapsenlapsen hoidosta. Isovanhemmat kokivat palkitsevaksi sen, että pystyivät tarjoamaan lapsenlapselle vakaan ja rakastavan kodin sekä turvallisen kasvuympäristön. Tutkimus paljastaa myös, että sukulaissijaisvanhemmuus edistää isovanhempien fyysistä ja psyykkistä hyvinvointia sekä terveyttä yleisesti. Fyysisesti aktiivisena ja henkisesti terveenä pysyminen on äärimmäisen tärkeää sukulaissijaisvanhempana toimiville isovanhemmille, sillä hyvä fyysinen terveys myös vähentää muiden ihmisten huolta heidän kyvystään hoitaa omaa lastenlastaan. Sukulaissijaisvanhemmuudesta saadut hyödyt toimivat vastapainona stressille, sosiaalisten suhteiden muuttumiselle, taloudellisille haasteille sekä elämänsuunnitelman vaihtumiselle, mitkä myös liittyvät keskeisesti sukulaissijaisvanhemmuuteen (Taylor, Marquis, Coall & Werner 2017, 106–107.)

2 Yksilön elämäkulku

Tässä luvussa perehdytään elämäkulkuun ja ikävaihekäsitykseen sekä syvennytään myöhempien ikäkausien mukaisiin merkittäviin kasvukohtiin teorian kautta. Lopuksi tarkastellaan elämän käännekohtien merkitystä sekä käsityksiä ideaalista elämäkulusta.

2.1 Elämäkulku

Ihmisen elämäkulku on aina yksilöllinen ja siihen vaikuttaa moni tekijä. Suomalaisen kulttuurin perusajatuksiin kuuluu sukupolvinen jatkumo, jota ohjaa isältä pojalle periaate. Lapsuuden elinolot vaikuttavat aikuisiän terveyteen sekä sosiaaliseen asemaan aikuisuudessa. Sukupolvelta toiselle siirtyy erilaisia elämähallinnan osa-alueita kuten sosiaalisia, aineellisia ja kulttuurisia voimavaroja. Vähäosaisuus lapsuusaikana erityisesti nähdään vaikuttavan tulevaisuuden fyysiseen, psyykkiseen ja sosiaaliseen hyvinvointiin, minkä vuoksi erityisen tärkeää on tarjota lapselle paras mahdollinen elämä jo syntymästä saakka (Institute of Health Equity 2010, 14–16).

Elämäkulku käsitteenä voidaan määritellä jatkumoksi, jossa sukupolvet seuraavat toisiaan biologisina ketjuina ja yhteiskunnallisina aaltoina. Perhe nähdään yksilön tärkeimpänä kenttänä ihmisen toiminnassa ja perheeseen heijastuu näkyvästi yhteiskunnalliset muutokset. Elämäkulku määritellään myös toisiaan seuraaviksi ja limittäisiksi sarjoiksi sosiaalisesti määrittyneitä tapahtumia ja rooleja, joissa yksilö on aktiivinen ja joita hän toteuttaa elämänsä aikana. Ihmisen elämäkulkuun vaikuttaneita tekijöitä voidaan tutkia elämäkulkuanalyysin avulla, jossa on viisi peruseriaatetta; elämäkulun kasaantuva ja kertyvä kokemus, linkittyneet elämät, toimijuus, muuttuvat yhteiskunnalliset kontekstit ja elämäkulun keskeisten siirtymien ajoittaminen. Elämäkulkua voidaan kuvata myös yksilön tai ryhmän elämäntaivalta merkittävien elämäntapahtumien kuten syntymän, kouluun menon, avioitumisen, ammattiin sijoittumisen, vanhemmuuden, eläkkeelle siirtymisen ja kuoleman ketjuna. Elämäkulku ei ele yksisuuntainen vaiheiden reitti, mutta elämäkulun jäsentämistä tiettyihin vaiheisiin voi olla vaikea välttää (Häkkinen 2013, 23–26; Antikainen 2000, 100.)

Hutchison (2019) lähestyy elämäkulkua käännekohtakäsityksen kautta. Käännekohtana käsitetään aikaa, jolloin elämäkulussa tapahtuu suuri, mahdollisesti pysyvä muutos.

Käännekohtat liittyvät yksilön elämäkulkuun, mutta sitä voidaan tarkastella myös sosiaalisten järjestelmien kautta perheiden, yhteisöjen, organisaatioiden ja kulttuurien näkökulmasta. Yksilötasolla käännekohta voi sisältää muutoksen siinä, miten henkilö näkee itsensä suhteessa maailmaan tai miten henkilö reagoi riskeihin ja mahdollisuuksiin. Ihmisen elämäkulku ei ole sujuvaa ja ennustettavaa, vaan elämäkulkuun voi liittyä useita käännekohtia. Käännekohtalle on ominaista, että toiset ajavat elämänpolut pois raiteilta ja toiset tuovat elämänpolut takaisin raiteilleen.

Elämäkulku voidaan lähestyä myös eri nivelvaiheiden ja stressitekijöiden kautta. Gitterman ja Germain (2008, 72) tarkastelevat elämän kulkua edellä mainittujen näkökulmien kautta, sillä se vaikuttaa ihmisen henkilökohtaiseen fyysiseen ja biologiseen ympäristöön. Useimmat ihmiset kohtaavat elämänsä aikana stressitekijöitä yhdellä tai useammalla elämän osa-alueella. Kyseisiä tekijöitä voivat olla vaikeat elämämuutokset, traumaattiset elämäntapahtumat, ympäristöpaineet kuten köyhyys sekä kriisitilanteet perheessä, ryhmässä tai yhteisössä. Elämämuutokset voivat olla sosiaalisia kuten työyhteisön tai perheen ulkopuolelle jääminen tai ympäristön muutokset, joihin voi tarvita ulkopuolisia palveluita. Traumaattiset elämäntapahtumat ovat usein odottamattomia ja vakavia menetyksiä, kuten lapsen kuolema, luonnonkatastrofit, kodin menetys ja seksuaalinen väkivalta. Yleensä yksi stressitekijä ei vaikuta merkittävästi ihmisen elämään kokonaisvaltaisesti mutta useiden tekijöiden yhtäaikainen olemassaolo voi olla kohtalokasta.

Juhila (2018, 22–27) kuvaa elämäkulku yksilöllisenä, omakohtaisesti koettuna ja elettyinä elämäna jonka tapahtumia ja käännteitä raamittaa kulloinenkin yhteiskunnallinen aika ja paikka rakenteellisin, materiaalisin ja kulttuurisin reunaehdoin. Tämän ajatuksen mukaan ihminen ei ole täysin vapaa rakentamaan elämää oman tahdon ja toiveiden mukaisesti. Ihmisen elämäkaarta ohjaa yhteiskunnallinen aika, johon tämä syntyy. Samoihin aikoihin syntyneitä ihmisiä kutsutaan sukupolviksi ja se, mihin yhteiskunnalliseen aikaan on syntynyt ja millaisessa ajassa elää elämänsä eteenpäin muokkaa yksilöllisiä elämäkulkujia. Juhila korostaa, että vaikka sukupolvia yhdistää samankaltaiset yhteiskunnalliseen aikaan liittyvät kokemukset, se ei tarkoita, että elämän lähtökohdat olisivat samanlaiset. Esimerkiksi yhteiskuntaluokka, maantieteellinen paikka sekä sukupuoli määrittävät elämän kulkua osaltaan merkittävästi (Mt., 22–27.)

Elämäkulku voidaan tarkastella myös sukupolvisten ryhmien ja biologisen elinkerron kautta. Eri elämävaiheissa ja elinympäristössä sukulaistryhmät voivat olla eri tavalla tärkeitä.

Auttamisen muodot vaihtelevat elämänvaiheen mukaan ja biologinen elinkiertoteoria perustuu ajatukseen siitä, että jokainen suvullisesti lisääntyvä eliö tekee elämänsä aikana valintoja siitä, panostaako omaan kasvuun ja kypsymiseen, partnerin valintaan vai lisääntymiseen. Käytännössä tällä tarkoitetaan sitä, että oman lisääntymisvaiheen jälkeen huomio keskittyy tukemaan omaa aktiivisessa lisääntymisiässä olevaa läheistä. Yleisesti voidaan olettaa, että avun suunta kulkee pääasiassa vanhemmilta sukupolvilta nuoremmille, koska näin on mahdollista turvata omien geenien säilyminen ja lisääntyminen tulevissa sukupolvissa. Myös sosiologinen elämänkulkuteoria sisältää erilaisia perusoletuksia perheenjäsenten välisiin suhteisiin vaikuttavista tekijöistä. Hyvä vanhempien ja isovanhempien välinen suhde vaikuttaa siihen, miten paljon isovanhemmat ovat yhteydessä lapsenlapsensa. Myös lasten, lastenlasten ja sisarusten määrä voi vaikuttaa siihen, kuinka paljon on mahdollista olla yhteydessä heihin. Yleisin omille lapsille tarjottu apu on lastenhoito, ja avun määrää on suurempaa eläkkeellä olevilta isovanhemmilta verrattuna vielä työelämässä oleviin (Danielsbacka, Tanskanen, Hämäläinen, Pelkonen, Haavio-Mannila, Rotkirch, Karisto & Roos 2013, 17–18; Hämäläinen & Tanskanen 2020, 108–112.)

2.2 Ikävaiheet ihmisen elämänkulussa

Elämänkulku viittaa joukkoon sosiaalisesti määriteltyjä tapahtumia ja rooleja, jotka yksilö suorittaa ajan kuluessa. Se eroaa elämänkaaren käsitteestä siinä, että se sallii monia erilaisia tapahtumia ja rooleja, jotka eivät välttämättä etene tietyssä järjestyksessä, mutta jotka muodostavat henkilön todellisen kokemuksen ajan kuluessa. Ikä on edustanut väistämättömiä fyysisiä ja henkisiä muutoksia yksilössä, jotka tulevat vanhenemisen myötä. Uudet tutkimukset ikänormeista ja subjektiivisista iäntunteista paljastivat kuitenkin kronologisen iän suhteellisuuden ja monimutkaisuuden (Giele & Elder 1998, 32–33.) Psykososiaalisen kehitysteorian kehittäjän Erik. H. Eriksonin (1982) mukaan elämänkulkuun liittyy punainen lanka, jonka mukaan yksilön identiteetin kehittyminen on elämänmittaista ja eri elämänvaiheissa ilmenee uusia sopeutumisvaateita. Nämä kahdeksan psykososiaalista kehitysvaihetta aiheuttavat tietynlaisia psykososiaalisia kriisejä, jotka pakottavat yksilön ratkaisemaan niitä sekä tekemään muutoksen elämässään. Eriksonin teoriassa hallinnan kokemus on keskeinen osa, sillä jos yksilö selviytyy kriiseistä onnistuneesti, silloin hallinnan ja pätevyyden kokemus säilyy. Muutoksen teko ei pelkästään edistä identiteetin muodostumista, vaan tuo perusvalmiuksia yksilölle selvitä myös tulevista muutoksista. Teoriassa lähdetään lapsuudesta

ja päädytään vanhuuteen. Pääpisteenä voidaan nähdä vanhuuden viisaus ja jokaisella ikävaiheella on omat haasteensa, joiden onnistunut käsittely edistää kypsymistä. Identiteetti kehittyy sosiaalisen ympäristön muutoksesta ja kehitysteorian vahvuus on se, että teorian vaiheet eivät ole tiukasti ikäsidonaisia vaan se ymmärtää myös ihmisen elämän yksilölliset muutokset (Ojanen 2019.)

	Psykososiaalinen vaihe	Ikäkausi	Vahvuus
1	Luottamus-epäluottamus	Imeväisikä	Toivo
2	Autonomia- häpeä-epäily	Varhaislapsuus	Tahto
3	Aloitteellisuus-syällisyys	Leikki-ikä	Tarkoitus
4	Ahkeruus-huonomuus	Kouluikä	Pätevyys
5	Identiteetti-roolien hajaannus	Nuoruus	Aitous
6	Läheisyys-eristäytyminen	Varhainen aikuisuus	Rakkaus
7	Perinnöksi jättäminen- itsekeskisyys	Keski-ikä	Huolenpito
8	Eheys-epätoivo	Vanhuus	Viisaus

Taulukko 1. Eriksonin kuvaamat ikävaiheet (Ojanen, Markku 2019)

Myös Turunen (2005, 16–17, 248) käsittää ikävaiheet kriisien kautta. Ikävaiheiden tarkastelu on haastavaa monestakin eri syystä. Tietyn elämänvaiheen luonne ja merkitys on usein havaittavissa vasta koko elämänkaaren taustaa vasten. Tämän vuoksi on tärkeää ajatella elämänkaari kokonaisuutena, varhaisimpien ikävaiheiden vaikutuksesta myöhempisiin vaiheisiin. Usein uutta ikävaihetta kuvaillaan ”uudeksi elämäksi”, vaikka elämän aikaisemmat vaiheet ovat aina taustalla. Väljästi määritellen elämän kriisi tarkoittaa sellaista elämänvaihetta, jonka yksilö kokee jostain syystä vaikeaksi tai tuskalliseksi. Ikävaihekriisi puolestaan johtuu muuttumisen tai muuttumattomuuden ristipaineesta, yleisesti kriisi ja sen selvittäminen luo mahdollisuuden ehjempään ja täydempään elämään. Myöhäistä keski-ikää Turunen (2005) kuvailee ajaksi, jolloin elämän valinnat näyttävät aikaisempaa epäitsekäämpinä ja ajautuu helposti tekemään ja auttamaan muita tarvittaessa yli omien tarpeiden. Ikävaihe voi johtaa myös irtautumaan kokonaan vanhasta ja innostaa elämään ”uutta elämää”, aivan

toisenlaisissa yhteyksissä kuin ennen. Keskeistä keski-ikäen jälkeisissä ikävaiheissa on, että ihmissuhteet alkavat näyttää uudella tavalla arvokkailta ja inhimillisyyden eri piirteet korostuvat.

Levy & Bühlmann (2016, 39) toteavat elämäkulun viittaavan kronologiseen aikaan mutta ei niinkään ikään. Elämäkulku kehittyy ihmisen ikävaiheiden mukaan, mutta ikääntyminen ei kerro siitä, mitä elämäkulun aikana tapahtuu. Elämäkulun suhde aikaan on rakentunut sosiaalisten ja institutionaalisten tekijöiden kautta. Toisin sanoen elämäkulku nähdään siirtyminä, tapahtumina ja niiden välisinä jaksoina, jotka voidaan kuvata erilaisiksi elämävaiheiksi. Yhteiskunnallisten rakenteiden rooli elämäkulussa voidaan nähdä siten että voidaan olettaa tiettyjen jaksosten tapahtuvan tietyssä ikävaiheessa. Elämäkulun vaihtelussa ikä kertoo vain ajasta, jolloin tärkeimmät elämäkerralliset tapahtumat kuten avioliitto tai lapsen syntyminen on tapahtunut. Kronologisoinnin vähentyessä elämäkulkujen iän kannalta tarkastelut ja visualisoinnit todennäköisesti hämärtävät säännönmukaisuuksia, jotka liittyvät suoraan elämäkulkuun mutta eivät ikään.

Yksilön elämäkuluista voidaan erotella eri vaiheita, joilla on oma kehityksensä. Tällaisia ovat esimerkiksi koulutus, työ, avioliitto, perhe sekä osallistuminen yhteiskuntaelämään. Eri elämävaiheissa näiden osa-alueiden merkitys vaihtelee ja yksilön elinaikana jokin vaiheista saattaa katketa tai muuttua toiseksi, kuten harrastuksen muuttuminen työksi. Vaiheet voivat näyttäytyä myös historian aikana erilaiselta, kuten esimerkiksi tyhjän pesän vaihe ei välttämättä koske aikaisempia sukupolvia, sillä ennen lasten hoito saattoi kestää koko avioliiton ajan. Nykyään voidaan puhua myös ”aktiivisen ikääntymisen” -vaiheesta, jolla tarkoitetaan työelämän jälkeistä kolmatta ikää, jota pidetään yksilön hyvinvoinnille omistettuna elämävaiheena. Oman hyvinvoinnin lisäämisen lisäksi kolmas ikä liitetään vahvasti lasten ja näiden perheiden hyvinvoinnin edistämiseen. Isovanhemmat auttavat lapsiaan taloudellisesti, käytännöllisesti ja emotionaalisesti. Erityisesti lastenhoitoapua annetaan paljon. Isovanhemmaksi tulo on yleensä odotettu elämävaihe, ja isovanhemmat tuntevat saamansa isovanhemmudestaan uutta sisältöä elämään ja nauttivat avun mahdollistamisesta omalle lapselleen ja lapsenlapselleen. On myös selvinnyt, että isovanhemmat, jotka ovat aktiivisesti tekemisissä omien lastenlastensa kanssa ovat tucitusti terveempiä ja elämään tyytyväisempiä kuin sellaiset, jotka eivät osallistu aktiivisesti lastenlasten elämään. Tutkimuksissa on myös osoitettu, että äidinäiti yleensä hoitaa ja tapaa lapsenlapsia eniten sekä on näille läheisin. Merkittävää tämä on siksi, että isovanhemmuuden elämävaihe vaikuttaa keskeisimmin äidinäidin puoleisiin isovanhempiin ja erot korostuvat varsinkin siinä tilanteessa, jos

isovanhemmat päättävät avioliiton ja eroavat toisistaan (Tolkki-Nikkonen 1989, 169; Danielsbacka, Tanskanen & Karisto 2020, 137–146.)

2.3 Ideaalinen elämäntapa

Elämäntapojen eri tapahtumat määrittelevät sen, miten nähdään elämäntapa lapsuudesta tähän päivään. Ikävaiheiden tarkastelu on vaikeaa useasta syystä ja ihmisen hetkittäinen kokemus on yhtenäinen eikä sitä voi helposti erottaa kaikkia niitä asioita tai taustavaikuttajia, joihin se rakentuu. Ikävaiheiden näkökulmasta elämää voi pitää seikkailuna ja eri ikäisten elämä ja ympäristö näyttää erilaiselta. Eriksonin (ks. 1982, 257–258) elämäntapateorian mukaan kypsäksi aikuiseksi kasvaminen edellyttää jokaisen ikävaiheen minuuden kypsymisen läpikäymisen riittävässä määrin. Jokaisessa ikävaiheessa uuden perusrakenteen ratkaiseminen vahvistaa minuuden kehittymistä. Aiemmassa kappaleessa kuvattu elämäntapa on ideaalinen, sekä käsitteellisessä että arvostavassa näkökulmassa. Turusen (2005, 267–269) mukaan ikävaihenäkemyksen tulee olla sellainen, että yksilö saa sen avulla yhteyden omiin kokemuksiinsa ja pystyy ymmärtämään omia elämäntapavaihteita. Tämä avaa mahdollisuuden ymmärtää myös muiden elämää, sillä itsetuntemus on kaiken ihmistuntemuksen perusta. Ihmisen kehitys on ainutlaatuisia ja yksilöllistä, minkä vuoksi sen yleisen kuvauksen laatiminen voi tuntua mahdottomalta. Oman kokemuksen erittely ei ole ikinä helppo tehtävä ja ideaalinen elämäntapaa häiritsevät lukuisat sattumukset, joita kuuluu jokaisen elämään.

Elämän aikana ihminen kokee erilaisia tunteita onnen tasapainosta elämän vastoinkäymisiin. Haasteisiin elämän varrella ihminen vastaa itselleen luontaisella tavalla ja samalla aika ja olosuhteet muuttavat meitä. Vaikeaksi koetut asiat voivat vahvistaa voimavaroja ja elämän vastavuoroisuus korostuu suhteessa muihin ihmisiin. Elämäntapojen käsite liittyy tosiinsa ikää, elämäntapaa ja tapahtumarakenteita. Sosiaalitieteelliseltä näkökannalta tarkastellen elämäntapojen saattaa yhteen iälle annettavat merkitykset sekä eri elämäntapavaiheissa olevien sosiaaliset asemat. Ideaalissa elämäntapojen yhteiskunnallisesti tuotettu rakenne ja sosiaalinen instituutio pyrkii sitomaan kunkin ikävaiheen keskeisiä elämäntapalueita ja rakentamaan normatiivisuutta ja odotuksenmukaisuutta elämään. Myöhäismodernin elämän teorioinneissa tähdenetään sitä, että elämäntapojen vaiheena on muutoksenalainen. Elämäntapavaiheiden ikäperustaisuuden rooli ja merkitys muuttuvat ja yksittäisen ihmisen elämäntapavaiheet eivät sitoudu yhtä vahvasti instituutioihin mitä on aikaisemmin ajateltu. Vaakaan asettuvat elämän valintoja ja yksilön toimintaa kuvanneet ikänormit ja elämäntapavaiheiden suhteita koskeva

puntarointi ja harkinta. Kekseistä on, että asiat eivät vain tapahdu odotusten mukaisesti vaan aktiivisen, oman elämänkulun muokkausprosessin tuloksena (Heikkinen 2000, 194–195; Vilkkonen 2000, 75–76.) Ideaalin elämänkulun kannalta tärkeää on ymmärtää elämässä tehtyjen valintojen sekä olosuhteiden tarkoitus elämää ohjaavina tekijöinä. Ikäperusteinen rooli muuttuu yhteiskunnallisten muutosten ohella, mikä vaikuttaa kronologisten ikävaiheiden väistämättömään muutoskeskusteluun.

Ihmisen elämänkulkua kehystävät monet yhteiskunnalliset reunaehdot mutta siitä huolimatta elämä on ainutlaatuinen sekä yksilöllisesti eletty ja koettu. Juhlia (2018, 32–33) kuvaa elämänkulkua tarinana, jota ihminen kertoo omasta elämästään. Elämäntarinat tapahtumiseen ja toisine ihmisineen sijoittuvat erilaisiin paikkoihin ja paikoilla itsellään voi olla useanlaisia merkityksiä elämänkulkua ja yksittäisiä tapahtumia tarkastellessa. Ihmisen elämänkaareen liittyvät paikat eivät aina ole konkreettisia kuten koti, vaan ihmiset kertovat paikkoihin kuulumisesta ja kuulumattomuudesta tai paikkojen muista merkityksistä. Usein myös elämän käännekohtat assosioituvat paikkoihin ja joihinkin paikkoihin voi liittyä vahvaa kuulumattomuuden tunnetta ja toisiin taas kuulumattomuuden ja ulkopuolisuuden tunnetta. Tarinoituneissa elämissä ja identiteetin rakentamisessa on keskeistä kertojan itsensä lisäksi toisten ihmiset sekä suhteet heihin. Elämänkulun kannalta tärkeitä merkityksellisiä toisia ihmisiä voi olla hyvässä ja pahassa, ja heitä yleensä ovat omat vanhemmat, elämäkumppanit, lapset, muut sukulaiset ja ystävät.

3 Tutkimuksen toteutus

3.1 Tutkimustehtävä

Tutkimustehtävänä on selvittää isovanhempien roolia lapsenlapsen elämässä ja siinä tapahtuvaa muutosta tilanteessa, jossa oma lapsenlapsi muuttaa isovanhempien luokse lastensuojelun huostaanotto prosessin kautta. Tutkimuksessa halutaan ymmärtää myös isovanhemman elämänmuutosta sukulaissijaisvanhemmuuden myötä elämänkulun näkökulmasta. Rajaan tutkimuksen koskemaan pitkäaikaisia sijoituksia, eli lapsenlapsi asuu isovanhemman luona toistaiseksi pysyvästi. Kun kysymyksessä on huostaanotto prosessi, on sijoitus tällöin yleensä pitkäaikainen. Tutkimuskysymykseni ovat;

- 1 K1: Miten isovanhempien rooli muuttuu suhteessa lapsenlapsen, kun lapsi muuttaa isovanhempien luokse pitkäaikaisesti lastensuojelun prosessin kautta?
- 2 K2: Miten sukulaissijaisvanhemmuus näyttäytyy isovanhempien elämänkulun näkökulmasta?
- 3 K3: Miltä isovanhempien tulevaisuuden kuva näyttää sijaisvanhemman roolin omaksumisen jälkeen?

Tutkimuksen tarkoitus on kuvata haastateltavien isovanhempien kokemusta ja elämänmuutosta tilanteessa, jossa oma lapsenlapsi muuttaa pysyvästi asumaan isovanhemman tai vanhempien luokse. Tutkimusta ohjaa halu ymmärtää isovanhemman yksilöllistä kokemusta ja lisätä ymmärrystä ilmiöihin, jotka eivät ole omaa todellisuuttamme. Lastensuojelun huostaanotto prosessin vaikuttavuus ihmisten elämään on laaja ja merkittävä, minkä vuoksi tutkimuksen on tarkoitus tuoda esiin, kuinka sijoitus isovanhemmalle on muuttanut heidän elämänsä, tulevaisuuden odotuksiaan sekä roolia lapsenlapsen elämässä. Tutkimuksella tavoitellaan isovanhemman kokemuksen avautumista sukulaissijaisvanhemmuudessa ja ymmärryksen lisäämistä tilanteen erityisyydestä.

3.2 Metodologia

Tutkimus toteutettiin empiirisenä tutkimuksena käyttämällä laadullisen tutkimuksen menetelmiä. Tutkimusaineisto hankittiin käyttäen teemahaastattelumenetelmää ja tutkimustehtävän analysointiin käytettiin sisällön analyysiä. Sisällönanalyysin menetelmällä dokumenttien analysointi on systemaattista ja objektiivista. Sisällönanalyysissä on tekstianalyysia, jossa etsitään tekstin merkitystä. Sisällönanalyysin avulla pyritään myös saamaan tiivistetty ja yleisessä muodossa oleva kuvaus tutkittavasta ilmiöstä. (Tuomi & Sarajärvi 2018, 116–118). Sisällön analyysi soveltuu aineistoanalyysimenetelmäksi, sillä menetelmän avulla aineistoa lähestytään tematisoinnin avulla. Keräämstäni aineistosta on tarkoitus nostaa esiin tutkimusongelman mukaisia teemoja ja laatia sen avulla tutkimuskysymysten mukaisia kokonaisuuksia tulososioon.

Sukulaissijaisvanhempana toimivan isovanhemman kokemuksen ymmärtäminen eri näkökulmista on tutkimuksen lähtökohtana. Kokemus on aina yksilökohtainen, ja lähdenkin tarkastelemaan tutkittavaa ilmiötä fenomenologis-hermeneuttisen lähestymistavan avulla. Tutkielmani tiedonintressi on hermeneuttinen, jolla tarkoitetaan teoriaa ymmärtämisestä ja tulkinnasta yleisesti ja fenomenologia on kiinnostunut siitä, mikä ilmenee itse koettuna, elettyä maailmana ja itsenä tuossa maailmassa. (Laine 2015, 33–35). van Manen (2014, 26) kuvailee hermeneuttista fenomenologiaa menetelmäksi ihmisen koetun olemassaolon kokemuksen perusrakenteeksi. Termi menetelmä viittaa tapaan tai asenteeseen lähestyä ilmiötä ja hermeneutiikka tarkoittaa, että kokemuksen reflektoinnin tulee pyrkiä diskursiiviseen kieleen ja herkkään tulkintaan, jotka tekevät fenomenologisen analyysin, selityksen ja kuvauksen mahdolliseksi ja ymmärrettäväksi. Eletty kokemus tarkoittaa, että fenomenologia reflektoi ihmisen olemassaolon prereflektiivistä elämää sen koko kaaren ajalta.

Fenomenologia perustuu intentionaalisuuteen. Tällä tarkoitetaan ihmisen tajunnallisuutta, joka kohdistuu oman toiminnan ulkopuolelle ja ilman sitä ihminen ei olisi tajunnallinen olento. Kokemuksen tutkimuksessa on tärkeää ajatella, millaisista todellisuuksista elämäntilanteet voivat muodostaa. Fenomenologisen menetelmän avulla voidaan tiedostaa ihmisen luontaista tulkinnallisuutta. Tutkimuksen aikana oli tärkeää tiedostaa omat ajatukset ja ymmärryksen rajallisuus, sillä kokemuksen tutkimusta rajaa se, että tutkijan oma elämäntilanne asettaa rajat sille, mitä voi tajunnallisesti ymmärtää (Perttula & Latomaa 2008, 116–167, 165). Haastatteluiden tulkinnanvaraisuutta on myös hyvä lähestyä valitun menetelmän kautta, sillä kokemuksen tulkinnassa on aina riski virheelliselle tulkinnalle. Lehtomaa (2011,

164) lähestyy fenomenologista menetelmää keinona tiedostaa ja hallita ihmisen luontaista tulkinnallisuutta. Fenomenologia on kuulemisen, läsnäolon ja vaikutetuksi tulemisen ankaraa toteuttamista. Fenomenologiasta voidaan puhua aineistolähteenä metodina, sillä siinä ei seurata varsinaisesti ennalta määrättyä teoreettista viitekehystä ja tutkija on omaksunut tiettyjä teoreettisia lähtökohtia koskien tutkimuskohdetta, kuten ihmiskäsityksen (Laine 2015, 36–37).

3.3. Tutkimuksen toteutus ja aineiston hankinta

Aineistonhankintamenetelmänä käytän teemahaastattelua. Teemahaastattelua käytetään usein silloin, kun aihe on sensitiivinen ja tarkoituksena on selvittää vähemmän tiedettyjä asioita (Metsämuuronen 2005, 226). Teemahaastattelu sopii aiheen sensitiivisyyteen sekä erityisyyteen parhaiten, sillä kuten Hirsijärvi ja Hurme (2000, 35) teoksessaan toteavat, teemahaastattelu sopii tutkimusmenetelmäksi myös silloin, kun vastaus perustuu henkilön omaan kokemukseen ja ei tiedetä millaisia vastauksia tullaan saamaan. Haastattelu on jaettu kolmeen pääteemaan, jonka alla on 4–6 tarkentavaa kysymystä (ks. liite 1). Lisäksi haastattelijalla on itsellään apukysymyksiä erillisellä lomakkeella.

Tutkimukseen haastateltiin yhteensä viittä biologista isovanhempaa sekä kahta biologisen isovanhemman puolisoa. Tutkimukseen osallistuneet isovanhemmat olivat iältään 50–70-vuotiaita ja kaikille oli sijoitettu haastatteluhetkellä yksi lapsenlapsi. Sijoituksen kesto haastattelupäivään mennessä vaihteli 1 ja 10 vuoden välillä. Yli puolet haastateltavista olivat työelämässä ja eläkeikään oli vaihtelevasti vuosia jäljellä 1–10 vuotta. Haastatteluista neljä toteutettiin isovanhempien kotona ja yksi Teamsin välityksellä. Haastattelut olivat kestoltaan 1,5–2 tunnin mittaisia. Haastattelijan rooli tilanteessa oli ohjata keskustelua teemojen mukaisiin aiheisiin sekä olla dialogisessa vuorovaikutuksessa haastateltavien kanssa. Vuorovaikutuksellinen haastattelu mahdollisti riittävän laajan aineiston tutkimuksen laatimisen tueksi, sillä keskustelut olivat intensiivisiä ja kestoltaan pitkiä verrattuna esimerkiksi kyselytutkimukseen. Osallistujat kartoitettiin ennakkokyselyllä PRIDE-valmennuksen kautta, perhehoidonkeskuksen omatyöntekijän välityksellä sekä puhelimitse. Osa yhteystiedoista saatiin suoraan haastateltavalta ennakkokartoituksen yhteydessä ja osa kerätty perhehoidon keskuksen käytössä olevasta tietojärjestelmästä vastuuyksikköpäällikön luvalla. Tutkimukseen osallistuvat isovanhemmat kontaktoitiin sähköpostitse, jonka välityksellä sovittiin haastatteluaika sekä lähetettiin osallistujille ennakkomateriaali. Ennakkokartoituksen

jälkeen osallistujaotannasta jäi pois kaksi isovanhempaa. Haastateltavilla oli mahdollisuus tutustua haastattelukysymyksiin ennen tapaamista sekä lukea tutkimuksen taustasta sekä tarkoituksesta. Haastatteluun osallistuvat sijaisvanhemmat olivat toimineet sukulaissijaisvanhempina vähintään vuoden ajan.

3.4 Tutkimusetiikka ja tutkijan positio

Tutkimusetiikka on tieteellisen osaamisen alue, johon liittyy eettisiä periaatteita, sääntöjä, normeja, arvoja ja hyveitä, joita tutkijan tulee noudattaa omassa ammatinharjoittamisessaan. Hyvässä eettisessä käytännössä keskeistä on se, että tutkittavalla on riittävästi tietoa tutkimusaineiston käytöstä ennakkoon sekä koko aineiston elinkaaren ajan. Erityistä ammatti-osaamista tarvitaan silloin, kun tutkimuksessa käytettävä aineisto sisältää arkaluonteisia asioita tai henkilökohtaisia tunnistetietoja. On tärkeää tiedostaa, että tutkija on aina itse vastuussa tutkimusasetelmansa eettisistä ja moraalisisista ratkaisuista, joten eettinen arviointi ei koskaan siirrä vastuuta tutkimuksen eettisyydestä pois tutkijalta (Fingerroos & Kokko 2022.) Ihmistutkimuksessa tutkimuseettisten kysymysten huomioiminen on keskeinen osa tutkimuksen jokaisessa vaiheessa. Pohdin eettistä näkökulmaa jo aiheen valinnan aikana, sillä tarkoituksena on tehdä haastattelututkimus, jossa käsitellään sensitiivisiä ja arkaluonteisia asioita. Tutkimuksen toteuttamiseksi minun tuli hankkia Pohjois-Pohjanmaan hyvinvointialueelta tutkimuslupa, johon esittelin tutkimukseni aiheen sekä sen merkittävyyden. Tutkimukseen osallistuminen perustui vapaaehtoisuuteen ja jokainen sai tutkimuskysymykset tarkasteltavaksi ennen itse haastattelua (Liite 1.) Lisäksi tutkimukseen osallistuville annettiin tiedoksi, millaista aineistoa kerätään, miten se tapahtuu, mihin tietoa tullaan käyttämään sekä missä aineistoa säilytetään tutkimuksen aikana (Liite 2.) Informoinnilla on tärkeä merkitys tietolainsäädännön noudattamisen ja hyvien tieteellisten käytäntöjen kannoilta. (Kuula 2006, 61–62.) Haastattelutilanteessa isovanhemmille annettiin vielä allekirjoitettavaksi haastattelun suostumuslomake, missä käydään vielä läpi mihin aineistoa käytetään sekä yksityisyyden suojaan ja vapaaehtoisuuden liittyviä seikkoja (Liite 3.) Tutkimustulosten kuvailuvaiheessa yksityisyyttä suojellaan ja kaikki työvaiheet toteutettiin siten, että niistä ei voida ketään tunnistaa. Tutkimustulosten kuvailuvaiheessa sekä tulosten analysoinnin aikana vältettiin kaikkea tieteellistä vilppiä ja toimittiin eettisen ohjeistuksen mukaisesti.

Eettisestä näkökulmasta pohdin omaa roolia tutkijana. Minulla on tutkijana erityinen suhde tutkimusaiheeseen, sillä työskentelen sijaisvanhempien parissa ja aihe kiinnostaa minua työn

kautta, mutta myös henkilökohtaisella tasolla. Haastattelututkimus toteutettiin siten, että osa haastateltavista oli minulle entuudestaan tuttuja työsuhteen kautta ja osa ennalta tuntemattomia. Minulla ei kuitenkaan ollut aktiivista asiakassuhdetta tutkimukseen osallistuvien isovanhempien kanssa, vaan kyseessä on eri virkaroolissa toteutettu työtehtävä missä luottamussuhde on syntynyt. Oma asemani suhteessa tutkittaviin on aktiivinen mutta etäinen. Pohdin, että voiko joku ennalta tuntema isovanhempi kokea velvollisuutta osallistua tutkimukseen olemassa olevan luottamussuhteen vuoksi. Tässä pohdinnassa päädyin siihen, että lähetän haastattelupyynnön sähköisesti jokaiselle, joten kaikilla on mahdollisuus olla vastaamatta kutsuun ilman mitään selitysvastuuta. Haastattelut nauhoitettiin ja litteroinnin jälkeen nauhoitteet poistetaan pysyvästi. Tutkimussuunnitelman laatimisessa ja tutkimuslupaa haettaessa on täytetty Pohteen tieteellisen tutkimuksen tietosuojaseloste ja vaikutustenarviointilomake.

Tutkimusetiikassa on tärkeää, että tutkimuksen tulosten oikeellisuus on tiedeyhteisön tarkistettavissa. Tiedon luotettavuuden ja totuuden etsimisen suhteen normit ohjaavat tutkijaa noudattamaan tieteellisen tutkimuksen menetelmiä. Tutkimustulosten hankinta, käsittely ja arkistointi liittyvät olennaisesti tutkimuksen luotettavuuteen ja tietojen tarkastettavuuteen. Erietyisesti ihmistutkimuksessa normit ovat tärkeitä, koska ne korostavat tutkittavien itsemääräämisoikeuden huomioimista ja tutkimuksesta aiheutuvan vahingon välttämistä. Tieteen yhteisöllisyyttä vahvistavat normit, jotka ilmentävät tutkijoiden keskinäisiä suhteita, kuten muiden tutkijoiden kunnioittaminen ja heidän työnsä huomioiminen (Kuula 2006, 24.)

4 ”Olin isovanhempikin ja tavallaan toinen huoltajakin”

Teemoittelin analyysivaiheessa aineiston kolmeen eri yläteemaan, joista rakentuvat tulosluvut. Ensimmäisessä tulosluvussa käsittelen isovanhemman roolimutosta suhteessa heidän omaan lapseensa sekä lapsenlapsen. Luvussa käydään läpi isovanhemman kokemusta huostanottovaiheesta ja sijoitusprosessista. Alateemoiksi määrittyivät isovanhemman rooli lapsenlapsen elämässä, isovanhemman suhde omaan lapseen sekä kokemukset huostanotto-prosessista. Tarkoituksena on nostaa esiin isovanhempien kokemuksia prosessin eri vaiheissa sekä nostaa esiin sukulaissijaisvanhemmuuden erityisyyttä lastensuojelun perhehoi-don muotona.

4.1 Isovanhemman rooli lapsenlapsen elämässä

Lapsen sijoittaminen kodin ulkopuolelle voi olla hyvin vaikea ja pelottava asia lapsen kan-nalta. Tämä voi aiheuttaa lapselle ahdistusta, surua, hämmennystä ja pelkoa, kun hän joutuu eroon perheestään ja tutuista ympäristöistään. Sukulaissijaisvanhemmuus voi tarjota lap-selle pysyvyyttä ja jatkuvuutta lapsen elämään. Kansainvälisen tutkimuksen mukaan suku-laissijaisvanhemmuus voi vähentää sijoituksen aiheuttamaa traumaa lapselle, tukee identi-teetin ja itsetunnon kehittymistä sekä edistää yhteydenpitoa sisaruksiin ja muihin sukulaisiin. Isovanhemmille on tavanomaista, että he ovat hoitaneet lasta ennen sijoitusta ja että he olivat valmiiksi kiintyneitä lapseen. Sukulaissijaisvanhemmuus ei ole tehtävä, jota tavoitellaan tai toivotaan, koska siihen ryhtyminen samalla tarkoittaa sitä, että joku perheen tai suvun jäse-nistä on joutunut vaikeuksiin elämässään. Aikaisempien tutkimusten mukaan silloin, jos lapsi on suunnittelemattomasti sijoitettu isovanhemmille, vastuu lapsesta saattoi tuntua taa-kalta. Jos asiaa oli mahdollisuus harkita ja siihen päädyttiin tietyn prosessin kautta, muutok-sia koettiin helpommaksi kohdata. (Koisti-Auer 2008, 31–33, 72–75.) Tutkimukseen osal-listuneet isovanhemmat olivat päätyneet sukulaissijaisvanhemman tehtävään eri tilanteista. Osalle lapsenlapsi oli siirtynyt suunnitelmallisesti vasta varsinaisen huostanoton jälkeen, ja osalle lapsenlapsi oli siirtynyt heti kiireellisen sijoituksen kautta. Omassa aineistossani ei noussut esille sitä, että tilanteen yllätyksellisyys tai suunnitelmallisuuden puuttuminen olisi vaikuttanut tyytyväisyyteen sukulaissijaisvanhemmuutta kohtaan. Enemminkin aineistossa korostui se, että päätös sukulaissijaisvanhemmaksi ryhtymisestä oli ollut selkeä ja sen vuoksi oltiin valmiita erään isovanhemman sanojen mukaisesti myös ”taistelemaan”.

Haastatteluissa selvisi, että jokaisella isovanhemmalla on ollut tiivis suhde lapsenlapsen jo ennen sijoitusta. Haastatteluiden mukaan isovanhemmat jakoivat myös huolen lapsen kotiloista tai vanhempien selviytymisestä kauan ennen sijoitusta tai lapsen syntymää, vaikkakin usko oman lapsen selviytymiseen näyttäytyikin vahvana. Haastatteluissa selvisi, että isovanhempien tuki lapsenlapsen vanhemmille on ollut hyvin kokonaisvaltaista psyykkisen tuen antamisesta lastenhoitoavun tarjoamiseen. Myös taloudellinen tuki nousi esiin keskusteluissa, mutta sen merkitys oli vähäisempi muun tuen, kuten lastenhoitoavun rinnalla. Eräs isovanhempi kuvasi, että aika ennen sijoitusta oli täynnä pelonsekaista huolta, kun ei aina tiennyt mikä tilanne lasten kotona on. Sinkkonen (2015, 148) on todennut, että nykyisin lapset elävät yhä pidempään epävakaisissa oloissa, mikä vaikuttaa lapsen fyysiseen ja psyykkiseen vointiin. Osa isovanhemmista kuvasi sijoituksen alkutaipaleen olleen raskas lapsen oireilun sekä uuden tilanteen vuoksi.

”No meillä on ollut todella läheiset ja lämpimät välit ja paljon olen aina hoitanu lasta ihan vauvasta lähtien, että mä oon ollut semmoinen kakkosvahti koko ajan”

”Kyllähän oli meillä hoidossa (--) varmaan jos olisimme asuneet lähempänä, niin ehkä olisi ollut enemmänkin. Tarkoituksella haettiin viikonlopuksi senkin takia, että kun hän oli yksinhuoltaja, että saa välillä hengähtää ja sillä lailla”

”Kyllä me ollaan oltu näiden lasten kanssa tekemisissä. Ihan siis syntymistä alkaen likimain että tota hyvin läheistä se oli. Ja niinku (--) lapsenlapsen kolmen ensimmäisen elinvuoden aikana oli erilaisia vaaran merkkejä ja vanhemmilla oli päihderiippuvuutta vahvasti kummallakin niin, kyllä siinä oli hyvin paljonkin sellaista tukena ja turvana olemista ja vähän sillain sivusta seuraamista ja aina välillä sitten vähän vahvempaakin puuttumista. Että lapset sinänsä oli ihan tuttuja”

Isovanhemmat kokivat pääsääntöisesti olleensa isovanhemman roolissa ennen sukulaissisvanhemmaksi ryhtymistä. Useammassa tapauksessa lapsenlapsi oli ollut usein hoidossa pidempiäkin aikoja ja kahden isovanhemman kohdalla lapsi oli siirtynyt sijaishuoltoon jo ensimmäisten elinkuukausien aikana, jolloin isovanhemman roolia sellaisenaan ei ehtinyt kehittyä. Danielsbacka ym. (2013, 96) tutkimuksessa todetaan, että suuri osa sukupolvien välisestä avusta ja tuesta kulkee vanhemmilta heidän lapsilleen, mikä usein myös kannustaa isovanhemman omaa lasta hankkimaan lapsia. Tutkimuksen valossa isovanhempien merkittävä rooli lastenlasten elämässä sekä oman lapsen tukemisessa ei ole sinänsä mitenkään

poikkeuksellista. Sukulaissijaisvanhemmaksi ryhtymisen jälkeen pääsääntöisesti esiin nousi jokapäiväisestä arjesta huolehtivan ja vastuun kantavan läheisen rooli ja isovanhemmuuden voidaan katsoa jääneen taka-alalle. Eräs isovanhempi koki olevansa edelleen mummi lapsenlapselle, mutta suhde on muutoin muuttunut huostaanoton jatkuessa. Isovanhempi kuvasi, että lapsenlapsi purkaa kaikki tunteet häneen, minkä kokee kuitenkin luonnollisena asiana. Toinen isovanhempi kuvasi, että suhde lapsenlapsen on liukunut selkeästi huoltajaksi, kun on enemmän vastuuta ja asioiden järjestämistä, kun aikaisemmin pelkän isovanhemman roolissa oli lähestulkoon aina vain mukavia ja huolettomia päiviä. Yhdeksi teemaksi nousi esiin se, että sijoituksen jälkeen suurin huoli lapsenlapsen pärjäämisestä hälveni ja sen tilalle tuli tavanomaisempi huoli lapsenlapsen elämäkulusta ja arjen haasteista selviytymisestä. Aineistosta ei noussut esiin eroa siinä, kuinka läheiseksi lapsi koettiin riippumatta siitä, kauanko sijoitus on kestänyt.

”Kyllä se (rooli) on huoltaja, se on ihan täysin. Oli aikoja, jolloin (-) sanoi mua äidiksi ja pappaa isäksi, kun hän kysyi oikein luvan (--) tietenkä olen myös mummu joo, mutta kyllä mä koen olevani enämpi huoltaja”

”Kyllä mä olin isovanhempi. Mulla oli niin vankka luottamus (--), että nämähän tuli sitten ihan puskista. Joo kyllä. Kyllä mä olin silloin isovanhempi”

”Varmaan oli semmoinen tavallaan niinku no, olihan se isovanhempikin rooli ja tavallaan semmoinen toinen huoltajakin”

” (--) muuttui sillä lailla (rooli lapsenlapsen elämässä), että enemmän otti sitten kaikesta vastuuta itse. Ja sitten pikkuhiljaa niinku koko ajan meni vielä läheisemmäksi. Sitten se suhde, että kun tietysti itse sitten hoiti kaikki asiat, että tavallaan se on mennyt yllättävänkin hyvin, että ei ole ollut semmoista kriisiä siinä, että tosi nopeasti niinku tavallaan kummatkin sopeuduttiin siihen, että (--) on minun tykönä”

Isovanhempien rooli heille sijoitettuun lapsenlapsen tuli näkyvimmäksi, kun roolia pohdittiin muiden olemassa olevien lastenlasten kautta. Toistuva teema olikin, että isovanhempi koki, ettei pysty olemaan yhtä vahvasti apuna ja läsnä muille lapsenlapsille sukulaissijaisvanhemmuuden myötä. Myös Emick ym. (2000) tutkimustuloksissa nousi esiin isovanhemman suru siitä, että ei pysty olemaan tasavertainen isovanhempi lapsenlapsille, jotka eivät asu

isovanhemman kanssa. Sijoitetun lapsen rooli isovanhemman arjessa ja perheessä on niin suuri, että avun tarjoaminen ja yhtä läheisen suhteen luominen vakaassa kodissa eläviin lapsenlapsiin on jäänyt taka-alalle. Lastenlasten välillä saattoi näyttäytyä mustasukkaisuutta, sekä isovanhemman puolelta riittämättömyyden tunnetta. Emick ym. (2000) tutkimuksessa nousi esiin myös se, että isovanhemmat kokivat oman roolinsa lapsenlapsen etäänntyneen sukulaissijaisvanhemmuuden myötä tulleen auktoriteettiaseman myötä. Kyseistä ilmiötä ei noussut esiin tutkimusaineistossa, mutta eräs isovanhempi pohti sitä, että hänen oma lapsensa toimii nyt ”isovanhempana” kun tämä tapaa lapsenlasta joskus viikonloppuisin ja voi ostaa tälle karkkia ja jäätelöä ja tehdä kaikkea kivaa, kun taas hänellä on arjen auktoriteetin rooli.

Hanna: Pystytkö sä vertaamaan että kun sulla on muitakin lapsenlapsia? Onko se rooli jontekin erilainen heidän elämässään verrattuna --?

Isovanhempi: On ollut erilainen. Ihan täysin erilainen.

Hanna: Miten sää sitä kuvailisit?

Isovanhempi: No kyllähän se on ollut. No sillä, että toisethan on saanut olla kotona ja ne on ollut kotona ja niillä ollut se turvallinen koti siellä. Tässä nyt on ollut tämmöinen. Vähän tämmöinen epävaka koti.

Hanna: Niinpä. Että semmoista huolta on ollut sitten eri tavalla.

Isovanhempi: Niin niin, ihan eri tavalla.

”Mulla on muita lapsenlapsia, että tuota. Nythän on niin, että hehän auttamattomasti jäävät syrjään, siis ei syrjään, mutta vähemmälle tavallaan. Tai miten se nyt sanoo”

”Niin se on varmasti toinen asia sitten tämä, että kun on jo vielä semmoisessa iässä, tuota tarvitsisi ja varmasti semmoista tukea isovanhemmilta myös tämä toinen lapsi, niin sitten kyllä se väistämättä muuttaa sitä kuviota”

Aineistossa nousi esiin myös se, että jos isovanhemmalle sijoitetun lapsen ja kotona asuvan lapsenlapsen ikäero on suuri, ei rooli lastenhoitoavun näkökulmasta korostunut niin paljon. Eräs isovanhempi kuvasi, että kun hänen luonaan asuva lapsenlapsi on jo nuoruusikäinen, niin hänellä on myös aikaa hoitaa huomattavasti nuorempia lapsenlapsia, ja mielellään hoitaakin. Isovanhemman rooli nyky-yhteiskunnassa on edelleen merkittävä ja lapsiperheet tukeutuvat omien vanhempiensa tarjoamaan lapsenhoitoapuun. Tilanne, jossa isovanhemman kotona asuu päätoimisesti lapsenlapsi, muuttaa tätä dynamiikkaa väistämättä.

Sukulaissijaisvanhempana toimivan isovanhemman jaksamisen kannalta onkin tärkeää, että sukulaissijaisvanhemmuutta tuetaan myös lähipiirin toimesta ja ymmärrettäisiin tehtävän erityisyys. Kiinnostavaa tuloksissa oli se, että aikaisemman tutkimuksen mukaan (vrt. Danielsbacka ym. 2020) äidinäidin rooli korostuu erityisesti lapsenlapsen elämässä läheisenä ja aktiivisena isovanhempana. Omassa aineistossani valtaosa biologisen sukulaissijaisvanhemman asemassa oli lapsenlapsen isän puolen isovanhempi sekä usein myös kyseessä oli isänisiä.

4.2 Isovanhemman suhde omaan lapseen sukulaissijaisvanhempana

Onnistuneen sijoituksen avainkysymys on yhteydenpidon ja yhteistyön onnistuminen lapsen vanhempien ja läheisten kanssa. Tässä ei tee poikkeusta myöskään läheisverkostosijoitus. Sukulaissijoituksen vahvuutena on se, että vanhempien on helpompi hyväksyä perhe, jonka he jo tuntevat. Erään tutkimuksen mukaan biologiset vanhemmat valittivat vähemmän päätöksestä silloin, kun lapsi on sijoitettu sukulaiselle. Lastensuojelulaki 32 § velvoittaa lastensuojeluviranomaisen selvittämään läheisverkostoon kuuluvien henkilöiden mahdollisuudet ottaa lapsi luokseen asumaan, kun harkitaan lapsen sijoittamista kodin ulkopuolelle. Tärkeää on huomioida lapsen vanhemman suhde läheisverkostoon, sillä olemassa olevat ristiriidat voivat vaikuttaa negatiivisesti sijaishuollon toteuttamiseen. Ihmissuhteiden toimivuus on merkittävä seikka, kun lapsen edunmukaista sijaishuoltopaikkaa kartoitetaan (Koisti-Auer 2008, 81; Araneva 2018, 85, 93.) Haastatteluissa ei noussut esiin isovanhemman oman lapsen vastustus läheisverkostosijoitusta kohtaan. Vaikka isovanhemman ja lapsen välinen suhde saattoi olla etäinen, se ei vaikuttanut biologisen vanhemman suhtautumiseen läheisverkostosijoitukseen. Niissä tapauksissa, kun huostaanotto ei ollut suostumuksellinen, kohdistui vanhemman vastustus huostaanottoon itsessään eikä kyseessä ollut vastustus läheisverkostosijoitusta kohtaan.

Isovanhemman suhde omaan lapseen ennen huostaanottoa koettiin ristiriitaiseksi ja vaihtelevaksi. Suhde omaan lapseen mahdolliseen kumppaniin on puolestaan useimmin ollut etäinen. Isovanhemman ja oman lapsen välistä suhdetta ovat haastaneet erinäiset elämänhallintaongelmat sekä jatkuva huoli oman lapsen tilanteesta. Jokainen isovanhempi oli kuitenkin ollut tekemisissä tiiviisti oman lapsensa kanssa ja oli tietoinen tämän elämäntilanteesta ennen lapsenlapsen syntymää ja sen jälkeen.

”Tota, (--) en ole tykännyt koskaan (lapsen puolisostoa) ja hänen menneisyytensä ja olemuksensa ja kaiken sen takia, että suhde oli asiallinen. Pystyin juttelemaan, kun hän soitti ja sillain enkä haukkunut enkä tuominnut enkä mitään, käyttäydyin asiallisesti”

”Joo oli ainakin siinä vaiheessa joo (avoimet välit isovanhempaan), ja siis lapsen vanhemmat oli molemmat sitä mieltä vahvasti tänne sitten että jos ei kerta itse voi pitää”

”Sanotaan näin, että se on ollut hyvin vaihtelevaa, että täällä minun lapsella on ollut ADHD, niin siinä on ollut semmoisia omia haasteitaan aina välillä. Mutta sillein ihan välillä hyvää ja välillä semmoista haasteellista”

Osa isovanhemmista koki, että oli toiminut tarkkailijan roolissa. Yksi isovanhempi kuvasi, että omaan lapseen on ollut aina hyvät välit, mutta lapsenlapsen toiseen vanhempaan suhde kiristyi jo ennen sijoituspäätöstä. Toinen isovanhempi kuvasi oman lapsen ja tämän puolison tukemisen emotionaalisesti hyvin raskaaksi ennen sijoitusta ja tuen olleen taloudellisesti sekä psyykkisesti haastavaa aikaa. Aineistosta nousi esiin se, että isovanhemmat olivat pyrkineet edistämään lapsenlapsen kotona asumista tarjoamalla paljon tukea eri muodoissa perheelle. Aineistosta voikin päätellä, että suurimmaksi osaksi huostaanotto prosessi ei ole tullut yllätyksenä isovanhemmalle.

”Välit oli ihan OK, mutta että oli siinä semmoista tavallaan tiettyä niinku sivusta seuraamista sitten koko ajan, kun aina välillä tuli niitä heikompia jaksoja ja sitten vanhempien jaksamisessa niin. Niin tota vähän katseltiin, tavallaan varmistuksena oltiin, takavarmistuksena”

”Oman lapsen kanssa suhde oli vähän ristiriitainen. Sanotaan, että se oli kuitenkin hyvä ennemmin kuin huono ja kyllä siinä vähän sitä luottamus pulaa oli ja semmoista. Vähän tarkkailin, vaikka yritinkin luottaa, että kaikki menee hyvin”

”Kyllähän ne oli aivan tuota asialliset, ei siinä sillain ollut semmoista raskasta vääntöä että tota ei. Näin minä sanoisin, että tiedettiin nämä asiat ja toimittiin sen mukaan sitten tarvittaessa”

Aineiston perusteella keskeiseksi tulokseksi nousi esiin se, että huostaanotto prosessin aikana ja sijoituksen alussa suhde isovanhemman omaan lapseen heikkeni tai katkesi hetkellisesti.

Lapsenlapsen vanhemman elämänhallinta ja mahdollinen päihderiippuvuus näyttäytyi aktivoituvan ennestään ja lapsenlapsen tapaamiset oman vanhemman kanssa saattoivat keskeytyä pitkäksi aikaa. Jari Sinkkosen (2015, 155) mukaan sijoituksen tapahtuessa biologiset vanhemmat jäävät usein tyhjänpäälle ja eivät saa tarvitsemaansa hoitoa tai kuntoutusta. Eräs isovanhempi kuvaili, että yleensä ottaen äiti rakastaa omaa lastaan, mutta tilanne oli hetimitäin niin raskas, että ajatteli olevan parempi, jos oma lapsi poistuisi elämästä kokonaan. Muutama isovanhempi oli kokenut surua myös siitä, että yhteydenpito ei katkennut pelkättään isovanhemman ja lapsen välillä vaan myös lapsenlapsi menetti yhteyden vanhempaan tai vanhempiinsa hetkellisesti. Aineistosta kävi kuitenkin ilmi, että ajan kuluessa suhde isovanhemman ja oman lapsen välillä on lähtenyt rakentumaan uudelleen ja tapaamiset oman lapsen ja lapsenlapsen välillä ovat aktivoituneet. Erään isovanhemman oma lapsi on jälkeinpäin sanonut olevansa kiitollinen isovanhemman tekemästä työstä hänen lastansa kohtaan, mikä vahvistaa tunnetta yhteisestä päämäärästä lapsen hyvinvoinnin edistämiseksi.

4.3 Isovanhempien kokemus lapsenlapsen huostaanotto prosessista

Sukulaissijaisvanhemmuuden erityisyys näyttäytyy siinä, että sukulaissijaisvanhempien ja sijoitetun lapsen elämäntapahtumilla on yhteys toisiinsa. Sijaishuoltopaikkaa arvioitaessa on tärkeää puhua sukulaisten kanssa myös kipeistä syyllisyyden ja häpeän tunteista, joita lapsen vanhempien elämäntilanne ja lapsen huostaanotto heissä herättää. Keskeistä on huomioida myös, että sukulaissijasivanhempana toimivan isovanhemman elämässä huoli ja suru oman lapsen elämäntilanteesta ovat läsnä joka päivä lapsenlapsen kautta. Vanhemmuus on sijaishuollossa aina jaettua vanhemmuutta ja se jakaantuu ainakin kolmelle taholle; lapsen vanhemmille, viranomaisille sekä sijaisvanhemmille. Sijaisvanhemman tehtävä on vastata lapsen arkipäiväisestä hoidosta ja huolenpidosta ja kasvatuksesta lukuun ottamatta uskonnollista kasvatusta. Sijaisvanhemp ei ole lapsen huoltaja tai muu laillinen edustaja, vaan lapsen vanhemmalla säilyy huostaanotosta huolimatta oikeus edustaa lasta sekä päättää lapsen nimestä, uskonnosta ja kansalaisuudesta. Lapsen asioista vastaavalla sosiaalityöntekijällä on puolestaan viimesijainen vastuu siitä, että lapsi saa lapsenhuoltolain 1 §:n mukaisen huollon ja kasvatuksen, joka vastaa lapsen tarpeita (Koisti-Auer 2008, 24–25 ; Araneva 2018, 180–182.)

Lapsen sukulaissijoitukseen on suhtauduttu ristiriitaisesti ja niihin kohdistuu usein ennakkokäsityksiä. Lapsen sukulaissijoitukseen liittyy jännitteitä, jotka johtuvat siitä, että

sukulaissijoituksessa yhdistyvät monen henkilön roolit kuten lapsen, lapsenlapsen, isovanhemman ja biologisen vanhemman roolit. Tämän takia lastensuojelu on tekemisissä ristiriitaisen tematiikan kanssa läheisverkostosijoituksessa (Vuolukka 2015, 36). Aineistossa nousi vahvasti esiin kokemukset huostaanotto-prosessin eri vaiheista. Ajatuksia herätti erityisesti muutaman isovanhemman kokemus siitä, että lastensuojelun työntekijät eivät prosessin aikana selkeästi ilmaisseet onko heillä ylipäättään mahdollisuus toimia lapsenlapsen sijaisvanhempana. Tämä aiheutti epätietoisuutta, pelkoa ja osin myös epäluottamusta lastensuojelua kohtaan. Yhden isovanhemman kokemus huostaanotto-prosessista oli ollut traumaattinen ja nostatti edelleen vahvoja tunteita esiin. Huostaanotto-prosessin aikana myös suhde omaan lapseen koettiin muuttuneen esimerkiksi yhteydenpidon osalta ja isovanhemman oma lapsi saattoi etäännyä. Kahdella isovanhemmalla oli kokemus siitä, että sosiaaliviranomaiset kielsivät yhteydenpidon omaan lapseen, mikä koettiin ahdistavaksi ja epäoikeudenmukaiseksi. Eräs isovanhempi kertoi, että oli tyttärensä kanssa hyvin vähän tekemisissä huostaanoton jälkeen, mutta tytär oli kuitenkin onnellinen siitä, että lapsi oli isovanhemmalla eikä missään vieraassa paikassa. Jokaiselle isovanhemmalle oli ollut selvää, että haluavat sukulaissijaisvanhemmuuteen ryhtyä.

Aineistossa nousi esiin myös eri tunteiden skaala mitä isovanhemmat huostaanotto-prosessin aikana käyvät läpi häpeästä helpotuksen tunteeseen. Oma tarinaansa kertoo myös se, että suurin osa huostaanotoista olivat suostumuksellisia, mikä kertoo lapsenlapsen vanhemman myönteisyydestä sukulaissijoitusta kohtaan. Useamman isovanhemman kohdalla yhteydenpito omaan lapseen väheni huostaanoton jälkeen ainakin hetkellisesti. Vaikka lain mukaan läheisverkostokartoitus tulee tehdä lapsen huostaanottotarpeen tullessa esiin, lainsäätäjä on todennut, että sukulais- ja läheisverkostoon kuuluva henkilö ei ole etusijalla verrattuna muihin käytettävissä oleviin vaihtoehtoihin (Araneva 2018, 94.) Läheisverkostokartoituksen aikana viranomainen suorittaa tehtävää lain säätämällä tavalla, mikä ei ota huomioon läheisverkoston tunnesidettä tai roolin erityisyyttä tilanteessa. Aineistossa nousi esiin muutaman isovanhemman kohdalla epävarmuus siitä, mitä läheisverkostokartoituksen jälkeen tapahtuu, eivätkä he kokeneet saaneensa riittävästi tietoa prosessin kulusta. Aineiston perusteella huostaanottotilanteessa osa isovanhemmista koki epävarmuutta omasta tulevasta roolistaan lapsen elämässä. Osa pelkäsi menettävänsä yhteyden lapsenlapseen, jos sukulaissijaisvanhemmuus ei tule kyseeseen. Epätietoisuus lapsen aikaisemmista kokemuksista mietitytti isovanhempia mutta myös helpotus tilanteen raukeamisesta kulki mukana haastatteluissa. Suomen lainsäädännön mukaan isovanhempien ja lapsenlapsen suhde on huomioitu perhe-

elämäsuojassa sekä laissa lapsen huolto ja tapaamisoikeudesta (LHL 361/1983), mutta lain-
säädäntö ei turvaa automaattisesti isovanhemman ja lapsenlapsen välistä oikeutta nauttia
toistensa seurasta siihen vedottaessa (Nieminen 2013, 358).

*”Kyllä siihen liittyy semmoinen, tiedätkö, häpeän tunne. Vaikka sä et häpeä sitä lapsen-
lasta tässä tapauksessa, et missään nimessä, mutta että mitä tässä sanotaan, mitä nuo ajat-
telee? Siihen tulee semmonen, että oonko mä niin huono äiti, että (--) käyttää sen takia, mi-
ten (--) voi sitten olla mun tykönä, kun mä oon niin huono äiti ja aivan siis semmoisen tie-
dätkö, kun se lähtee laukkaan, niin siitä saa aikamoisen möhkäleen”*

*”Niin se tuntuu ja sitten kun tuntuu että joka tilaisuudessa painotettiin sitä että vaikka nyt
tämmöinen ensisijainen olisikin tämä sukulaisten selvitys niin silti voi olla, että ei se to-
teudu teidän kohdalla ja me yritettiin miettiä että no mistä se nyt kiikastaa, että mikä se voi
olla se jonka tämä nyt kaataa tai miksi me ei kelevattais siihen”*

*”Kauhia byrokratiaprosessi. Sehän se siinä vei niinku eniten sitä aikaa. Olihan se epätie-
toisuus, että eteneekö tämä ja hyväksytäänkö meitä. Oltiin puhuttu jo silloin ennen kuin
poika on syntynyt kun me tiedettiin, että tuota elämä ei nyt ehkä mene siellä niinku toivot-
tas, niin tuota oli jo puhuttu, että jos niin käy että poika joudutaan sieltä sitten vanhem-
milta muualle sijoittaa, niin me otetaan meille”*

Muutama isovanhempi kuvasi huostaanottoa prosessia sekä omasta sekä oman lapsen näkö-
kulmasta, mikä nostaa esiin sukulaissijaisvanhemmuuden erityisyyden. Isovanhemman roo-
lissa omien tunteiden lisäksi kantaa huolta myös oman lapsen, sekä lapsenlapsen kokemuk-
sesta tilanteesta ja omat tarpeet jäävät helposti huomiotta. Selkeää jakoa isovanhempien vä-
lillä oli nähtävissä siinä, miten sukulaissijaisvanhemmuutta selvitettiin huostaanoton aikana.
Eräs isovanhempi kuvasi, että heidän piti itse lähteä viemään asiaa eteenpäin, eikä sitä mah-
dollisuutta sukulaissijaisvanhemmuudelle tarjottu viranomaisten toimesta. Erään isovan-
hemman kokemus oli, että hän joutui taistelemaan sen puolesta, että lapsenlapsi sijoitetaan
hänen luoksensa.

*”No sen alku alkujärkytyksen jälkeen kun (--) tuli mun tykö ja sitten kun oli niitä hanka-
luuksia että saa tavata ja muuta oli ne ongelmat siinä (--) se oli niinku jotenkin varmasti
semmoista traumaattista (--) äidille. Tää oli tietysti ei hirveää shokki aikaa itsellekin kun
tyttäreillä romahti se elämä. Lapsi sopeutui tilanteeseen yllättävän hyvin, kun hän oli niin
paljon ollut jo elämässä muutenkin mukana”*

”Pitkä prosessi ja aika vähän saa loppujen lopuksi tietoa. Se, että vähän niinku odottaa ja odottaa että ei tule semmoista tietoa (--). Joo että haluaisi niinku tietää sen, että mitä kaikkea siellä niinku on ollut kun ei sitä voi kaikkea tietää”

Huostaanottoprosessin ei katsottu pelkästään olevan byrokratialtaan raskas, vaan myös työntekijöiden vaihtuvuuden sekä tiedonsaannin osalta oli useammalla isovanhemmalla ollut epäselvyyttä. Aranevan (2018, 192) mukaan lapsen huollon toteuttamisen kannalta on välttämätöntä, että sijaishoitajalla on riittävästi tietoa lapsen kasvuhistoriasta ja huostaanoton syistä. Eräs isovanhempi koki, että ei saanut riittävästi tietoa lapsenlapsen tilanteesta hoidon kannalta, minkä voi ajatella olevan iso puute lapsen edunmukaisen hoidon lähtökohdasta. Vaikka yhteistyössä lastensuojelun viranomaisten kanssa nousi esiin haasteita ja epäselvyyksiä useamman kohdalla, ei yhdessäkään haastattelussa noussut esiin, että itse huostaanoton syitä olisi pitänyt kyseenalaistaa. Eräs isovanhempi kuvasi, että ei uskaltanut kertoa omasta väsymyksestään tai omista mielipiteistään sosiaalityöntekijälle, sillä pelkäsi niiden vaikuttavan lapsenlapsen sijaishuoltopaikkaan. Isovanhemmilla on usein näköalapaikka lapsenlapsen elämään ja siihen, kyetäänkö lapsen tarpeisiin vastaamaan lapsen vanhempien toimesta. Eräissä tapauksessa huostaanottoa taas kuvattiin myös varsin onnistuneeksi ja oikea-aikaiseksi, ja sukulaissijaisvanhemmuutta lähdettiin selvittämään ensisijaisesti huostaanottoprosessin aikana.

”Se huostaanottoprosessi meni minun mielestä aivan päin mitä nyt vaan voi mennä. Siis se oli jotakin aivan kauheaa (--), jotenkin se oli niin maailman surkeinta ja enkä saanut minäkään valtakunnan opastusta enkä tukia enkä yhtään mitään, että siinä sitten oltiin. Oli semmoinen olo, että mitä tässä tapahtuu. Niin se vei niinku sen pohjan sitten siltä kokonaisuudessaan ja sitten (--). lastensuojelun työntekijät vaihtui silloin alussa ihan siis niin tiuhaa (--). sillehän ei voi mitään, tekijät vaihtuu kun ne vaihtuu mutta tuota joo, se prosessi meni kyllä niin huonosti kuin vaan olla ja voi”

”En tiedä olisiko se voinut mennä nopeammin (huostaanotto), olisiko tarvetta, minusta se meni aivan mallikkaasti. Ja meitä kuultiin”

Aineiston perusteella ei noussut esiin suurta merkitystä sille, oliko huostaanotto suostumuksellinen vai käytiinkö läpi hallinto-oikeuden prosessi. Isovanhempien kokemus oli yksilöllinen ja hyvin paljon sidonnainen siihen, kuinka yhteistyö lähimpien lastensuojeluviranomaisten kanssa sujui. Muutama isovanhempi kuvasi, että nyttemmin yhteistyö lastensuojelun

työntekijöiden kanssa on sujuvaa ja lapsen asioista on helppo huolehtia yhdessä. Huostaanottoprosessi näyttäytyi useamman isovanhemman kohdalla sekavalta sekä ahdistavalta ajalta. Mukaan mahtui kuitenkin myös hyviä kokemuksia ja prosessia kuvattiin sujuvaksi. Erään isovanhemman kohdalla huostaanotto itsessään sujui hyvin viranomaistyöskentelyn osalta, mutta haasteet yhteistyössä alkoivat vasta sen jälkeen. Aineistosta voidaan päätellä, että tietoisuutta sukulaissijaisvanhemman erityisyydestä olisi hyvä tarjota enemmän lapsen asioissa työskenteleville osapuolille, sillä toimiva yhteistyö ja prosessien läpinäkyvyys on myös lapsen etu.

5 ”Onneksi ei ole kristallipalloa, jolla näkisi elämää eteenpäin”

Toisessa tulosluvussa käydään läpi sukulaissijaisvanhemmuuden merkitystä elämäntien kannalta. Alateemoja ovat isovanhemman oma elämäntien, sukulaissijaisvanhemmuuden myötä tulleet muutokset arjessa sekä isovanhempien suhde omiin isovanhempiin. Teemaa käsitellään pohtien elämän käännekohtia sekä tapahtumien merkityksiä omalle elämälle. Luvun tarkoitus on ymmärtää isovanhempien elämäntiekua lapsuudesta tähän päivään saakka sekä löytää ne kohdat, joihin sukulaissijaisvanhemmuus on erityisesti vaikuttanut tähän mennessä.

5.1 Isovanhempien oma elämäntien

Elämäntien voidaan jakaa kolmeen päävaiheeseen: lapsuuteen ja nuoruuteen, työikään sekä eläkeikään. Elämäntien jakaminen eri ikävaiheisiin iän perusteella ei tee täyttä oikeutta yksilöiden ja väestöryhmien välisille vaihteluille, mutta se on yksi tapa käsitellä ihmisen koettuja elämäntienvaihteita. (Mastelin, Pitkänen & Koskinen 2000, 41). Elämäntiekua määrittelevät yhteiskunnalliset struktuurit, joilla luodaan myös odotuksenmukaisuutta elämään. Odotetun eliniän kasvun myötä eläkkeelle siirtymisen ja myöhäisvanhuuden väliin on kehittynyt ajanjakso, jollaista ei aikaisemmin ole havainnointu. Nykyään tiedostetaan ikäperustaisen sosiaalisten roolien ja asemien kieltäminen ja monimuotoisten, uusien ikärajojen ylittävien elämäntienylien ja valintojen tekeminen ja etsiminen. Elämäntien voidaan katsoa olevan myös sidonnainen paikkaan ja paikkoihin. Sukupolvien ketjun ja paikkasidosten löystyminen merkitsevät sitä, että myös yhteisölliset siteet haurastuvat ja elämäntien sitoutuu tiukemmin yksilön omiin suunnitelmiin ja projekteihin. Nykyään yksilön katsotaan muodostavan itse lähisuhteensa ja valitsevan tärkeät yhteisönsä vapaammin omien intressien ja tavoitteiden mukaisesti (Vilkko 2000, 75–77, 83).

Aineistossa nousi esiin isovanhempien elämäntien moninaisuus eri tavoin. Syntymäpaikkakunnassa oli paljon vaihtelua, ja osa isovanhemmista oli joutunut muuttamaan alle 18-vuotiaana pois kotoa, sillä asuinpaikkakunnalla ei ollut jatkokoulutusmahdollisuuksia. Osa on jäänyt synnyinpaikkakunnalle, mutta enemmistö on muuttanut kauemmas joko töiden tai parisuhteen kautta. Juhilan mukaan (2018, 24) omaa elämäntiekua määrittää

maantieteellinen sijainti ja sukupuoli vaikuttaa elämäntieteen osaltaan merkittävästi. Kaikki isovanhemmat kuvasivat lapsuuttaan tavalliseksi ja turvalliseksi sekä useimmat myös onnelliseksi. Isovanhempien elämää kuvasti pääsääntöisesti läheinen suku sekä yhteisöllinen lapsuus. Aika koettiin erilaiseksi verrattuna tähän päivään ja ”koko kylä kasvattaa” -tyylinen yhteisö nousi esiin useammassa haastattelussa.

*”Mulla on kyllä ollut ihan semmoinen peruslapsuus. Kaikki hyvin, että ei tuota ei kummoi-
sempaa”*

”Lapsuudenkoti on ollut tavallinen, äiti ja isä on ollut semmoisia tasapainoisia ja ei ole koskaan ollut mitään ryypiskelyä eikä mitään semmoista, että on ollut semmoista hyvää lapsuutta ja mun mielestä mun äiti on ollut semmoinen hyvä kasvattaja, että se ei ole ollut semmoinen liian tiukka, vaan että meillä on ollut kyllä rajat, mutta ei ole ollut semmoiset liian tiukat, että on saanut toteuttaa itseään aika hyvin. Toki sitten oli lama-aikoja (--) että ei ollut niin kauheasti sitä rahaa aina, kun rakennettiin omakotitaloa ja oli velkaa sun muuta mutta kuitenkin ihan semmoista hyvää lapsuutta”

Elämäntieteen voidaan nähdä vuosissa mitattuna aikajanana alku- ja päätepisteinen, josta muodostuu polkujen ja risteysten verkosto. Yksilöllä on tilaisuus ohjata ajankulkua ja näissä painottuu jatkuvuus. Keskeistä on, että yksilöllisille valinnoille ja toiminnalle on väljä ja muunneltava tila. Elämäntieteen kerronnassa taas keskeistä on elämäntapahtumien ketjuttaminen ja vaiheiden näkeminen progressiivisesti etenevinä. Elämäntieteen vaikuttaa myös keskeisesti ei-normatiiviset tekijät, joihin kuuluvat yksilölliset tekijät ja odottamattomat elämän tapahtumat kuten avioero tai sairastuminen. (Vilkko, 2000 80–82; Antikainen 2000, 102). Isovanhempien elämäntieteen vaiheistivat koulutus sekä ensimmäisen puolison löytäminen. Haastatteluissa nousi esiin elämän suunnan määrättyminen koulutuksen, perhe-elämän sekä työn perusteella. Koulutuspolku näyttäytyi selkeänä isovanhempien kohdalla, ja oma ammatillinen kiinnostus tiettyä alaa kohtaan on ollut selkeää. Kaikki isovanhemmat olivat tehneet pitkän työuran valitsemallaan alalla ja osalla se jatkuu edelleen. Tämä poikkeaa aiemmasta tutkimuksesta siltä osin (vrt. Koisti-Auer 2008), että osalla isovanhemmilla oli korkeakoulututkinto sekä kaikki työikäiset isovanhemmat olivat sijoituksen aikana tiiviisti työelämässä. Suurin muutos työelämässä on tapahtunut lapsenlapsen muuton myötä, sillä silloin työmäärää on kevennetty tai jääty kokonaan pois työelämästä.

Iso osa isovanhemmista on avioitunut ja saanut lapset joko ennen koulusta valmistumista tai työuran alussa. Haastatteluissa nousi esiin usein se, että henkilö oli löytänyt

varhaiskaikuisuudessa ensimmäisen elämäkumppanin, jonka kanssa oli avioitunut. Isovanhempien elämäkulussa tämä vaihe mukailee Eriksonin (1982) kuudetta elinkaaren vaihetta, jolloin yksilön identiteetti hakee sulautumispintaa toisen yksilön identiteetistä, mikä vahvistaa kapasiteettia toimia läheisissä ihmissuhteissa (ks. Taulukko 1.) Avioerot kuvattiin käänteentekeviksi ajanjaksoiksi elämässä, jolloin useammassa haastattelussa ilmeni puolison poistuminen sekä omasta, että yhteisten lasten elämästä pidemmäksi aikaa. Esiin nousi vahvasti kokemus yksin selviämisestä lapsiperheessä. Aineistosta selvisi myös se, että oman lapsen nuoruusikä on ollut haastavaa aikaa osalle isovanhemmista ja oman lapsen välien katkeaminen toiseen vanhempaan tänä aikana oli usein toistuva teema aineistossa. Eräs isovanhempi kuvasi kokevansa surua siitä, että lapsenlapsen pappa tietyllä tavalla on hylännyt myös lapsenlapsensa. Uuden puolison löytyminen kuvattiin useammassa haastattelussa hetkeksi, jolloin alkoi uusi elämänvaihe.

”Yritin olla yhtä aikaa äiti ja isä, mutta ei pysty täyttämään sitä toista puolta, vaikka kuinka haluaa, että niinpä oli ne kauheat traumat varmaan siellä (--)) siitä isän hylkäämisestä että kun sä hylkää kokonaan että ei se halunnut olla yhteydessä enää eikä mitään. Se oli hirveän raskasta aikaa itsellekin”

”Lapsen isä sano mulle silloinko (--)) alkoi nämä omat vaikeutensa, että se tuottaa hänelle häpeää ja hän ei sitä halua nähdä”

” (--)) se ei se toimi se suhde isään ja mä näin että (--)) etsi sitä isää niistä vanhemmista miehistä, kun omaan isään oli katkennut välit ja oli tullut hankala hylkäämisen kokemus”

Lähestulkoon kaikki isovanhemmat kuvasivat lapsenlapsen siirtymistä heille asumaan yhdeksi elämän käännekohtaksi. Muutama kuvasi jo lapsenlapsen syntymän olleen merkittävä käännekohta elämässä. Käännekohtiksi lukeutuivat myös avioliitot, erot sekä ensimmäinen muutto pois lapsuudenkodista. Aineistosta voi päätellä, että suurimmaksi osaksi isovanhempien kuvaamat käännekohdat olivat onnellisia kokemuksia ja elämän kriisit jäivät taka-alalle. Tästä voi päätellä sen, että myös lapsenlapsen muutto isovanhemman luokse nähdään tänä päivänä onnellisena asiana, vaikka siihen liittyy myös paljon surua ja huolta. Isovanhempien kuvailuun käännekohtien vaikutuksista voi vaikuttaa myös se, että elämävaiheiden luonne näyttäytyy vasta myöhemmin sitä tarkastellessa etäämpää (Turunen 2005, 16–17).

”Kyllä (--) jo itse se syntymä se oli semmoinen, koska siihen liittyi niin paljon sitä kaikkea ja sitten tämä huostaanottohan on mullistanut koko elämän (--) se mullisti kaiken uusiksi, ihan kaiken, hyvässä ja pahassa”

”Ainakin se viimeisin oli itselle, sitä taisin tuota nimetäkin viides elämänvaihe, kun lapset muutti tänne eli viides elämäntilanne”

Kokonaisuudessaan aineistosta nousee esiin isovanhempien elämänselän monivaiheisuus sekä käännekohdat sekä onnellisina ajanjaksoina sekä myös elämänselän kriisien muodossa. Käännekohdiksi lukeutuivat ikään liittyvät murrosvaiheet elämässä sekä erinäiset henkilökohtaiset kokemukset. Osa isovanhemmista kuvasi, että oman elämän vaiheet nitoutuivat oman lapsen vaiheiden mukaan haastavina aikoina, sillä tuki ja läsnäolo oli tuolloin kokonaisvaltaista omaa lasta kohtaan. Haastatteluissa usein kävi ilmi, että isovanhempi ei ole aikaisemmin pysähtynyt pohtimaan omaa elämänselän kulkuaan. Aineistosta voi päätellä, että isovanhemmat ovat käsitelleet elämän muutoksia kuitenkin eri vaiheissa sillä niiden sanoittamisen näyttötyi selkeänä. Haastattelun lopussa useampi isovanhempi totesi, että elämänselän läpikäyminen vaiheittain oli ollut hyvä kokemus. Turunen (2005, 267) teoksessaan toteaa, että oman kokemuksen erittely ei ole helppo tehtävä kenellekään ja itsetuntemus vaatii harjoittelua. Kehitysprosessit tapahtuvat yleensä tietoisuuden tavoittamattomissa ja niiden luonnetta ei ole helppo tiedostaa. Viikko (2000, 82) puolestaan toteaa, että elämänselän kertomusta uudelleen ja uudelleen kerrottuna minäkertomuksena hyödynnetään useissa terapeutisissa ja puoliammatillisissa käytänteissä, jossa tavoitteena on elämän eheäksi kertominen.

5.2 Sukupolvien merkitys elämänselän kulkussa

Yksi teemahaastattelun kysymyksistä keskittyi omien isovanhempien rooliin sukulaissijaisvanhempien elämässä. Häkkinen (2013, 22–23) kirjoittaa teoksessaan, että perhe sosiaalisena järjestyksenä on muuttunut ja perhe on väylä, jonka kautta aineelliset ja aineettomat perinnöt siirtyvät tai jäävät siirtymättä sukupolvelta toiselle. Aiemmin sukulaissuhteet ovat tarjonneet turvaa sairauden, onnettomuuden tai huoltajan kuollessa mutta elinaikaodotteen pidentyessä eri-ikäisten biologisten sukupolvien kohtaaminen ja vuorovaikutus on tullut eri tavalla mahdolliseksi. Suku sosiaalisena verkostona on kasvanut ja se on monessa

suhteessa pysynyt merkityksellisenä yksilön kannalta. Historiaa voidaan tarkastella jatkumona, jossa sukupolvet seuraavat toisiaan biologisena ketjuna ja perhe on yksilön toiminnan tärkein kenttä. Keskeistä on myös huomioida, että perheeseen heijastuvat myös yhteiskunnalliset muutokset vahvasti.

Haastatteluun osallistuneiden sukulaissijaisvanhempien suhde omaan isovanhempiin vaihteli suuresti. Tutkimukseen osallistuneiden isovanhempien voidaan olettaa kuuluvan suuriin ikäluokkiin, jotka ovat syntyneet heti sodan jälkeisenä aikana. Osa koki isovanhempien olleen merkittävässä roolissa omassa elämässä ja suhteen olleen läheinen. Osa isovanhemmista taas oli ehtinyt tavata vain yhden isovanhemman tai muutoin suhde ollut kylmä ja etäinen. Aineistosta nousi esiin myös se, että isovanhemmat olivat menehtyneet sukulaissijaisvanheman ollessa nuori, joten muistikuvat olivat jääneet hatariksi. Isovanhempien maantieteellisellä etäisyydellä oli myös merkitystä siihen, kuinka läheiseksi heidät koettiin. Jos isovanhemmat asuivat samassa kaupungissa, oli suhde rakentunut läheisemmäksi, kun taas välimatkan ollessa satoja kilometrejä, suhde nähtiin etäisempänä.

”Hän (isoäiti) ei ollut läheinen, mutta kyllä mummu kuitenkin. Ja lapsuudesta muistan sen, että kun käytiin (-) mummun ja papan tykönä niin tykkäsin papasta, kun hän puhui mun kanssa ruotsia. Hän (isoäiti) oli aika kylmä. Joo, että siellä me istuttiin kuin kirkon penkissä, että siksi minulla on jäänyt mieleen, kun papan kanssa istuttiin ulkona portailla ja puhuttiin ruotsia. Joo, ei ollut mitenkään lämminhenkinen”

”Minun elämässäni, aika iso rooli. Tosi iso rooli. (isovanhemmillä) isän puolen vanhemmat asui ihan asui siinä lähellä ja äitinkin vanhemmat asui aika lähellä ja paljon oltiin tekemisissä”

”Ne oli semmoisia merkityksellisiä ihmisiä elämässä ja turvallisia aikuisia”

Haastattelussa kysyttiin myös sitä, että olivatko isovanhemmat hoitoapuna sukulaissijaisvanhempien ollessa pieniä. Suurin osa ei muistanut, että isovanhemmat olisivat samalla tavalla olleet hoitamassa lapsenlapsia mitä nykyään isovanhemmilta jopa odotetaan. Isovanhemmat kokivat, että isovanhemman rooli oli siihen aikaan hyvin erilainen verrattuna tähän päivään, ja isovanhempien koettiin olleen hyvin vanhoja heidän lapsuudessaan. Lisäksi esiin nousi myös hyvin erilainen kasvatuskulttuuri, jota toteutettiin erityisesti maalla. Tämän

seikan voidaan ajatella vähentäneen isovanhempien hoidollista vastuuta lapsenlapsen elämässä. Muutaman kerran haastatteluissa nousi esiin, että sukulaissijaisvanhempi ei olisi uskonut, että sukulaissijaisvanhemmuus olisi tullut kysymykseen heidän isovanhempien kohdalla. Oman tutkimukseni tulokset ovat poikkeavat (Danielsbacka 2013, 90–91) tekemän tutkimuksen kanssa, jonka mukaan valtaosa isovanhemmaksi tulleista suurista ikäluokista hoitaa lapsenlapsiaan. Tutkimuksessa lastenhoitoapu oli vahvasti sukupuolittunutta siten, että naisista selvästi miehiä suurempi osuus sekä antaa että saa lastenhoito- ja hoiva-apua. Omassa aineistossani myöskään sukupuoliroolit eivät nousseet esiin sukulaissijaisvanhempien välisissä suhteissa tai hoitoavun vastaanottamisessa.

”Niin siis ei nyt ehkä varsinaisesti lastenhoitoon, ei meitä maalla kukaan ole hoitanut, ei maalla ollut tapana hoitaa lapsia”

”No mitenhän se olisi ennen vanhaan, kun eihän ne nyt ennen vanhaan sillain hoitanut, miten tänä päivänä hoidetaan”

”Meidän näkeminen oli loma-aikoihin sijoittuvaa, että ei ollut sellaista arki-illaksi hoitoon tyyppistä hoitoapua. Muutaman kerran muistan, että oltiin papalla, kun asuttiin (--) yhtä aikaa. Suurimman osan ajasta mummoloihin on ollut niin pitkä matka että ei ollut varsinaista hoitoapua, vaan ne oli niihin lomiin liittyviä ja sitten pappi oli jo niin vanha sitten siinä vaiheessa kun me muutettiin (--)”

”En voi kuvitellakaan, että jommat kummat minun isovanhemmista olisi ottanut esimerkiksi meidät, että ei semmosia (--) Jotenkin musta tuntuu, että ne isovanhemmat on ollut paljon vanhempia koko ikänsä. Ehkä se on vaan oma muistikuvaa, mutta mun muistikuvissa mun isovanhemmat on aina niin jotenkin kauhean vanhoja. Heitä ei voi kuvitellakaan, että niille olisi voinut kaksivuotiaan sitten sitä vielä säilyttää”

Haastatteluissa nousi esiin se, että jos omat isovanhemmat oli koettu läheisiksi, myös heidän roolinsa tiedonjakajana ja perinteiden jatkajana oli merkittävä. Haastatteluissa korostui isovanhempien antamat opit liittyen luonnossa liikkumiseen sekä harrastuksiin, jotka ovat kantaneet tähän päivään saakka. Tämä tukee Häkkisen (2013) teoriaa siitä, mikä merkitys sukupuolilla on tiedon siirron sekä muun siirtyvän perinnön kannalta. Aineistosta voi kuitenkin päätellä, että sukulaissijaisvanhempien isovanhempien rooli poikkeaa paljon siitä roolista, millainen heillä itsellään isovanhempiana on. Osa isovanhemmista kuvasi omaa rooliaan

paljon aktiivisemmaksi ja eräs isovanhemmista koki sen myös kaupalliseksi esimerkiksi isovanhemman tarjoaman taloudellisen tuen myötä. Erilaisen suhtautumisen perusteluksi kuvattiin myös perhekokoa ja lastenlasten määrää sekä asuinpaikkaa, sillä esimerkiksi maalla lapset olivat paljon muutoinkin vain keskenään.

”Aina sitten (isovanhemmat opettaneet) miten sitä pitää marjoja poimia ja kaikkea tämmöistä on sitten niinku näille omien mukuloiden lapsukaisille koittanut aina selvittää tuolla jänkällä kun ollaan oltu että miten niitä pitää niitä marjoja poimia että on sieltä jäänyt semmoiset”

”On saatettu lähteä vaikka jonnekin marjareissuunkin, on oltu ihan yötkin metsässä. Omilta isovanhemmilta on opittu luonnossa liikkuminen”

”No joo, kyllähän se on (erilainen rooli). On joutunut kiinteämmin olemaan mukana. Ja tokihan ne perheet sitten isovanhemmilla on olleet, isällä oliko (--) lasta ja sitten kuusiko se on tässä toisessakin, äidin puolella. Se on sillain vähän niinku erilainen suhtautuminen, kun lapsia on paljon”

Isovanhemmuuden voidaan nähdä muuttuneen vuosien saatossa. Siihen on vaikuttanut elin-iän odote, yhteiskunnalliset muutokset sekä perhesuhteiden muuttuminen ja merkitys nyky-yhteiskunnassa. Aineistosta voidaan kuitenkin päätellä, että isovanhempien merkitys tiedon jakajana on edelleen olemassa ja ketju jatkuu edelleen. Haastatteluista nousi esiin erilaiset suhteet omiin isovanhempiin sekä siitä kummunneet erilaiset kokemukset myös sukupolvi-seen jatkumoon. Aineistosta voidaan kuitenkin päätellä, että omalla kokemuksella isovanhempien roolista omassa elämässä ei ole merkitystä omaan ratkaisuun toimia sukulaissijaisvanhempana.

5.3 Sukulaissijaisvanhemmuuden tuomat muutokset isovanhemman elämässä

Kaisa Vuolukan (2015, 69) tutkimuksessa todetaan, että sijoitus on voinut muuttaa sijaisvanhemman arjessa kaiken kuten elämäntaarelliset odotukset suhteessa esimerkiksi oman lapsen menestymiseen elämässä. Lapsen sijoitus sukulaissijaisvanhemmalle on usein tarkoittanut konkreettisia muutoksia elämässä mikä vaikuttaa suoraan esimerkiksi talouteen, kuten talon laajennus tai remontti sekä lapselle tehdyt hankinnat. Lisäksi

sukulaissijaisvanhemmat olivat tehneet muutoksia työajoissa ja asennoituneet tulevaisuuden suunnitelmiin uudella tavalla.

Aineisto tukee Vuolukan (2015) tutkimusta siltä osin, että isovanhempien elämässä tapahtunut muutos on kaikkea konkreettisten talonlaajennuksien väliltä elämän uudelleen ohjautumiseen. Aineistossa ilmenee, että lapsenlapsi on sijoitettu isovanhemmalle useimmin ennen eläkeikää ja joissain tapauksissa eläkeikää on varhennettu aikaisemmasta suunnitelmasta elämänmuutoksen seurauksena. Lähes kaikki työelämässä olevat isovanhemmat toivat esille, että työaikaan oli tehty muutoksia lapsen saapumisen jälkeen ja osa oli jäänyt pois työstä hetkellisesti kokonaan. Aineiston mukaan asumiseen liittyvät muutokset olivat olleet työelämään liittyvien muutosten lisäksi ensimmäisiä konkreettisia muutoksia sukulaissijaisvanhemmaksi ryhtymisen jälkeen. Eräs isovanhempi kuvasi, että asuisi eri paikkakunnalla täysin toisenlaisessa ympäristössä, jos asuisi vain itsekseen. Toisessa haastattelussa kävi ilmi, että isovanhemmat olivat panostaneet asumiseen laajentamalla olemassa olevaa asuntoa ja näin panostaneet taloudellisesti lapsenlapsen muuttoon.

”Kyllä mä varmaan asuisin sitten (--) muuttaminen on ollut sellainen iso asia. Muutto tuli (--) koulun takia, että kun on tosi hyvä koulu ja hän ei itsekään halunnut vaihtaa koulua ja äiti toivoi että jatkaa siellä kun siellä oli kaveritkin (--) niin tein sen myönnytyksen, että kun mä en tykkää yleensä kerrostalostakaan asua, että tässä en varmasti asuis jos (--) ei asuis mun kanssa”

Osa isovanhemmista oli suunnitellut elämää jo eläkeikään saakka, ja aineistosta ilmenikin, että suunnitelmiin tuli täysi käänös lapsenlapsen muuton myötä. Useammalla isovanhemmalla oli toiveissa muuttaa ulkomaille sekä tehdä esimerkiksi ahkerasti vapaaehtoistyötä. Osa isovanhemmista oli ehtinyt elää jo pidemmän aikaa itsenäistä elämää, kun taas muutamassa tapauksessa oman nuorimman lapsen muutosta oli kulunut hädän tuskin vuosi. Huolimatta siitä kauanko isovanhempi oli ehtinyt elää ”tyhjässä pesässä” olivat muutokset arjessa hyvin samankaltaisia. Eräs isovanhempi kuvasi, että ei ehtinyt kokea sellaista elämänvaihetta, jossa olisi elänyt vain itselleen. Tämän takia ei myöskään arjen muutokset tuntuneet kovinkaan suurilta. Useammassa haastattelussa nousi esiin se, että ilman sukulaissijaisvanhemmuutta elämää täydentäisivät omat harrastukset sekä matkustelu. Osassa haastattelussa kuitenkin myös todettiin, että lapsenlapsen kanssa on mahdollista jatkaa harrastuksia, se vain vaatii enemmän suunnittelua. Aineistosta voidaan päätellä, että isovanhempien luopumisen kokemus esimerkiksi harrastuksista ei ole yksiselitteinen, vaan voidaan ymmärtää, että

lapsenlapsi on otettu mukaan isovanhempien arkeen kokonaisvaltaisesti myös harrastusten osalta.

”Olihan mulla suunnitelmia, että kun mä lopetan työuran, niin mä muutan heti jonnekin lämpimään maahan, että tuota ja sitten muutenkin, että vietän niin paljon enempi aikaa ulkomailla ja teen kaikenlaista”

”Niin onhan tuo poika ollut mulla matkassa. Meillä on rinkka ja me on sen kanssa menty tuolla koiran perässä metsään ja on ollut niin kun nolla jahtireissulla mukana. Ja silloin ihan pienenä viihtyi tosi hyvin ja nukkui siellä rinkassa ja oli sillain helppo, mutta nyt alkaa olla jo vähän, sillain että aika käy pitkäksi ja tuota ei ehkä ihan niin joka paikassa jaksakaan olla, alkaa olemaan sitä ikää”

Kuten Erikson (1982) & Turunen (2005) käsittelevät elämänvaiheita kriisien kautta ja teorian mukaan elämänkriisin käsittelyn jälkeen on mahdollista siirtyä uuteen, ehjempään elämänvaiheeseen. Isovanhempien arjen muutoksia käsitellessä nousi selkeästi esiin uusi, pääsääntöisesti positiivisessa valossa nähty arjen kokonaisuus. Suurimmaksi osaksi arjessa tapahtuneet muutokset näyttäytyivät arjen säännöllistymisellä, uudelleen orientoitumisella esimerkiksi päiväkotiarkeen sekä omien harrastusten ja muiden menojen karsimisella. Erityisesti pikkulapsiarki haastoi isovanhempia silloin, kun isovanhemmille siirtyi alle kouluikäinen lapsi. Eräs isovanhempi kuvasi lapsenlapsen muuton jälkeistä elämää kaaosmaiseksi, joka pikkuhiljaa selkeni seesteiseksi arjeksi. Aineistosta nousi esiin se, että arjen rytmi ja lapsesta huolehtiminen on tuonut paljon positiivisia asioita elämään. Yksi isovanhempi kuvasi, että pienen lapsen kanssa pysyy virkeänä ja touhukkaana, ja rytmi arjessa on vain positiivinen asia. Toisessa haastattelussa isovanhempi totesi, että on oppinut lapsenlapsen avulla nauttimaan elämän pienistä hetkistä ja pysähtymään arkeen ja jättäytymään pois turhasta kiireestä.

”Mulla oli yleensä ottaen jääkaappi aina tyhjä. Siellä saattoi olla jotakin hyvin pientä, koska mä söin töissä ja sitten tuota saattoi illalla käydä ulkona syömässä ja elin hyvin semmoista sitaateissa helppoa elämää. Niin menin nukkumaan silloin kun halusin ja tein mitä halusin etupäässä. Ja sittenhän muuttui tavallaan totaalisesti kaikki, koska sulla yhtäkkiä on siinä kaksivuotias (--). Ja siinä sä oot koko ajan sidoksissa siihen. En mä päässyt niinku mihinkään, en yhtään mihinkään ja enkä mä sillä lailla että olisin kaivannutkaan, mutta että kyllähän se oli niin raskasta silloin alussa, että mä ajattelin että mä en tästä niinku.. Tai en mä tiedä edes jaksoinko mä ajatella mitään, että kaatui sänkyyn ja nukkui”

”Kyllähän se on tuonut tietenkin aika lailla tuota varmaan tällain virkeyttä ja aktiivisuutta, ettei ole voinut sellainen jäädä jäähdyttelemään liikaa (--). Ja tota itselläni, ei kyllä, kun olin valmis tähän, niin se on aivan OK. Että en mä näe, mitä on jäänyt vähemmälle”

”No kyllähän se tietenkin sillä lailla, että just kun ajattelin ettei tarvitse olla aina hommassa lapsenlikkaa jos on jonnekin lähdössä, nythän sitä pitää aina hommata sitten edelleenkin (--). No onhan tämä päiväkodissa kuljettaminen. Tämähän se on se, että pitää kuljettaa päiväkotiin ja hakea, niin sehän on semmoinen iso muutos, että elikkä silloin kun omat oli pieniä ja sitä ajatteli, että nytten ei tarvitse vähään aikaan kuljettaa. Sitten tietenkin hakenut näitä toisia hoidoista aina silloin tällöin, mutta nyt pitää joka päivä hakia siten hoidosta”

Eräs hyvin konkreettinen muutos oli isovanhempien elämässä myös se, että ovet avautuivat eri viranomaisille. Perhehoitolain (256/2014) mukaisesti lapsen hoito ja kasvatustehtävän tueksi tulee järjestää valmennusta, työnohjausta koulutusta tai muuta tukea. Lisäksi perhehoitajalla tulee olla mahdollisuus tavata riittävästi nimettyä vastuutyöntekijää (Araneva 2018, 174). Jotkut kokivat, että tukea on tarjolla liiaksikin asti, kun taas toinen isovanhempi kuvasi jääneensä yksin sijoituksen alkutaipaleella ja sosiaalityön olleen ohutta. Tähän selvästi aineiston perusteella vaikutti se, milloin lapsi on siirtynyt isovanhemmalle. Viimeisen kolmen vuoden aikana siirtyneiden lasten kohdalla isovanhemmat ovat saaneet riittävästi tukea, vaikkakin työntekijävaihdokset ovat hankaloittaneet yhteistyötä. Jos sijoituksesta on kulunut yli viisi vuotta, on yksinjäämisen kokemus isovanhemmilla vahvempi. Isovanhempien kalenterit täyttyivät vanhempien tapaamisilla sekä erilaisilla palavereilla, mikä muutti arjen rytmiä hyvinkin konkreettisesti. Eräs isovanhempi koki myös, että uuteen arkeen sopeutumista haastoi kuormittuminen oman lapsen tilanteesta huostaanoton jälkeen, ei niinkään lapsen hoito itsessään.

”Välliin tuntuu, että tartteeko just tämä perhetyöntekijäkin joka viikko käydä, mutta ei kai siinä, sitten käy. Ja sitten just nämä tapaamiset joka toinen viikko niin minusta ne on vähän liian tiheästi”

”Tähänhän liittyi siinä alussa tosi paljon psyykinen kuormitus (--), että se ei ollut niinku pelkästään sitä, että sä sitä lasta hoidat, vaan siinä oli hirveän paljon, joka kuormitti kyllä paljon enempi kuin mitä (--). Ja vaipanvaihto (--). Joo silloin alussa olin väsynyt, mutta sitten en ja jotenkin mä sanon, että kaikella on tarkoituksensa ja asiat on hyvin”

Useammassa haastattelussa nousi esiin myös isovanhempien elämänasenteen muutos lapsenlapsen kasvatuksessa verrattuna omien lapsien lapsuudenaikaiseen ajatteluun, Aineiston perusteella lapsenlapsen muutto nähtiin aikamatkana takaisin omien lasten lapsuuteen ja koulu-aikaan, mikä herätti sekä positiivisia että negatiivisia tunteita. Osa isovanhemmista huoletti se, miten on kykenevä vielä tukemaan lasta koulutaipaleella. Toinen isovanhempi taas odotti innolla, että pääsee jälleen opettelemaan matematiikan laskemista yhdessä lapsenlapsen kanssa.

”Mietin, että miksi ihmeessä silloin, kun omat lapset oli pieniä, miksi mulla oli aina aivan hirveä kiire hakea ne sieltä päiväkodista kauhealla kiireellä kotiin, että mikä ihmeen kiire mulla oli, että tässä me vaan lasketaan mäkeä (--). Että onko se vaan, että tämmöisenä vanhempana ihmisenä ei pidä enää niin kiirettä? En tiedä. Mutta kyllä (--). on antanut tosi paljon”

”Niin aivan konkreettisia asioita, että kun pitänyt silloin kun lapset oli alakoulussa, niin pitänyt kouluasioihinkin perehtyä, alkaa uudestaan matematiikkaa ja muita miettimään vaikka luulis, että niistä ois päässyt eroon, mutta positiivisesti kumminkin, sehän on niinku elämä sisältöä. Ja sitten se näkökulma on aivan eri tietenkin, kun on paljon vanhempi, että miten tota näihin suhtautuu? mistä kannattaa hermostua mistä ei”

Useampi isovanhempi oli kokenut ihmettelyä ja hämmästyä lähipiiriltä tai muilta sukulaisilta sukulaissijaisvanhemmuutta kohtaan. Eräs isovanhempi koki loukkaavaksi läheisten ihmisten kyselyt siitä, että oliko isovanhemman pakko ottaa lapsenlapsi ja miten jaksaa hoitaa pientä lasta. Osa isovanhemmista kertoi etäänntyneensä joistakin ystäväistä lapsenlapsen muuton jälkeen, sillä elämäntilanne muuttui niin paljon ystävien elämäntilanteeseen nähden. Kyseinen ilmiö tunnistettiin myös Emick ym. (1999) tutkimuksessa, mikä kertoo isovanhemman elämäntilanteen muutoksesta ikävaiheeseen nähden, sillä sukulaissijaisvanhempien vastuut ja velvollisuudet määrittelevät usein vapaa-ajan käytön täysin uudelleen. Lapsenlapsen muutto oli herättänyt useammassa isovanhemmassa myös paljon ajatuksia omasta terveydestä ja esiin nousi huoli siitä, että oma jaksaminen riittää lapsesta huolehtimiseen täysi-ikäisyyteen saakka.

”Tuli paljon niitä kyselyitä, että miten sä jaksat ja miksi sä aloit ja tuota oliko sun pakko ja mä sanoin, että mulla ei missään nimessä ollut pakko. Ja me puolison kanssa tehtiin jo heti alussa semmoinen päätös, että me ei ajatella niin, että meidän on pakko, koska meidän ei

ole pakko (--) me ajatellaan, että tää on meidän oma tahto ja oma halu ja että kaikki on hyvin, että ajatellaan positiivisen kautta eikä mennä siihen, että voi voi mikä risti tässä nyt tuli tähän elämään (--) lapsenlapsi on antanut aivan hirveästi, ihan älyttömästi ja kyllä se on pitänytkin minut tavallaan viriilimpänä”

”Tietenkin tässä täytyy ajatella omaa jaksamista, että on se niin iso muutos jo tällä iällä”

Keskeisesti aineistosta nousi esiin isovanhempien kokemus siitä, että lapsenlapsen muutto heille on tuonut positiivisia asioita elämään ja tietyistä asioista luopuminen on ollut toissijaista. Lapsenlapsen koettiin tuoneen elämään enemmän sisältöä, aktiivisuutta, iloa sekä uuden oppimisen riemua. Eräs isovanhempi kuvasi, että puolison kautta muuttanut lapsenlapsi teki lapsettomasta ihmisestä yhtäkkiä lapsellisen, mikä oli itsessään koko elämänkulun kannalta merkittävä muutos. Kokemus kodin muuttumista julkiseksi kodiksi (ks. Enroos 2017) ei noussut esiin muilla tavoin kuin kuvauksena siitä, että eri viranomaiset astuivat mukaan arkeen. Aineistosta nousi keskeisesti kokemus surusta, kun lapsenlapsen oma vanhempi jää paitsi lapsen useimmista elämävaiheista ja kehityskohdista. Eräs isovanhemmista kuvasi kokemustaan siitä, että oli aluksi kuvitellut sijoituksen kestävän enintään muutaman vuoden ajan ja nyt useamman vuoden jälkeen tilanne on vaatinut jatkuvaa uudelleen jäsentelyä tulevaisuutta kohtaan. Kuitenkin lapsenlapsen kasvaminen isovanhemman luona on ollut kaikille isovanhemmille selkeää siitä huolimatta, kuinka monta vuotta lapsenlapsen täysi-ikäisyyteen on aikaa. Tämä kertoo isovanhempien sitoutumisesta sukulaissijaisvanhemman tehtävään sekä lapsenlapseen. Koisit-Auer (2008, 73) kirjoittaa omassa tutkimuksessaan, että kiintymys lapseen on merkittävin syy sukulaisen ryhtymiselle sijaisvanhemmaksi ja tutkimuksessa hyvin pieni osa oli edes harkinnut luopuvansa sijaislapsesta. Omassa aineistossani ei näyttäytynyt laisinkaan se, että isovanhempi olisi ajatustasoa enempää edes harkinnut lapsenlapsen muualle sijoittamisen mahdollisuutta.

”No (--) on ollut niin semmoinen jännä rauhallinen, kiva poika että että en mä ainakaan koe että mä oon joutunut missään luopumaan, että päinvastoin mä oon saanut elämään sisältöä enemmän.

(--). Onhan se tosi kivaa, ettei tarvi yksin olla, että siinä on toinenkin. Se on ollut kyllä hirveän iso plussa.

Toki harmittaa, että (--) on jo jäänyt siitä paitsi sitten sitä siitä ilosta”

”No joo siis kokonaisuutena tietysti niinku mun osaltani lapsettomasta ihmisestä tuli lapsellinen ihminen, että onhan se tietysti niinku aika iso muutos”

Moni isovanhempi kuvasi talon täyttyneen äänillä ja arjen touhuilla lapsenlapsen muuton jälkeen. Erään isovanhemman mukaan aikaisemmin kaksi aikuista eli omissa nurkissaan hiljaisessa ja rauhallisessa talossa, mutta lapsenlapsen muuton jälkeen talo täyttyi elämisen äänillä ja uudentlaisilla touhuilla. Aineistossa ei noussut esiin se, että isovanhemmat olisivat olleet epätyytyväisiä aiempaankaan arkeen ja osa isovanhemmista kuvasi eläneensä ennen sijoitusta rauhallista sekä mukavaa elämää. Tästä huolimatta lapsenlapsen koettiin tuoneen tervetullutta sisältöä sekä säännöllisyyttä arkeen. Eräs isovanhempi kuvasi hyvin kokemukseen arkeen tulleista hyvistä sekä ikävimmistäkin asioista, ja totesi lopuksi että ”plussan puolelle jäädään, se on selvä”.

6 ”Se on niin ihana, että se pyyhkäisee ne huonot asiat pois”

Kolmannessa tulosluvussa käsittelen isovanhemman omaa käsitystä elämäkulusta. Tulosluvussa keskitytään tulevaisuuden pohtimiseen elämäkulun käsitteen kautta ennen lapsenlapsen muuttoa isovanhemmille, tämänhetkistä elämää haasteineen ja voimavaroineen sekä isovanhempien tulevaisuuden kuvaa. Tulosluvun tarkoituksena on yhdistää aikaisemmat odotukset elämäkulusta tämänhetkiseen tilanteeseen, sekä nähdä tulevaisuuden kuva isovanhempien silmin.

6.1 Isovanhemman odotus elämäkulusta ennen sukulaissijaisvanhemmuutta

On sanomattakin selvää, että sukulaissijaisvanhempien elämäkulku poikkeaa odotuksellisesta elämäkulusta. Isovanhempien elämänvaiheeseen liittyy sijoitushetkellä eläkesuunnitelmia, ruuhkavuosista irtautuminen sekä elämän uudelleen oppiminen lasten aikuistuttua ja vastuiden vaihduttua uudellaisiin. Eriksonin (1982) elämänvaihetheoriaan verraten isovanhemmat elävät keski-ikä ja vanhuuden välimaastossa (ks. taulukko 1.) Ikäkausien vahvuuksia ovat huolenpito sekä viisaus, ikävaiheeseen kuuluu halu ohjata seuraavaa sukupolvea sekä usein on kasvanut varmuus siitä, että elämä tulee hyväksyä sellaisena kuin se on ja se tuntuu arvokkaalta (Mt., 253–254.)

Isovanhempien elämäkulun odotuksista nousi esiin kokemus arjen vapaudesta. Lähes jokaisella isovanhemmalla oli taustalla pitkä työhistoria ja arkiset ruuhkavuoden pitkästi takana. Isovanhempien kuvailu elämästä ilman sukulaissijaisvanhemmuutta oli hyvin konkreettista, kuten yksi isovanhempi kuvasi kuvitelleensa itsenäenä makaamassa sohvalla töiden jälkeen ilman vastuita ja velvollisuuksia. Useassa kuvailussa nousi esiin oma aika ja vapaus mennä ja tulla miten haluaa. Häkkinen (2013, 24) kuvaa, että ”hyvä elämä” nähdään sotaajan jälkeisen sukupolven silmin uudella tavalla. Se nähdään monimuotoisemmin ja yksilöllisemmin nousseen elintason sekä lisääntyneiden mahdollisuuksien myötä ja vapauden eettoksesta on tullut luontevasti osa sitä. Aineistossa korostui isovanhempien haave muuttaa ulkomaille joko heti eläköitymisen jälkeen tai ennen sitä, mikä oli sukulaissijaisvanhemmuuden myötä jäänyt taka-alalle. Lisäksi eräs isovanhempi oli pohtinut muuttoa Suomen sisällä, jos elämäntilanne olisi eri. Osa kuitenkin ajatteli, että haaveen voi toteuttaa myös lapsenlapsen kanssa. Eräs isovanhempi koki, että heidän roolinsa lastenlasten elämässä on

ollut jo vuosien ajan niin suuri, että ei ole osannut omaa elämänkulkua sen vuoksi suunnitella kovin pitkälle. Yhdessä haastattelussa isovanhempi kertoi, kuinka ennen lapsenlapsen sijoitusta oli elänyt hyvin itsenäistä ja helppoa elämää ja elämänkulkuun kuului haaveet eläkkeelle jäämisen jälkeen ulkomailla asumisesta sekä lukuisista konserttavierailuista.

”Varmaan mie aina ajattelin kun toiset aina selitti, niinkö töissäkin, jotka menevät kotiin, että makaavat sohvalle ja kattavat telkkaria vain ketarat pystyssä. Niin varmaan sitä ajatteli, että ehkä tätä, mutta ei ihan sitä ei”

”No kyllähän meillä ainakin muistaakseni jos en mä paljon väärin muista, niin kyllähän meillä on vähän oli puhetta että jos olisi lähdetty vähäksi aikaa norjaan”

”Portugali tai Espanjan aurinkorannat on muuttunut (--). Joo se on se suurin. Mä oon muuten aika semmoinen tämän päivän eläjä, että mä en hirveitä enää niinku haaveile enkä mietiskele, mutta nyt mä odotan kyllä tavallaan hyvin innolla tätäkin tulevaisuutta ja varsinkin tuota töistä pois jääntä. Oon tosiaan kova tekee töitä ja itse asiassa rakastan työtäni vielä kaiken hyvän lisäksi”

Aineistosta voi päätellä, että oman lapsen tilanne ja suhde lapsenlapseseen on määritellyt isovanhempien tulevaisuuden suunnitelmia ja haaveita. Aineistosta ei noussut esiin olivatko he peruneet jo joitain valmiita suunnitelmia sukulaissijaisvanhemmuuden myötä, mutta haaveista oltiin valmiita joustamaan ja tinkimään. Yhdellä isovanhemmalla oli suunnitelmia työuran suhteen, jotka olivat toistaiseksi jääneet lapsenlapsen muuton yhteydessä. Isovanhempi kuitenkin koki, että kyse ei ollut niinkään luopumisesta vaan suunnitelman vaihtumisesta toiseen. Isovanhempien kokemus omasta elämänkulusta ja siihen tulleista muutoksista sukulaissijaisvanhemmuudessa näyttäytyi siten, että sijoitus ei itsessään muuttanut elämänsuunnitelmaa, vaan esiin nousi huoli siitä, miten lapsen elämänpolku etenee ja miten oma terveys ja muu jaksaminen pysyy yllä vuosien aikana. Isovanhempien puheissa nousi esiin kokemus siitä, että on hyväksynyt sukulaissijaisvanhemmuuden tuomat elämänmuutokset, eikä ”jossittelulle” annettu tilaa. Erikson (1982) kuvaa myöhäisen aikuisuuden ikävaiheen piirteiksi elämänvalintojen positiivisen hyväksymisen, mikä luo eheän minäkuvan (ks. Taulukko 1.) Aineistosta voidaan päätellä, että isovanhemmat ovat hyväksyneet sukulaissijaisvanhemmuuden myötä muuttuneen elämänvaiheen ja puheissa korostui, että tehtävään ryhtyminen on ollut oma päätös, ei pakkotilanne.

6.2 Arjessa koetut haasteet ja voimavarat

Sukulaissijaisvanhemmuuteen liittyy sekä negatiivisia että positiivisia vaikutuksia. Taylor ym. (2015) tutkimuksessa isovanhemmat olivat tuottaneet negatiivisiksi tekijöiksi vapauden menetyksen, taloudelliset vaikeudet, psyykkisen ahdistuksen sekä sosiaalisen eristäytymisen. Tutkimuksessa esiin nousi positiivisesti emotionaalisen palkinnon merkitys, jossa viitataan sukulaissijaisvanhemman tunteeseen olla tarpeellinen ja lapselle hyödyksi, mikä taas tunnetasolla kompensoi negatiivisia tekijöitä. Omasta aineistosta on mahdollista tavoittaa kaikki Taylor ym. (2015) tutkimuksessa mainitut negatiiviset tekijät, lukuun ottamatta taloudellista puolta. Aineistossa korostui kuitenkin myös sukulaissijaisvanhemmuuden emotionaalinen palkitsevuus vahvasti, mikä nousi negatiivisten vaikutusten yläpuolelle.

Haastatteluissa käytiin läpi isovanhempien kokemuksia tämänhetkisestä arjesta haasteiden ja voimavarojen kautta. Isovanhempien haasteet näyttäytyivät hyvin moninaisia, eikä selkeää yhdenmukaisuutta ollut havaittavissa. Muutamalla isovanhemmalla arkeen loi haastetta lapsenlapsen orastava murrosikä sekä sen tuoma uho ja vastustus. Muutaman kerran haastatteluissa nousi esiin lapsen neurologiset ja/tai psykologiset haasteet, sekä eri verkostojen aikatauluttaminen muutenkin kiireiseen arkeen. Haasteiksi lukeutuivat myös lapsenlapsen kouluun liittyvät asiat sekä yleinen tasapainottelu työelämän ja lapsiperhearjen kanssa harrastusten ja muiden viikoittaisten menojen välillä. Haastattelussa nousi esiin myös, että haasteet eivät koske itse lapsenlasta, vaan haastetta voi luoda täysin tästä riippumattomat tekijät kuten huoli oman lapsen tilanteesta tai merkittävät haasteet viranomaistyöskentelyssä. Kyseiset haasteet näyttäytyivät eniten arkea ja isovanhemman hyvinvointia kuormittavina tekijöinä. Aineistossa nousi esiin, että haasteiden kanssa selviäminen näyttäytyy nyt vahvemmalta kuin omien lasten kanssa koetut haasteet lapsiperhearjessa. Koisti-Auerin (2008, 90–91) teoksessa myös nousee esiin merkittävänä haasteena yhteistyö viranomaisten kanssa sekä biologisiin vanhempiin liittyvät asiat. Teoksessa päällimmäisenä haasteena nousi esiin huoli lapsen selittymisestä, mikä teemana kulki mukana myös tämän tutkimuksen haastatteluissa. Omasta aineistostani ei poikkeuksellisesti noussut esiin esimerkiksi rooliristiriitaa isovanhemmuuden ja sukulaissijaisvanhemmuuden välillä, mutta kuulluksi tuleminen tietyissä viranomaisverkostoissa on koettu haasteelliseksi, sillä isovanhemman asemaa lapsenlapsen arjen asiantuntijana ei ole aina ymmärretty.

”Onhan niitä haasteita, kun pitää aina töistä puottaa kuin reikäpää tuleen, että kerkiää aina, jos pitää lähteä jonnekin heti takaisin Ouluun ajamaan (--) Niin, justiin se, että miten sitä kerkiää joka paikkaan”

”Niin ja kun siis kun se rasitus ei johdu hänestä. Hän ei ole se kuormittava tekijä, toki osaltaan muuttaa tätä ja tosiaan niitä heräämisiä ja muuta, mutta että jos nuo teinit ei sähköläisi ja sekoilisi ja sotkisi, ettei meidän tarvitsisi heidän asioita huolehtia, niin tässä pärjättäis ihan mukavasti”

”Ei kai tässä nyt tällä hetkellä ole mitään, joku vuosi aikaisemmin olisi voinut olla erilainen tilanne, mutta ei tässä nyt, nykyään on normaalia murkkuhaastetta (--)) että tietysti se, että kun itsellä on ikää, niin ei nyt pala hermot ihan tuosta noin vaan”

”Tosiaan niinku sanoin, että kun tämä yhteistyö lastensuojelun kanssa lähti niin huonosti. Niin kun se luottamus ja se avoimuus puuttuu täysin. Niin kuormittaa aivan älyttömästi henkisesti”

Emick ym. (1999) katsauksessa nousi esiin, että sukulaissijaisvanhempana toimivat isovanhemmat saavat suhtautua lapsen psyykkisiin, emotionaalisiin tai neurologisiin haasteisiin samalla tavalla kuin he suhtautuisivat lapsen fyysiseen vammaan. Katsauksen mukaan isovanhemmat eivät tunnista tai osaa reagoida lapsen haasteisiin tai odottavat niiden korjaantuvan ajan kuluessa. Joissain tilanteissa isovanhemmat jopa kielsivät haasteen olemassaolon kokonaan. Tässä tutkimuksessa ei noussut kyseisiä asioita esiin ollenkaan, vaan isovanhemmat näyttäytyivät päinvastoin hyvin valveutuneilta lapsenlapsen haasteita kohtaan ja olivat itse hakeutuneet avun piiriin tarvittaessa. Myös Kaisa Vuolukan (2015) tutkimuksessa sukulaissijaisvanhempien kyky kohdata ja tunnistaa lapsen haasteita näyttäytyi positiivisesti.

Isovanhempien arkeen liittyvät voimavarat olivat haasteisiin nähden enemmän yhdenmukaisia. Voimavaroiksi lukeutuivat omat harrastukset sekä oman perheen ulkopuoliset vastuualueet kuten työ tai yhteisötoiminta. Useammalle isovanhemmalle voimaa arkeen toi musiikki tai luonnossa liikkuminen sekä omat läheiset ja ystävät. Päällimmäiseksi voimavaraksi nousi oma lapsenlapsi, jonka koettiin tuovan arkeen paljon sisältöä, iloa, leikkiä sekä onnistumisen kokemuksia. Tämä tulos on linjassa Taylor ym. (2015) tutkimuksen kanssa, sillä sukulaissijaisvanhemmuuden emotionaalinen palkitsevuus näyttäytyi haastattelun teemojen eri vaiheissa säännöllisesti. Aineistosta nousi esiin lapsenlapsen arjessa tekemät pienet asiat tai eleet, jotka tuottivat suurta iloa isovanhemmalle. Aineistossa nousi esiin myös oman ajan merkitys arjen voimavarana, mikä yleensä järjestyi joko puolison tai muun läheisen avulla. Perhehoitolain (606/2022, 13 §) mukaan sijaisvanhemmalla on oikeus kahteen vapaapäivään

kuukaudessa, jolloin myös hyvinvointialue on velvollinen järjestämään vapaanmahdollistajan sukulaissijaisvanhemmille vapaiden ajaksi. Coakley ym. (2007, 97) tutkimuksessa yksi isovanhempien isoimmista motivaatiotekijöistä sukulaissijaisvanhemmuuteen oli lapsenlapsen sijaishuollon järjestäminen perhepiirissä ja ajatus tästä auttaa arjessa jaksamisessa. Myös tämän tutkimuksen haastatteluissa nousi esiin, että lapsenlapsen kasvaminen omassa lähipiirissä on tärkeä asia monelle isovanhemmalle. Lapsen sijoittaminen omaan läheisverkostoon usein mahdollistaa samassa sosiaalisessa ympäristössä varttumisen sekä kulttuurisen perinnön jakamisen. Lapsen sijoittaminen ei-sukulaissuhteiseen perhehoitoon voi tuntua isovanhemmasta pelottavalta asialta myös heidän ja lapsenlapsen välisen suhteen pysyvyyden kannalta.

”Meillä on tosi hyvä arki, että oon tosi iloinen tästä ajasta mitä saan kokea ja mä en koe että (--) minua niinku jotenkin väsyttäis tai että kaipaisin hänestä vapaata joitain reissuja lukuun ottamatta jos ei lähde mukaan. Mutta siis silleen ei mun arjessa ollenkaan mua väsyttä tai jotenkin rasita tai että se ei ole yhtään semmoista”.

”mä rakastan töitäni, minusta on ihana että mulla on tuo työ (--) sitä mietinkin aina, että kun tämä työ jää, niin mitäs sitten. Mutta mä kyllä pidän mun työtänikin voimavarana. Ja sitten on tuo (--) itsessään. Se on niin itsessään kuin se sitten tuota sillä on aivan semmoisia uskomattoman ihania tempauksia (--) on niin ihana (--) että mä aina vaan oon sanonut sitä ja edelleenkin, että vaikka (--) kanssa on niin paljon niitä haasteita ja on kaikkia, mutta kun se on niin ihana, niin se pyyhkäisee ne huonot asiat pois ja sitten kuitenkin lopputulos on positiivinen”

”Mä teen paljon käsillä asioita ja se on semmoinen juttu, että pääsee keskittymään siihen ja näkee että on itse saanut aikaiseksi. Ystävät, sukulaiset vaikka kaikesta ei tietenkään voi puhua”

Aineistosta voidaan päätellä, että sukulaissijaisvanhemmuuteen liittyy paljon haasteita sekä ilonaiheita. Kaisa Vuolukka (2015) tuo esiin omassa tutkimuksessaan, että lapsen sijoitus isovanhemmalle on tuonut paljon iloa. Jaksamista arkeen tutkimuksen mukaan tuo lapsen kehityksen tuoma ilo sekä kiintymys ja rakkaus lasta kohtaan. Tämän tutkimuksen aineistossa nousi esiin myös nämä seikat, ja isovanhemmat kokivat pikkulapsiarkeen palaamisen lähtökohtaisesti omaa vireyttä ylläpitävänä ja iloisena asiana. Eräs isovanhempi kuvasi aamuherätysten olleen pikkulapsen kanssa aluksi raskaita, mutta ajan kuluessa elämän uusi rytmittyminen nähtiin hyvänä asiana. Aineistossa esiin tulleet negatiiviset tunteet ja

ajatukset kohdentuivat enemmän perheen ulkopuolisiin tekijöihin, kuten viranomaisiin tai lapsenlapsen biologiseen vanhempaan.

6.3 Isovanhemman tulevaisuudenkuva

Aikaisemmat elämävaiheet vaikuttavat luottamuksen tunteeseen uusillakin elämänalueilla. Hyvinvoinnin kannalta on tärkeää, kuinka hyvin ihminen tiedostaa keskeiset elämänpäämääränsä sekä kokee niiden toteutumisen mahdollisuudet ja rajoitukset nyt ja tulevaisuudessa. Ikääntyessään ihminen joutuu sopeutumaan hyvin keskeisiin roolimutoksiin, kuten aktiivisesta työroolista eläkeläisen rooliin sekä kasvattajan ja vanhemman roolista isovanhemman rooliin (Malassu, Ruth & Saarenheimo 1988, 212.) Tutkimukseen osallistuneilla isovanhemmillä omaan ikävaiheeseen kuuluvat roolit muuntautuivat sukulaissijaisvanhemmuuden myötä. Eläkkeelle jäämisen jälkeen rooli ei vaihdukaan perinteiseen eläkeläisen rooliin, vaan mukana on myös kasvattajan rooli. Aineiston näkökulmasta eläkkeelle jääminen nähtiin arkea helpottavana tekijänä juuri lapsen hoidollisesta näkökulmasta. Useamman isovanhemman tulevaisuudenkuva näyttäytyi valoisana. Osa odotti kovasti eläkkeelle jäämistä ja sen tuomaa vapautta. Tulevaisuuden kuvaa väritti myös muuttohaaveet sekä nykyisille harrastuksille omistautuminen. Huolta herätti oma terveys sekä ikääntyvät läheiset, jotka ovat isossa roolissa isovanhempien elämässä. Aineistosta selvisi, että terveystekijät eivät ennen sukulaissijaisvanhemmuutta olleet niin vahvasti mielessä kuin tänä päivänä. Eräs isovanhempi kuvasi, että ei osaa kuvitella elämää kovinkaan kauas ja ottaa sen vastaan päivä kerrallaan. Kaiken kaikkiaan tulevaisuudelta odotettiin vastuun vähenemistä työelämän sekä arjen suhteen sekä omaa aikaa nykyistä enemmän.

Kovinkaan suuria elämänmuutoksia ei tullut esiin, vaan tulevaisuuden kuva keskittyi hyvän arjen ja terveyden ympärillä. Useampi isovanhempi toi tulevaisuuden kuvaansa toiveen arjen helpottumisesta ja kiireettömämmästä elämästä. Eräs isovanhempi toi esille sen, että onneksi ei ole tiennyt kymmenen vuotta sitten miltä elämä nyt näyttäytyy, sillä sitä olisi sitten muuttanut etukäteen jo pitkään.

”En minä ole ajatellut mitä siltä nyt pitäisi odottaa. Se tulee semmoisena, kun tulee ja that's it. Ei mulla ole ainakaan mitään semmoisia, että sitku, sitku -elämää, nyt eletään tätä elämää ja tää menee ja sitten, sitten tapahtuu jotakin muutoksia. Ja sitten eletään sitä elämää”

”Niin kyllähän se on kun pitää pienestä elämästä huolta, niin kyllä se vaatii sitä perusterveyttä”

”Ei mulla tässä mitään suurempia super ihmeellistä odotusta nyt vielä elämälle ole että toivoo että terveenä pysyy ja voi vielä työtä tehdä ja panostaa vielä lastenlasten elämään ja jossakin vaiheessa kun vastuut vähenee, niin muutan vähän tuonne enemmän maaseudulle pois kaupungin vilinästä”

”Huh huh. Toivottavasti ei ole Alzheimeria”

Aineiston perusteella selvisi, että suurin osa isovanhemmista näki oman lapsenlapsen asuvan heidän luonaan 18 ikävuoteen saakka. Lapsenlapsi kuului 10 vuoden aikaikkunaan joko teini-ikäisenä tai itsenäistyneenä nuorena aikuisena. Moni isovanhempi nosti esiin myös huolen lapsenlapsen pärjäämisestä sekä siitä, onko oma lapsi saanut tänä aikana asiansa kuntoon. Eräs isovanhempi toivoi, että lapsenlapsi pääsisi tapaamaan toista vanhempaa tulevaisuudessa ja suhde molempiin vanhempiin säilyisi sekä rakentuisi uudelleen vahvempana. Sukulaissijaisvanhemmat ovat suuressa roolissa yhteydenpidon suhteen lapsen ja biologisten vanhempien välillä. Kaisa Vuolukan (2015) tutkimuksessa sukulaissijaisvanhempien asema nähtiin aktiivisena toimijana yhteydenpidon suhteen. Toisaalta tutkimuksessa nousi esiin myös yhteydenpidon vastustaja sekä välimaastoon sijoittuva passiivinen sukulaissijaisvanhemp, joka toiminnallaan ei erityisesti edistä yhteydenpitoa, ja vastuu yhteydenpidosta voi olla lapsella esimerkiksi nuoruusikäisellä itsellään. Keskeistä sukulaissijaisvanhemmuudessa on, että sijaisvanhemp pyrkii omalla toiminnallaan ja asenteellaan rakentamaan yhteyttä lapsen ja biologisen vanhemman kanssa. Mirjam Araneva (2018, 182) kirjoittaa teoksessaan, että lastensuojelun perhehoitajan tehtäviin kuuluu lapselle myönteisten ja läheisten ihmissuhteiden turvaaminen erityisesti lapsen ja biologisten vanhempien välillä. Omasta tutkimuksesta nousi esiin se, että isovanhemat toivoivat yhteyden pysyvyyttä lapsenlapsen biologisiin vanhempiin. Useimmin lapsenlapsi olikin tekemisissä omiin biologisiin vanhempiin niiltä osin kuin se on mahdollista ja sitä tuettiin mahdollisuuksien mukaan. Omasta aineistosta ei noussut esiin vastustusta liittyen lapsenlapsen yhteydenpitoon omiin vanhempiinsa niiltä osin kuin se vain on turvallista.

” Tota kyllä mä odotan tulevaisuudelta ihan oikeasti kaikkein eniten sitä, että (--) elämä kulkee turvattua reittiä. Niin ja lähtökohtaisesti minun mielestä lapsi tarvitsee äitiä ja isää.

Se on niinku ihan se niin tuota, että hän saa asua äidin kanssa ja tämän ennen kuin aikuisuus koittaa. Kyllä se on niinku mun ensimmäisiä ja sitten sitä että (-) löytäisi itselle uran, että eläisi normaalia elämää. Se on kyllä se, että tuota. Ja kyllä mä kuitenkin nään tulevaisuuden valoisana”

”kyllä siis on niinku sopeutunut siihen ajatukseen, että voi olla että meillä tosiaan on se esiteini, niin sitten että ei välttämättä tule semmoista tilannetta että hän menisi esimerkiksi vanhemmilleen jossain kohtaa, aika paljon pitää tapahtua”

”No ainakin odotan tulevaisuutta, no en tiedä omalta tulevaisuudelta, mutta että saisivat (-) vanhemmat nuo asiansa jollakin, saisivat kuntoon, sitä kai sitä oottaa. Isällä kuitenkin menee suhteellisen paremmin, mutta äitillä nyt ei vissiin oikein, että saisi nyt elämänsä kuntoon”

Aineistosta voidaan päätellä, että isovanhemmat kokivat lapsenlapsen kuuluvan tulevaisuuden kuvaansa kymmenen vuoden päästä tavalla tai toisella. Isovanhemmilta kysyttiin omaa tulevaisuuden kuvaa, mutta usein keskustelussa esiintyi pääasiallisena huoli sekä myös toiveisuus lapsenlapsen tulevaisuutta kohtaan. Isovanhempien sitoutuminen lapsenlapseseen näyttäytyi selkeänä koko haastattelun ajan ja esiin ei noussut erityisiä odotuksia esimerkiksi lapsen kotiutumista kohtaan. Tulevaisuus nähtiin hyvänä ja oman roolin vähentyminen lapsen elämässä koettiin toisaalta ihanana asiana ja toisaalta se tuntui myös osasta isovanhempia jopa pelottavalta. Eräs isovanhempi kuvasi, että pitäisi nyt teini-ikäistä lapsenlasta luotaan mielellään jopa pidempään.

7 Tulosten yhteenveto

Tässä tutkimuksessa tarkoituksena oli selvittää isovanhempien roolia lapsenlapsen elämässä ja siinä tapahtuvaa muutosta tilanteessa, jossa oma lapsenlapsi muuttaa isovanhempien luokse lastensuojelun huostaanottoprosessin kautta. Tutkimuksessa haluttiin ymmärtää myös isovanhemman elämänmuutosta sukulaissijaisvanhemmuuden myötä elämänsä näkökulmasta. Ensimmäinen tulosluku vastasi tutkimuskysymykseen isovanhemman roolimutoksesta sukulaissijaisvanhemmuudessa. Isovanhempien kokemuksissa oli havaittavissa roolimutoksia isovanhemmasta kasvattajaksi lyhyellä aikavälillä. Suurin osa isovanhemmista jakoi kokemuksen siitä, että ennen lapsen huostaanottoa ja sijoitusta heidän roolinsa oli selkeästi isovanhempi, mikä lapsenlapsen muuton jälkeen vaihtui ajan myötä huolehtijan ja kasvattajan rooliksi.

Suhdetta lapsenlapsen kuvattiin läheiseksi, ja isovanhemmat olivat tarjonneet lapsenhoitoapua usein heti lapsenlapsen syntymästä saakka. Huoli lapsenlapsen kotioloista oli ollut läsnä jokaisen isovanhemman kohdalla, mutta lapsen biologisten vanhempien selviytymiseen haluttiin uskoa viimeiseen asti. Isovanhemmuus vaihtui kasvattajaksi pian sen jälkeen, kun lapsi muutti isovanhempien luokse. Lapsen sijoitus omalle isovanhemmalle näyttäytyi hyvin yksilöllisenä prosessina, ja huostaanottoprosessin eri vaiheet vaikuttivat joidenkin isovanhempien elämään kauaskantoisesti. Vaihtelevat kokemukset sukulaisselvityksestä ja huostaanottoprosessista saattavat kuvata eri sosiaalityöntekijöiden asenteista tai tietoisuudesta sukulaissijaisvanhemmuutta kohtaan. Aineistosta kävi ilmi, että epätietoisuus lapsenlapsen tilanteesta voi johtaa jopa siihen, että omista tarpeista tai tilanteesta ei uskalleta puhua rehellisesti. Toisessa päässä taas näyttäytyi kokemus siitä, että sosiaalityöntekijä on ollut paras tuki koko sijoitusprosessin ajan ja sen jälkeen. Kyse ei ole epätavanomaisesta ilmiöstä, vaan myös aikaisemmista tutkimustuloksista on nähtävillä sosiaalityöntekijöiden sekä muiden yhteistyötahojen suhtautuminen sukulaissijaisvanhemmuutta kohtaan (ks. Vuolukka 2015 & Koisit-Auer 2008). Tutkijan näkökulmasta yllätti se, kuinka paljon vaihtelua oli kokemuksissa koskien huostaanottoprosessia. Prosessina lapsen sijaishuoltoon siirtymisen pitäisi olla lain määrittelemällä tavalla yhtenäinen, mutta tilanteet ovat yksilöllisiä. Tästä voikin ajatella, että ihmistyössä sekä viranomaisten että muiden osallisten asenteet ja persoona vaikuttavat osaltaan työskentelyyn ja prosessien etenemiseen.

Tutkimuksen tuloksissa mielenkiintoista oli se, että roolimutos isovanhemmasta kasvattajaksi näyttäytyi selkeimmin silloin, kun rooli verrattiin muihin olemassa oleviin

lapsenlapsiin. Vaikka aineiston perusteella voi päätellä, että jo ennen sijoitusta epävakaisissa oloissa oleva lapsenlapsi on näytellyt erityistä asemaa isovanhemman elämässä, ei rooli muihinkin lapsenlapsiin ollut vielä muuttunut merkittävästi. Isovanhempien puheissa suru ja riittämättömydentunne nousi esiin, kun roolia pohdittiin suhteessa toisiin lapsenlapsiin. Puheissa kuitenkin näyttäytyi myös ymmärrys ja hyväksyminen omaa tilannetta kohtaan, eikä isovanhemmat kokeneet suhdettaan kuitenkaan etäiseksi muihin lapsenlapsiin. Kaikki isovanhemmat eivät tuoneet esiin yhtä selkeästi rooliaan isovanhempana suhteessa omiin lapsenlapsiin ja tähän vaikutti vakaassa kodissa asuvien lastenlasten ikä sekä se, kuinka paljon heillä oli maantieteelliset välimatkat huomioon ottaen mahdollista tavata kotona asuvia lapsenlapsiaan. Tutkimuksessa ei noussut esiin läheisverkoston suhtautuminen sukulaissijaisvanhemmuuteen, mikä itsessään olisi ollut kiinnostava näkökulma. Sukulaissijaisvanhemmuus nähtiin vaikuttaneen omaan sosiaaliseen piiriin, mutta muun suvun suhtautuminen ei noussut esiin kuin yhdessä haastattelussa.

Isovanhemman roolimutokseen liittyvässä teemassa nousi esiin sanat ”arki” ”vastuu” sekä ”huoli”. Arki nähtiin muuttuneena poikkeuksesta jokaisessa haastattelussa. Aikaisemmin jo ”tyhjässä pesässä” asuneet isovanhemmat kuvailivat arjen rytmittymistä päiväkotiarjen tai kouluarjen mukaiseksi. Arkeen linkittyi selvästi myös vastuu arjen huolehtimisesta, mutta esiin nousi myös viranomaisten kautta tullut vastuu lapsenlapsen toimeksiantosuhteisena sijaisvanhempana toimimisesta. Arki ja vastuu tasapainottelivat normaalin lapsiperhearjen sekä sijoituksen kautta tulleiden vastuutehtävien välillä. Lähes poikkeuksetta haastatteluissa nousi esiin myös huoli joko oman lapsen tilannetta kohtaan, lapsenlapsen selviytymistä kohtaan elämänpolulla tai huoli omasta terveydestä. Huolen jokainen perheellinen ihminen luultavasti omaksuu osaksi lapsiperhearkea. Huoli omasta lapsesta ei pääty kahdeksantoista ikävuoden jälkeen, vaan huoli pärjäämisestä jakautuu myös lapsenlapsiin ja muihin läheisiin. Isovanhempien sanottaessa huolta, usein nousi esiin myös huolta helpottavia seikkoja. Haastattelijalle tämä loi ymmärryksen siitä elämäkokemuksen tuomasta viisaudesta, mitä isovanhemmat kantavat mukanaan arjen haasteissa ja iloissa.

Sukulaissijaisvanhemmuus ei muuttanut ainoastaan suhdetta omaan lapsenlapseseen, vaan myös lapsen biologiseen vanhempaan. Isovanhemmat kuvasivat suhdetta omaan lapseen ennen sijoitusta sanoin ristiriitainen, läheinen tai neutraali. Huostaanottoprosessin aikana suhde usein muuttui ja välit saattoivat katketa hetkellisesti kokonaan. Yhden isovanhemman kohdalla suhde omaan lapseen ei muuttunut merkittävästi, mihin saattoi vaikuttaa se, että lapsi siirtyi isovanhemmalle toisen vanhemman luota ja isovanhemman lapsen suhde

lapsenlapsen jatkui samanlaisena. Tämä seikka korostaa huostaanoton kokonaisvaltaista vaikutusta lähiomaisiin. Mitä suuremmat vaikutukset huostaanotolla on biologisten vanhempien ja lapsen elämään, sitä enemmän se vaikuttaa myös muiden asianosaisten suhteisiin ja hyvinvointiin.

Tutkimustuloksista voidaan päätellä, että keskeisin roolimuuotos on hyppy isovanhemmasta kasvattajaksi. Isovanhemmat luopuivat isovanhemmuuteen liittyvän hemmottelijan roolista ja ottivat vastaan vastuutehtävän lapsen hoivasta ja huolenpidosta sukulaissijaisvanhemmuuden kautta. Aineiston perusteella roolimuuotos ei vaikuttanut itse suhteeseen lapsenlapsen kanssa, muutoin kuin suhdetta lähentävästi. Kaikki arkeen tullut vastuu kuitenkin näytteli isoa roolia isovanhempien positiossa lapsenlapsen elämään liittyen.

Toinen tulosluku vastasi tutkimuskysymykseen, miten sukulaissijaisvanhemmuus näyttäytyy isovanhempien elämäntilanteesta. Isovanhempien oma elämäntilanne lapsuudesta aikuisuuteen näyttäytyi monivaiheisena sekä merkityksellisenä. Isovanhempien kokemukset omasta lapsuudenkodista olivat lähtökohtaisesti hyviä, ja elämän eri käännekohtiin suhtauduttiin positiivisesti tai hyväksyvästi. Tutkimuksessa nousi esiin se, että useammalla isovanhemmalla oli kokemus yksijäämisestä jossakin vaiheessa perhe-elämää, minkä myötä myös oman lapsen elämässä kuvattiin olevan hylkäämiskokemus. Elämäntilanteen kannalta merkittäviä kohtia olivat lapsuuden kodista itsenäistyminen, avioliitot sekä lapsenlapsen siirtyminen isovanhemmalle. Myös erot lukeutuivat merkittäviin elämäntilanteisiin, vaikka niitä ei joka kerta koettukaan elämän käännekohtiksi.

Omien isovanhempien merkitys sukulaissijaisvanhempien elämässä vaihteli suuresti. Osalle isovanhemmat olivat olleet turvallisia aikuisia arjessa, ja sukupolvien perinnön jakaminen näyttäytyi vahvasti. Toisille taas omien isovanhempien merkitys oli etäisempi tai lähes olematon. Isovanhemmuus nähtiin kuitenkin muuttavana ja erilaisena suhteessa heidän omaan isovanhemmuuteensa. Tutkimustuloksissa nousi esiin, että sukulaissijaisvanhempien omat isovanhemmat eivät merkittävästi osallistuneet lastenhoitoon heidän lapsuudessaan tai tarjonneet taloudellista tukea perheelle. Ennakko-odotusten vastaisesti tutkimustuloksista voidaan päätellä, että omien isovanhempien rooli heidän elämässään ei ole vaikuttanut oleellisesti sukulaissijaisvanhempien omaan isovanhemmuuteen saati päätökseen ryhtyä sukulaissijaisvanhemmaksi omalle lapsenlapselleen.

Isovanhemmat kuvasivat sukulaissijaisvanhemmuuden muuttaneen elämäntilanteen suuntaa hyvin konkreettisin esimerkein. Usealla isovanhemmalla oli mielessään eläkehaaveet jossain

toisessa maassa tai maanosassa sekä ajatuksena keskittyä harrastuksiin ja elää niin kutsuttua ”kolmatta ikävaihetta”. Elämänkulun näkökulmasta isovanhemmat elivät rauhallista vaihetta omien lasten kotoa poismuuton jälkeen ja aikaa riitti ikävaiheen mukaiselle oman elämän uudelleen rakentamiselle. Lapsenlapsen muuton myötä elämänkulun kuvattiin palanneen takaisin ruuhkavuosiin, jolloin mukana arjessa oli päiväkotij- ja harrastuskuskaamiset sekä säännöllinen ruokarytmi. Aineistosta pystyy päättämään, että isovanhemmat jatkoivat kuitenkin myös kesken jäänyttä elämävaihetta, mutta muunsivat sitä sopivaksi uudelle arjelle ja perheenjäsenelle. Aineistosta nousi esiin se, että isovanhemmat ottivat ilolla vastaan uuden, normaalista elämänkulusta poikkeavan elämänvaiheen lapsenlapsen sukulaissijaisvanhempana.

Kolmannessa tulosluvussa tarkasteltiin isovanhempien tulevaisuuden kuvaa sekä odotuksia suhteessa odotettuun elämänkulkuun ilman sukulaissijaisvanhemmuutta. Kolmannessa teemassa toistui paljon myös aikaisemmassa teemassa esiin nousseita asioita, kun isovanhemmat olivat pohtineet mitä muutoksia sukulaissijaisvanhemmuuden myötä arkeen on tullut. Isovanhemmat pohtivat mitä elämä olisi tuonut tullessaan ilman sukulaissijaisvanhemmuutta ja keskeisenä odotuksena näyttäytyi vapaus. Vapaudella tarkoitettiin mahdollisuutta harrastaa, matkustella sekä tulla ja mennä ilman aikatauluja. Vaikka vapaus nousikin keskeiseksi teemaksi, aineistosta voi päätellä, että isovanhemmat eivät kokeneet luopuvansa mistään merkittävästä sukulaissijaisvanhemmuuden myötä. Usein puheissa näkyi se, kuinka lapsenlapsi on mukana kaikessa suunnittelussa, mitä isovanhemmat tulevaisuudelle tekevät, eikä puheissa noussut esiin minkäänlaista katkeruutta tai katumusta siitä, että tulevaisuuden kulua määrittää lapsenlapsen sijaishuolto.

Isovanhempien elämäntilanne poikkesi toisistaan hyvin paljon. Isovanhemmille oli sijoitettu eri-ikäisiä lapsenlapsia, mikä muuttaa arjen kokonaisuutta jo itsessään. Tämän lisäksi oman lapsen tilanne vaikutti paljon isovanhempien kuvaukseen oman arjen haasteista ja voimavaroista. Tutkimuksessa ei noussut esiin isovanhempien sen hetkinen terveydentila, mutta huoli tulevaisuuden hyvinvoinnista oli yksi arkea kuormittava tekijä. Arjen haasteina näyttäytyi hyvin arkipäiväisetkin asiat, kuten arjen kiireisyys työn ja lapsenlapsen harrastusten välillä sekä lapsenlapsen luonnolliseen kasvuun liittyvät ikävaiheiden haasteet. Isovanhemmat kuvasivat arjen haasteita melko avoimesti ja omistautuminen lapsen asioiden edistämiseksi myös viranomaistahojen välillä näyttäytyi vahvana. Isovanhempien arjessa näyttäytyvät voimavarat olivat melko yhdenmukaisia isovanhempien välillä. Kiistatonta oli se, että lapsenlapsen tuoma ilo isovanhemman elämään kantoi kaikkien haastattelun vaiheiden läpi.

Sukulaissijaisvanhemmuuden voidaan nähdä olevan hyvin emotionaalisesti palkitseva tehtävä, sillä kaikkien haasteiden ja huolipuheiden jälkeen lapsenlasta kuvailtiin lahjaksi heidän elämälleen.

Isovanhempien tulevaisuudenkuva näyttäytyi kaikin puolin valoisana. Tutkimuksessa nousi esiin joidenkin isovanhempien toiveikkuus siitä, että lapsenlapsen vanhemmat saisivat vielä asiansa kuntoon. Jotkut isovanhemmat taas odottivat eläkkeelle jäämistä, sillä se nähtiin arkea helpottavana tekijänä. Tulevaisuudenkuva nosti esiin samoja asioita, mitä isovanhemmat pohtivat puhuttaessa odotuksista elämää kohtaan ennen sijoitusta. Tästä voidaan päätellä, että isovanhemmat eivät koe lapsenlapsen olevan ”esteenä” toteuttaa haaveita esimerkiksi harrastuksille omistautumisesta tai muutosta eri paikkakunnalle. Tutkimuksessa ei noussut esiin se, miten tulevaisuuden kuva muuttuisi, jos lapsenlapsi voisi palata kotiin jossain vaiheessa lähitulevaisuutta. Keskeinen tulos tutkimuksessa onkin, että jokainen isovanhempi näki lapsenlapsen olevan merkittävä osa kymmenen vuoden tulevaisuuden kuvaa tavalla tai toisella.

Tutkielman analyysin tekovaiheessa nousi esiin yksi, jokaista tuloslukuvaihetta yhdistävä tekijä, nimittäin sitoutuminen omaan lapsenlapseseen sekä sukulaissijaisvanhemman tehtävään. Osalla isovanhemmista lapsenlapsen täysi-ikäisyyteen oli aikaa vielä 15 vuotta, ja haastattelussa selkeästi kävi ilmi, että lapsenlapsi nähtiin asuvan isovanhemman luona, jollei vanhempien tilanne merkittävästi parannu. Sukulaissijaisvanhemmuus vaikuttaa tutkimuksen mukaan keskeisesti isovanhempien rooliin lapsenlapsen elämässä, elämäntilanteeseen sekä tulevaisuuden kuvaan. Isovanhemmat kykenivät pohtimaan elämäntilannetta myös tilanteessa, jos rooli pysyisi vain isovanhempana lapsenlapsen elämässä. Missään vaiheessa ei kuitenkaan noussut esiin katkeruutta tai katumusta päätöksestä ryhtyä sukulaissijaisvanhemmaksi. Päinvastoin tutkimuksessa nousi esiin lapsenlapsen tuoma sisältö arkeen sekä muut emotionaalisesti palkitsevat seikat. Sukulaissijaisvanhemmuutta ei pysty tunnetasolla vertaamaan sijaishoitajiin, joille lapsi ja lapsen perhe on ennalta tuntematon. Lapsen sijaishuollon järjestäminen isovanhempien tai muun läheisen luona sisältää runsaasti positiivisia sekä lapsen edunmukaisia seikkoja, mutta myös hankalia ja sensitiivisiä tunteita sekä tilanteita. Jo pelkästään lapsen edun toteutumisen vuoksi kiintymyssuhteet sekä mahdolliset ristiriitaisuudet yksilöiden välillä olisi hyvä huomioida päätöksenteossa sekä yhteistyössä sukulaissijaisvanhempien kanssa sekä ennen kaikkea tunnistaa sukulaissijaisvanhemman tehtävän erityisyys.

Koen, että pro gradu -tutkielmani aihe ansaitsee lisätutkimusta jo pelkästään tietoisuuden sekä itse aiheen kehittämiseksi. Kiinnostavaa olisi tutkia tarkemmin esimerkiksi sukulaissijaisvanhempien motivaatiotekijöitä ryhtyä sukulaissijaisvanhemmiksi. Selkeä motivaatiotekijä tutkimuksessa käytetyn aineiston perusteella on olemassa oleva läheinen suhde lapsenlapsen, mutta sen taustalla voi ajatella olevan myös muita keskeisiä seikkoja, kuten pelko yhteyden katkeamisesta tai oman lapsen ja lapsenlapsen välinen suhde. Motivaatiotekijät voivat poiketa merkittävästi esimerkiksi perhehoitajiin, jotka toimivat tehtävässä ilman sukulaissidettä lapseen. Elämäntilanteesta tutkimusta voisi jatkaa esimerkiksi tarkastelemalla ikätovereidensä sosiaalisesti jaettua kokemusta ikävaiheesta, jos vertailukohteeksi laitetaan isovanhempana toimiva sukulaissijaisvanhempi sekä henkilö, joka elää ”tavanomaista” elämää.

Lähteet

- Aer, Janne (2012). Lastensuojeluoikeus. Helsinki: Sanoma Pro.
- Antikainen, Ari (2000) Kansainvälinen vertailu elinikäisestä oppimisesta. Teoksessa Suomalainen elämäntulkku. Tammi. Helsinki, 99-124.
- Araneva, Mirjam (2018) Lastensuojelun perhehoito. Talentum. Helsinki.
- Coakley, Tanya M. & Guddeback, Gary & Buehler, Cheryl & Cox, Mary Ellen (2006) Kinship foster parent's perceptions of factors that promote or inhibit successful fostering. *Children and Youth Service Review*. 29 (1) 92-109. [doi:10.1016/j.chilyouth.2006.06.001](https://doi.org/10.1016/j.chilyouth.2006.06.001) (sciencedirectassets.com). Viitattu 21.3.2024.
- Danielsbacka, Mirkka & Tanskanen, Antti O. & Karisto, Antti (2020) Isovanhemmat. Teoksessa Mirkka Danielsbacka, Hans Hämäläinen & Antti O. Tanskanen (toim.) Suomalainen auttaminen. Tukiverkostot suurten ikäluokkien ja heidän lastensa elämässä. Gaudeamus. Tallinna, 135-154.
- Danielsbacka, Mirkka & Tanskanen, Antti & Hämäläinen, Hans (2013) Sukupolvien vuorovaikutus: Auttaminen ja yhteydenpito suurten ikäluokkien ja heidän lastensa elämässä. Väestöliitto.
- Emick, Michelle & Hayslip, Bert (1999) Custodial grandparenting: Stresses, coping skills and relationships with grandchildren. *Yhdysvallat. International journal of aging & human development* 1999-01, Vol.48 (1), p.35-61. [Custodial Grandparenting: Stresses, Coping Skills, and Relationships with Grandchildren \(ulapland.fi\)](https://www.ulapland.fi/kuinka-voivat-iso-veljet-ja-iso-emmat-voivat-voimauttaa-lapsensa-elamassa). Viitattu 21.3.2024.
- Enroos, Rosi & Heino, Tarja & Helavirta, Susanna & Laakso, Riitta & Pösö, Tarja (2017) Vuosi Huostassa. Lastensuojelun aikatietoista tarkastelua. *Janus vol. 25 (4)*, 297-311. [Vuosi huostassa. Lastensuojelun aikatietoista tarkastelua - pdf \(journal.fi\)](https://www.ulapland.fi/vuosi-huostassa-lastensuojelun-aikatietoista-tarkastelua-pdf). Viitattu 20.3.2024.
- Eriksen, Erik H (1982) Lapsuus ja yhteiskunta. Gummerus. Jyväskylä.
- Fingerroos, Outi & Kajander, Konsta (2022) Tutkimusetiikka ja hyvä tieteellinen käytäntö. Teoksessa Outi Fingerroos & Konsta Kajander & Tiina-Riitta Lappi (toim.) Kulttuurien tutkimuksen menetelmät. Suomalaisen kirjallisuuden seura. Helsinki.
- Giele, Janet, Z. (1998) Innovation in the Typical Life Course. Teoksessa Elder, Jr. Glen. H & Giele, Janet. Z. (toim.) *Methods of Life Course Research. Qualitative and Quantitative Approaches*. Sage Publications. London. 236–237. [ProQuest Ebook Central - Reader \(ulapland.fi\)](https://www.proquest.com/qualitative-quantitative-approaches/methods-of-life-course-research-qualitative-and-quantitative-approaches/docview/236237) Viitattu 3.3.2024.
- Gitterman, Alex & Germain, B. Caryl (2008) The Life Model of Social Work Practice. *Advances in Theory & Practice*. Columbia University Press. New York. [ProQuest Ebook Central - Reader \(ulapland.fi\)](https://www.proquest.com/advances-in-theory-practice/the-life-model-of-social-work-practice/docview/236237). Viitattu 3.3.2024.

- Heikkinen, Riitta-Liisa (2000) Elämä, tunteet ja vanheneminen. Teoksessa Eino Heikkinen ja Jouni Tuomi (toim.) Suomalainen elämänkulku. Kustannusosakeyhtiö Tammi. Helsinki, 194-215.
- Hirsjärvi, Sirkka & Hurme, Helena (2000) Tutkimushaastattelu. Teemahaastattelun teoria ja käytäntö. Yliopistopaino. Helsinki.
- Hutchison, D. Elizabeth (2019) An Update on the Relevance of the Life Course Perspective for Social Work. *Families in Society: The Journal of Contemporary Social Services* 100 (4), 351–366.
[An Update on the Relevance of the Life Course Perspective for Social Work \(ulapland.fi\)](#). Viitattu 15.3.2024.
- Häkkinen, Antti (2013) Suomalaiset sukupolvet, elämänkulku ja historia -Sukupolvesta sukupolveen. Teoksessa Antti Häkkinen, Anne Puuronen, Mikko Salasuo & Anni Ojajärvi Sosiaalinen albumi. Elämäntavat sukupolvien murroksessa. Unigrafia. Helsinki, 21-55.
- Häkkinen, Antti & Puuronen, Anne & Salasuo, Mikko & Ojajärvi, Anne (2013) Elämänkulkuanalyysi tämän tutkimuksen kehikkona. Teoksessa Antti Häkkinen, Anne Puuronen, Mikko Salasuo & Anni Ojajärvi Sosiaalinen albumi. Elämäntavat sukupolvien murroksessa. Unigrafia. Helsinki, 7–20.
- Hämäläinen, Hans & Tanskanen, Antti O. (2020) Vanhemmat ja lapset. Teoksessa Mirrka Danielsbacka & Hans Hämäläinen & Antti O. Tanskanen (toim.) Suomalainen auttaminen. Tukiverkostot suurten ikäluokkien ja heidän lastensa elämissä. Gaudeamus: Tallinna, 107-119
- Hämäläinen, Kati (2012) Perhehoitoon sijoitettujen lasten antamat merkitykset kodilleen ja perhesuhteilleen. Väestöntutkimuslaitos, Väestöliitto. Helsinki.
- Institute of Health Equity (2010) Fair Society, Healthy Lives. Strategic Review of Health Inequalities in England post-2010. [Fair Society, Healthy Lives \(instituteoftheequity.org\)](#). Viitattu 23.2.2024.
- Juhlia, Kirsi (2018) Aika, paikka ja sosiaalityö. Vastapaino. Tampere.
- Ketola, Jari (2008). Sijaisperheiden tukeminen. Teoksessa Jari Ketola (toim.) Sijoita perheeseen. Perhehoito inhimillisenä ja taloudellisenä vaihtoehtona. Jyväskylä: PS-kustannus, 46–55.
- Koisti-Auer, Anna-Liisa (2008) Sukulaissijaisvanhemmuuden profiili. Pesäpuu ry. Kopijyvä: Jyväskylä.
- Kuula, Arja (2006) Tutkimusetiikka. Aineistojen hankinta, käyttö ja säilytys. Vastapaino. Tampere.
- Laine, Timo (2015) ”Miten kokemusta voidaan tutkia? Fenomenologinen näkökulma.” Teoksessa Ikkunoita tutkimusmetodeihin 2. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle

- tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin, toimittaja Raine Valli, 29–50. PS-Kustannus. Tampere.
- Laine, Timo (2011) Miten kokemusta voidaan tutkia? Valli, Raine & Aaltola, Juhani (toim.). Ikkunoita tutkimusmetodeihin 2. PS-kustannus. Juva. (29–51).
- Lehtomaa, Merja (2011) Fenomenologinen kokemuksem tutkimus: Haastattelu, analyysi ja ymmärtäminen. Teoksessa Juha Perttula & Timo Latomaa (toim.) Kokemuksen tutkimus. Juvenes Print. Tampere, 163-194.
- Levy, René & Bühlmann, Felix (2016) Towards a socio-structural framework for life course analysis. *Advances in Life Course Research* 30 (2016) 30–42.
[Towards a socio-structural framework for life course analysis \(sciedirectassets.com\)](https://sciedirectassets.com). Viitattu 13.3.2024.
- Malassu, Pirjo-Leena & Ruth, Jan-Erik & Saarenheimo, Marja (1988) Vanhuus kehitysvaiheena. Teoksessa Pirkko Niemelä & Jan-Erik Ruth (toim.) Ihmisen elämäkääri. Otava. Helsinki, 207–219
- Martelin, Tuija & Pitkänen, Kari & Koskinen, Seppo (2000) Suomalaisten väestöllinen elämänkulku: tilastoja ja tarinoita. Teoksessa Eino Heikkinen & Jouni Tuomi (toim.) Suomalainen elämänkulku. Tammi. Helsinki, 38-57.
- Metsämuuronen, Jari (2005) Tutkimuksen tekemisen perusteet ihmistieteissä. Gummerus. Jyväskylä.
- Nieminen, Liisa (2013). Perus- ja ihmisoikeudet ja perhe. Helsinki: Talentum.
- Nurmi, Jan-Erik & Salmela-Aro, Katariina (2000) Ihmisen psykologinen kehitys ja elämänkulku. Teoksessa Eino Heikkinen & Jouni Tuomi (toim.) Suomalainen elämänkulku. Tammi. Vantaa 86–98.
- Nätkin, Ritva (2018). Isovanhempien huoli. Teoksessa Petteri Eerola & Henna Pirskanen (toim.) Perhe ja tunteet. Helsinki: Gaudeamus.
- Ojanen, Markku (2019) Voiko persoonallisuus muuttua? PS-kustannus. Jyväskylä.
- Perttula, Juha & Latomaa Timo (toim.) (2009) Kokemuksen tutkimus. Juvenes Print. Tampere.
- Pösö, Tarja (2004) Kasvatustyö sijaishuollossa. Teoksessa Annamajja Puonti & Tuula Saarnio & Anne Hujala (toim.) Lastensuojelu tänään. Tammi: Helsinki, 202-213.
- Räty, Tapio (2010) Lastensuojelulaki: käytäntö ja soveltaminen. Edita. Helsinki.
- Saastamoinen, Kati (2010) Lapsen asema sijaishuollossa. Käsikirja arjen toimintaan. Edita. Helsinki.
- Sinkkonen, Jari (2015) Mitä tulisi ottaa huomioon lasta sijoittaessa. Teoksessa Jari Sinkkonen & Kaisa Tervonen Arnkil (toim.) Lapsi uusissa oloissa. Tietoa sijaishuolosta ja adoptiosta. Printon. Tallinna, 148-164.
- Soiluva, Maire (2020). Ääni isovanhemmille. Aurinkokustannus. Vihti.

- Taylor, Myra, Marquis, Ruth, Coall, David & Werner, Jenni (2017) The enjoyment rewards of fulfilling a custodial grandparenting role in the lives of grandchildren removed from their parents' care. Australia. *International journal of aging & human development* 1999- 01, Vol.48 (1), p.35-61.
The Enjoyment Rewards of Fulfilling a Custodial Grandparenting Role in the Lives of Grandchildren Re (ulapland.fi). Viitattu 3.3.2024.
- Tolkki-Nikkonen, Mirja (1989) Avioliitto, yhteiselämä ja ammattiura. Teoksessa Pirkko Niemelä & Jan-Erik Ruth (toim.) *Ihmisen elämänkaari*. Otava. Helsinki, 168–178
- Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli (2018) *Laadullinen tutkimus ja sisällön analyysi*. Tammi. Helsinki.
- Tuovila, Pirjo (2008) Menetykset ja lapsen kehitys. Teoksessa Jari Ketola (toim.) *Menetyksistä mahdollisuuksiin. Perhehoitoa lasten ja vanhemmuuden tueksi*. PS-kustannus. Jyväskylä, 29–76
- Turunen, Kari E (2005) *Ikävaiheiden kriisit*. Atena Kustannus Oy. Jyväskylä.
- van Manen, Max (2014) *Phenomenology of Practice: Meaning-Giving Methods in Phenomenological Research and Writing*. Left Coast Press, Ink. USA.
ProQuest Ebook Central - Reader (ulapland.fi). Viitattu 14.3.2024.
- Vilkko, Anni (2000) *Elämänkulku ja elämänkulun kerronta*. Teoksessa Eino Heikkinen ja Jouni Tuomi (toim.) *Suomalainen elämänkulku*. Kustannusosakeyhtiö Tammi: Helsinki, 74-85.
- Vuolukka, Kaisa (2015) *Sydäimestä syntynyt-sukulaissijaisvanhemmuuden erityisyys perhehoidossa*. Ammatillinen lisensiaatintyö. Lapin yliopisto. Www-dokumentti. Saatavilla: loader.aspx (sosnet.fi)

Virallislähteet

LSL Lastensuojelulaki 417/2007

LHL Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta 1983/361

Perhehoitolaki 606/2022

Yleissopimus lapsen oikeuksista 60/1991

Liite 1. Haastattelurunko

Teemahaastattelurunko

Perustiedot:

- Isovanhempien ikä, onko työelämässä/eläkkeellä, sijoitettujen lasten määrä ja sijoituksen kesto tähän mennessä, lapsen ikä.

Teema 1

Isovanhemmat roolimuuotos sukulaissijaisvanhemmuudessa

- Miten kuvailisit suhdetta lapsenlapsen ennen sijoitusta
- Miten kuvailisit suhdetta lapsen vanhempaan/vanhempiin ennen sijoitusta
- Miten koit/koitte huostaanotto-prosessin isovanhemman näkökulmasta suhteessa omaan lapseen ja lapsenlapsen
- Miten kuvailisit suhdetta lapsenlapsen tällä hetkellä

Teema 2

Sukulaissijaisvanhemmuus isovanhemman elämänselämän näkökulmasta

- Miten kuvailisit omaa lapsuutta, nuoruutta ja aikuisuutta
- Mitkä asiat koet/koette elämän käännekohtiksi, esimerkiksi kolme merkityksellistä tapahtumaa
- Miten sukulaissijaisvanhemmuus näyttäytyy elämänselämän näkökulmasta, mikä on muuttunut ja mikä olisi toisin
- Millainen rooli omilla isovanhemmilla on ollut teidän elämässänne

Teema 3

Sukulaissijaisvanhemman tulevaisuuden kuva

- Millaiseksi olit kuvitellut elämänselämän ennen sijoitusta
- Millaisia tulevaisuuden suunnitelmia sinulla/teillä oli ennen sijoitusta ja ovatko ne muuttuneet?
- Mitä odotat tulevaisuudelta
- Miten elämä on muuttunut sijoituksen jälkeen
- Miten kuvailisit arjen haasteita ja voimavaroja
- Millaisena näet elämän 10 vuoden kuluttua

Liite 2. Tutkimustiedote

Tutkimustiedote

Tiedote osallistumisesta Isovanhempien roolimuuos sukulaissijaisvanhemmuudessa -pro gradutut-
kielmaan teemahaastatteluun.

Nimeni on Hanna Tervola ja suoritan yhteiskuntatieteiden maisteriohjelmaa Lapin yliopistossa.
Olen tekemässä pro gradu -tutkielmaa, johon haastattelen isovanhempia, joille on sijoitettu oma
lapsenlapsi lastensuojelun huostaanotto-prosessin kautta. Tutkimustani ohjaa yhteiskuntatieteiden
tohtori Kaisa Kostamo-Pääkkö Lapin yliopistosta.

Tutkimuksen tavoitteena on selvittää isovanhempien roolia lapsenlapsen elämässä ja siinä tapahtu-
vaa muutosta tilanteessa, jossa oma lapsenlapsi muuttaa isovanhempien luokse täysiaikaisesti. Li-
säksi tutkimuksessa käsitellään elämäkulun teemaa ja sitä, miltä lapsenlapsen muutto isovanhem-
malle on tarkoittanut elämäkulun näkökulmasta. Tutkimukseen on haettu tutkimuslupa Pohteen
hyvinvointialueelta ja lupa on myönnetty 14.12.2023.

Teitä on pyydetty osallistumaan tutkimukseen, koska toimitte sukulaissijaisvanhempana ja olette
sijoitetun lapsen isovanhempi/isovanhempia.

Tutkimus toteutetaan syksyn 2023 ja kevään 2024 aikana. Mikäli päätät osallistua, sinua pyydetään
osallistumaan haastatteluun, joka suoritetaan keväällä 2024. Haastattelu suoritetaan haastateltavan
kotona tai haastateltavan toivomassa paikassa ja siihen on hyvä varata aikaa noin 1–1,5 tuntia.
Osallistuminen ei aiheuta sinulle minkäänlaista haittaa, vaaraa tai uhkaa. Haastattelussa voidaan
käsitellä sensitiivisiä aiheita ja halutessaan haastattelun saa keskeyttää milloin tahansa. Haastatel-
tava saa kysymysteemat etukäteen tarkasteltavaksi.

Vastaa mielellään kysymyksiin;

Hanna Tervola

*****@ulapland.fi

puh. *****

Liite 3. Tutkimukseen osallistuvan suostumus

TUTKIMUKSEEN OSALLISTUVAN SUOSTUMUS

Isovanhempien roolimuuotos sukulaissijaisvanhemmuudessa

Sinua on pyydetty osallistumaan Hanna Tervolan pro gradu -tutkielman haastatteluun, joka tähtää yhteiskuntatieteiden maisteritutkintoon Lapin yliopistossa. Tutkimuksen tavoitteena on selvittää isovanhempien roolia lapsenlapsen elämässä ja siinä tapahtuvaa muutosta tilanteessa, jossa oma lapsenlapsi muuttaa isovanhempien luokse lastensuojelun huostaanotto prosessin kautta.

Teitä on pyydetty osallistumaan tutkimukseen, koska toimitte sukulaissijaisvanhempana ja olette si-
joitetun lapsen isovanhempi/isovanhempia.

Tutkimus toteutetaan syksyn 2023 ja kevään 2024 aikana. Mikäli päätät osallistua, sinua pyydetään osallistumaan haastatteluun, joka suoritetaan keväällä 2024. Haastattelu suoritetaan haastateltavan kotona tai haastateltavan toivomassa paikassa ja siihen on hyvä varata aikaa noin 1–1,5 tuntia. Osallistuminen ei aiheuta sinulle minkäänlaista haittaa, vaaraa tai uhkaa. Haastattelussa voidaan käsitellä sensitiivisiä aiheita ja halutessaan haastattelun saa keskeyttää. Haastateltava saa kysymysolemat etukäteen tarkasteltavaksi.

Tutkimus toteutetaan teemahaastatteluna. Haastattelutilanteet nauhoitetaan, mikä jälkeen siirretään tekstimuotoon. Aineiston tarkastelu oikeudet ovat vain allekirjoittaneella tutkimuksen laatijalla ja aineisto tuhoetaan asianmukaisesti tutkimuksen valmistumisen jälkeen. Tutkimuksessa ei kerätä henkilö-
tietoja eikä tutkielmassa käytetyn aineiston perusteella henkilöt ole tunnistettavissa. Osallistumisesi ei tuota välitöntä hyötyä sinulle tai muille, mutta se voi auttaa ymmärtämään sukulaissijaisvanhemman roolin erityisyyttä lastensuojelun prosessissa yksilötasolla sekä yhteiskunnallisesti.

Aineistossa esiintyvien henkilöllisyys salataan ja luottamuksellisuus turvataan siten, etteivät osallistujat ole tunnistettavissa julkaistavista tai julkisesti esitettävistä aineisto-otteista. Tutkija Hanna Tervola ja Lapin yliopisto ovat sitoutuneet yksityisyytesi ja henkilötietojesi suojaamiseen. Aineistoa käsitellään lainmukaisesti ja tutkimuseettisiä periaatteita kunnioittaen.

Osallistuminen on täysin vapaaehtoista. Sinulla on oikeus keskeyttää osallistuminen tutkimukseen milloin tahansa ilman seurauksia. Suostumuksesta on laadittu kappale sekä tutkijalle että osallistujalle. Tutkijalle luovutettu allekirjoitettu suostumus säilytetään osana tutkimusaineistoa.

NIMENSELVENNYS / Osallistuja

PÄIVÄYS (pp/kk/vvvv)

ALLEKIRJOITUS / Osallistuja

ALLEKIRJOITUS / Hanna Tervola

Mikäli sinulla on kysyttävää tutkimukseen liittyen, voit ottaa yhteyttä:

Hanna Tervola

*****@[ulapland.fi](mailto:*****@ulapland.fi)

puh. *****